

Koloniale patronen en maritieme compensatiedrang

De Koninklijke Marine op de Nederlandse Antillen, 1945-1962

Universiteit
Leiden

T.A. Onderwater, juni 2018

Begeleider: dr. A.M.C. van Dissel

Tweede lezer: prof. dr. B. Schoenmaker

Masterscriptie

Colonial and Global History, subtrack Maritime History

Instituut voor Geschiedenis, Faculteit Geesteswetenschappen,

Universiteit Leiden

Het is ook in de buitenlandse politiek van belang, wanneer een land met zoveel grote maritieme en overzeese belangen als het onze over een behoorlijke oorlogsvloot beschikt.

J.M.A.H. Luns, 1960¹

¹ D. Meeldijk, 'Minister mr. J.M.A.H. Luns had voortdurende belangstelling voor de zeemacht', *Ons Zeewezen* 49:5 (1960) 24-26, 24.

Caribisch gebied

Cartografie: Louis Kaulartz / NIMH

Bron: Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	7
<i>Historiografie</i>	8
<i>Vraagstelling, benadering en afbakening</i>	14
<i>Bronnen en opzet</i>	16
Hoofdstuk 1	
Atlantische samenwerking en koloniale reflexen, 1945-1962	19
<i>Internationale ontwikkelingen en Nederlands buitenlands beleid: van neutraliteit naar regionale veiligheid</i>	19
<i>Nederlands naoorlogs marinebeleid</i>	24
<i>De Koninklijke Marine, overzeese belangen en overzees optreden</i>	28
<i>Besluit</i>	31
Hoofdstuk 2	
Langdurige onderhandelingen over de verdediging van de Nederlandse Antillen, 1948-1957	33
<i>Van bondgenoot naar vriend</i>	34
<i>Oprichting van het Caribbean Command en hernieuwde belangstelling voor de Nederlandse Antillen</i>	36
<i>Onderhandelingen en de nasleep daarvan</i>	40
<i>Besluit</i>	50
Hoofdstuk 3	
Regionale dreiging, communisme en de Cubacrisis, 1945-1962	53
<i>Venezolaanse dreiging, de Nederlandse Antillen en inter-Amerikaanse conflicten</i>	54
<i>Communisme in de regio: van de USSR-ambassade in Venezuela tot de Cubacrisis</i>	61
<i>Besluit</i>	68
Conclusie	69
Geraadpleegde bronnen en literatuur	75

INLEIDING

In oktober 1949 schreef *general* Omar N. Bradley, als Chairman of the Joint Chiefs of Staff de hoogste Amerikaanse militaire bevelhebber, aan de Nederlandse minister van Oorlog en Marine a.i., W.F. Schokking, dat de Verenigde Staten van Amerika (VS) kustgeschut wilden afstaan ter verdediging van Curaçao.² In oktober van het voorgaande jaar waren de Commandant Marine Nederlandse Antillen en de Commandant Landmacht Nederlandse Antillen aangesteld als liaisonofficieren bij het US Caribbean Command. Met dit Amerikaanse commando werden besprekingen gevoerd over de integratie in oorlogstijd van de Nederlandse militaire aanwezigheid in de West in de Amerikaanse militaire commandostructuur. Het eiland Curaçao werd met Aruba als belangrijk potentieel doelwit beschouwd tijdens een nieuw wereldwijd conflict. Gedurende de Tweede Wereldoorlog leverden de twee Antilliaanse eilanden een aanzienlijke bijdrage aan de geallieerde brandstofvoorziening,³ waardoor ze van grote strategische waarde waren. Deze waarde behielden de eilanden gedurende de Koude Oorlog. De angst dat dit conflict warm zou worden was immers nooit ver weg; zeker in het Caribisch gebied, waar het in 1962 tijdens de Cubacrisis bijna tot een nucleaire oorlog kwam.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden Aruba en Curaçao verdedigd door een Nederlands-Amerikaans samenwerkingsverband, dat onder bevel van de Amerikaanse Commander All Forces Aruba and Curaçao (CAFAC) stond. Hoewel Nederland achteraf an sich positief was over de CAFAC,⁴ stelde het Nederlandse beleidsmakers na de oorlog voor een probleem. Zou Nederland soeverein blijven in zijn overzeese gebiedsdelen, of zouden de Amerikanen in een volgend conflict de verdediging van de Nederlandse Antillen zelf op zich nemen? Het gouvernement in Willemstad vreesde onder meer de communistische belangstelling voor de eilanden, die uit de ‘zeer grote Russische ambassade’ in het nabije Venezuela bleek.⁵ Daarnaast was Den Haag ook beducht voor Venezolaanse pogingen tot annexatie van de Benedenwindse Eilanden. In deze scriptie wordt onderzocht hoe de strategie en inzet van de Koninklijke Marine op de Nederlandse Antillen er

² Nationaal Archief Den Haag (NL-HaNA), Archief van de Gouverneur Nederlandse Antillen, militaire zaken, 1930-1957 [2.04.79] (Militaire zaken Antillen), inv. nr. 30 (Mogelijke samenwerking Caribbean Command), Schokking aan Drees, Van Maarseveen en Stikker, 31 oktober 1949.

³ Hele militaire campagnes, zoals de invasie van Frans Noord-Afrika (Operatie TORCH) draaiden op Antilliaanse olie. Zie: L. van der Horst, *Wereldoorlog in de West: Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba, 1940-1945* (Hilversum 2004) 30.

⁴ T.A. Onderwater, “‘Onder bescherming der Amerikaansche vloot’: Curaçao tijdens de Tweede Wereldoorlog”, *Marineblad* 126:8 (2016) 24-28.

⁵ NL-HaNA, Militaire zaken Antillen, inv. nr. 30, Leezer aan Peters, 31 juli 1950.

in relatie tot het Nederlandse buitenlandbeleid uitzagen tussen 1945 en 1962. Daarbij wordt er voornamelijk naar Nederlands-Amerikaanse betrekkingen gekeken.

Historiografie

De literatuur over de geschiedenis van het Nederlandse buitenlands beleid is veelomvattend, in tegenstelling tot de historiografie over de Nederlandse krijgsmacht in het Caribisch gebied tijdens de Koude Oorlog. De studies *Nederland in de wereld: de buitenlandse politiek van Nederland* van historicus D.A. Hellema en *Peace, Profits and Principles: A Study of Dutch Foreign Policy* van politicoloog J.J.C. Voorhoeve worden als standaardwerken van de Nederlandse geschiedenis van de internationale betrekkingen beschouwd. Het grootste verschil tussen deze werken is dat Hellema ‘constante factoren’ in het Nederlandse buitenlandbeleid onderscheidt, terwijl Voorhoeve van ‘tradities’ spreekt. Hiermee wordt ook het grootste verschil tussen beide auteurs duidelijk: Hellema beargumenteert dat het Nederlandse beleid vooral door externe factoren zoals geografische ligging, de internationale status en de eigen plaats in de wereldeconomie gevormd werd. Kortom, internationale omstandigheden en materiële belangen dicteerden het buitenlands beleid.⁶ Voorhoeve daarentegen verklaart de Nederlandse rol in de wereld aan de hand van interne factoren. Volgens hem wordt die rol met name bepaald door visies van beleidsmakers ten opzichte van het internationale systeem, waarbij hij de ‘maritiem-commerciële’, de ‘neutraal-afzijdige’ en de ‘internationalistische-moralistische’ tradities als de belangrijkste onderkent.⁷

Ook de eerste decennia van de Koude Oorlog worden door Hellema en Voorhoeve vanuit deze raamwerken verklaard. De omslag van afzijdigheidspolitiek naar een beleid van regionale veiligheid, door minister van Buitenlandse Zaken E.N. van Kleffens tijdens de Tweede Wereldoorlog ingezet,⁸ wordt door Hellema vanuit veranderende externe omstandigheden geduid: ‘Inmiddels was de verdediging van de olie-installaties op Curaçao en Aruba en de baukietmijnen [sic] in Suriname door Amerikaanse troepen

⁶ D.A. Hellema, *Nederland in de wereld: de buitenlandse politiek van Nederland* (3de druk; Houten 2010) 48.

⁷ J.J.C. Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles: A Study of Dutch Foreign Policy* (Den Haag 1979) 42-53.

⁸ Zie bijvoorbeeld het Whitsun-memorandum dat Van Kleffens aan de Amerikaanse president F.D. Roosevelt aanbood in juni 1942: NL-HaNA, Archief van E.N. van Kleffens, 1919-1983 [2.05.86], inv. nr. 239 (Politieke memoranda en briefwisseling), Whitsun-memorandum, juni 1942.

overgenomen, als symbool van de zich wijzigende machtsverhoudingen.⁹ Van Kleffens raakte er hierdoor van overtuigd dat de Verenigde Staten de leidende rol van Groot-Brittannië hadden overgenomen – en dat Nederland zich na de bevrijding daardoor op een veiligheidssysteem moest richten dat onder een Amerikaanse paraplu zou vallen. Voorhoeve daarentegen ziet militaire blokvorming en de Nederlandse aansluiting bij de *Pax Americana* slechts als een kleine wijziging van de Nederlandse neutraliteitspolitiek, aangezien dit beleid volgens hem in geval van oorlog altijd al met de verwachting van Britse steun gepaard was gegaan. De grootste verandering was daardoor niet van neutraliteit naar samenwerking, maar ‘the step from non-involvement to active participation in world power politics.’¹⁰ Bovendien was de Nederlandse strategie met betrekking tot de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO), waarvan Nederland in 1949 een van de oprichters was, volgens Voorhoeve consistent met de maritiem-commerciële traditie in de Nederlandse buitenlandpolitiek.¹¹ Andere auteurs, onder wie de politicoloog S.I.P. van Campen, zien net als Hellema wel een duidelijke breuk, maar maken in de jaren 1945 en 1950 onderscheid tussen twee fases. In de eerste fase vertrouwde Nederland op een systeem van collectieve veiligheid, dat in de Verenigde Naties (VN) gestalte zou moeten krijgen, terwijl de regering zich in de tweede fase op Atlantische samenwerking stortte.¹²

In de decennia na de oprichting van de NAVO ontpopte Nederland zich volgens verscheidene auteurs, van wie de Leidse emeritus hoogleraar politicologie A. van Staden de prominentste is, tot een trouwe NAVO-bondgenoot. Dit was met name duidelijk tijdens het ministerschap van Joseph Luns op het ministerie van Buitenlandse Zaken van 1952 tot en met 1971.¹³ Deze markante beroepsdiplomaat voer een uitgesproken Atlantische koers, waardoor Van Staden in zijn dissertatie stelde dat: ‘Het belangrijkste element in het onder verantwoordelijkheid van mr. Luns gevoerde NAVO-beleid is de vrijwillige onderwerping aan het politieke en militaire leiderschap van de Verenigde Staten geweest.’¹⁴ Later omschreef de politicoloog de Nederlandse houding zelfs als ‘loyalty and faithfulness, if not outright docility’.¹⁵ Deze these kreeg veel bijval van andere bekenden

⁹ Hellema, *Nederland in de wereld*, 111.

¹⁰ Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles*, 108.

¹¹ *Ibidem*, 119.

¹² S.I.P. van Campen, *The Quest for the Security: Some Aspects of Netherlands Foreign Policy, 1945-1950* (Den Haag 1958) 147.

¹³ Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles*, 120; A. van Staden, *Een trouwe bondgenoot: Nederland en het Atlantisch Bondgenootschap, 1960-1971* (Amsterdam 1974).

¹⁴ Van Staden, *Een trouwe bondgenoot*, stelling 1.

¹⁵ A. van Staden, ‘Goals and objectives’ in: Ph. Everts en G. Walraven (red.), *The Politics of Persuasion: Implementation of Foreign Policy by the Netherlands* (Avebury 1989) 26-38, 29-30.

binnen de *strategic community*, zoals P.R. Baehr, E.H. van der Beugel, J.L. Heldring en J.H. Leurdijk.¹⁶ Ook historicus H.W. von der Dunk onderschrijft de stelling, daar hij Nederland als ‘ijverig lid van de NAVO en de Atlantische gemeenschap (...), de meest volgzame bondgenoot van Amerika’ kenmerkt.¹⁷

Van Stadens breed gedragen opvatting van Nederland als een trouwe bondgenoot bleef niet onweersproken. De eerste die de trouwe bondgenoot-these fundamenteel ter discussie stelde was historicus J.W. Honig in zijn in 1993 verschenen *Defence Policy in the North Atlantic Alliance*, de handelseditie van zijn dissertatie. Hoewel veiligheidsbeleid en defensiebeleid normaliter als afgeleiden van buitenlands beleid worden gezien, verdedigde Honig de stelling dat het Nederlandse defensiebeleid zich tijdens de Koude Oorlog onafhankelijk van buitenlands beleid ontwikkelde. Niet het buitenlands beleid en trouw aan Washington en de NAVO dicteerden het Nederlandse defensiebeleid, maar dit werd vooral door de krijgsmachtdelen zelf vormgegeven, zo betoogde Honig.¹⁸ Wel gebruikten de krijgsmachtdelen het beeld van een trouwe bondgenoot – land-, lucht- en zeestrijdkrachten noemden dat steevast ‘NAVO-verplichtingen’ – als middel om regering en parlement te overtuigen van hun eigen politieke wensen. In navolging van Honig stelden ook anderen, maar dan om andere redenen, dat het beeld van een trouwe bondgenoot herziening behoeft. Zo wijst Hellema erop dat Nederland met betrekking tot koloniale zaken, zoals de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands-Nieuw-Guinea aan Indonesië, meermaals met de Verenigde Staten in aanvaring kwam.¹⁹ Ook de militair-historici W. Klinkert en G. Teitler benadrukken dat Nederland wel als trouw aan de Amerikanen bestempeld kan worden, maar zeker niet als ‘slaafse bondgenoot’ of ‘volgzame partner’.²⁰

¹⁶ P.R. Baehr, ‘The Foreign Policy of the Netherlands’ in: J.H. Leurdijk (red.) *The Foreign policy of the Netherlands* (Alphen aan de Rijn 1978) 3-27, 24; E.H. van der Beugel, ‘Ons Amerikabeleid: Boosdoener of/en weldoener?’ in: E.H. van der Beugel e.a., *Te beginnen bij Nederland. Opstellen over oorlog en vrede* (Amsterdam 1983) 11-45, 28; J.L. Heldring, ‘Between Dreams and Reality’ in: J.H. Leurdijk (red.) *The Foreign Policy of the Netherlands* (Alphen aan de Rijn 1978) 307-322, 313; J.H. Leurdijk, ‘“The American nuclear guarantee” as a Factor in Dutch Security Policy’ in: J.H. Leurdijk (red.) *The Foreign Policy of the Netherlands* (Alphen aan de Rijn 1978) 187-234, 208-211.

¹⁷ H.W. von der Dunk, ‘Tussen welvaart en onrust. Nederland van 1955 tot 1973’, *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 101:1 (1986) 2-21, 3.

¹⁸ J.W. Honig, *Defense Policy in the North Atlantic Alliance: The Case of the Netherlands* (Westport 1993).

¹⁹ Hellema, *Nederland in de wereld*, 177.

²⁰ W. Klinkert en G. Teitler, ‘Nederland van neutraliteit naar bondgenootschap: Het veiligheids- en defensiebeleid in de twintigste eeuw’ in: B.C. de Graaf, D.A. Hellema en A.C. van der Zwan (red.), *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Zoetermeer 2003) 9-36, 10.

Militair-historicus Q.J. van der Vegt merkt op dat hoe algemener het analyseniveau is, hoe meer Nederland aan het beeld van de trouwe bondgenoot beantwoordt.²¹

Hoewel er een bescheiden historiografisch debat bestaat over de vraag in hoeverre het Nederlandse veiligheidsbeleid beïnvloed werd door buitenlands beleid en NAVO-overwegingen, bestaat er consensus over de beweegredenen voor aansluiting bij het Noord-Atlantisch pact: namelijk om een Amerikaanse veiligheidsgarantie te verzekeren.²² Hierdoor zou een volgend gewapend internationaal conflict voor Nederland een bondgenootschappelijke oorlog worden. Militair-historicus J. Hoffenaar verwoordt de taken van de verschillende krijgsmachtdelen binnen het Nederlandse veiligheidsbeleid aan het begin van de Koude Oorlog als volgt:

De marine kreeg, na hardnekkig aandringen bij de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, die aanvankelijk de Atlantische Oceaan als hun exclusieve operatieterrain beschouwden, een taak in de bescherming van de trans-Atlantische scheepvaart. Dit was van cruciaal belang, omdat de Verenigde Staten in een volgend conflict onmiddellijk militaire versterkingen naar Europa zouden sturen en opnieuw het ‘magazijn’ van de geallieerden zouden zijn. De land- en luchtmacht kregen afzonderlijke taken in de voorste linies. De luchtmacht moest vooral een bijdrage aan de geallieerde luchtverdediging leveren en steun verlenen aan de gevechten op de grond. De landmacht moest een deel van de hoofdverdedigingslinie zo lang verdedigen dat door het achterland bondgenootschappelijke versterkingen konden worden aangevoerd.²³

Nederland had naast bondgenootschappelijke verplichtingen ook Koninkrijksbelangen te verdedigen, vanaf 1962 uitsluitend in de West. Europese overzeese bezittingen vielen niet onder de reikwijdte van het Noord-Atlantisch Handvest, de stichtingsakte van de NAVO. Artikel 6 van het Handvest stelt dat het verdrag geldt ‘on the territory of or on the Islands under the jurisdiction of any of the Parties in the North Atlantic area north of the Tropic of Cancer’.²⁴ De bezuiden de Kreeftskeerkring gelegen Nederlandse overzeese gebiedsdelen vielen (en vallen) hier dus buiten. De verdediging van deze delen van het Koninkrijk was daardoor een louter Nederlandse aangelegenheid, die met name de zee-strijdkrachten ten deel vielen.

²¹ Q.J. van der Vegt, *Take-off: De opbouw van de Nederlandse luchtmacht, 1945-1973* (Amsterdam 2013) 13.

²² J. Hoffenaar, ‘Nederland en zijn militaire veiligheid’ in: J. Pekelder, R. Raben en M. Segers (red.), *De wereld volgens Nederland: Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 177-198, 187.

²³ *Ibidem*, 188.

²⁴ North Atlantic Treaty Organization, ‘The North Atlantic Treaty’, URL: https://www.nato.int/nato_static/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf (geraadpleegd 12 februari 2018).

Over de Koninklijke Marine tijdens de Koude Oorlog zijn recentelijk twee studies gepubliceerd, namelijk *Pugno Pro Patria* van historicus en kolonel der mariniers b.d. D.C.L. Schoonoord en *Out-of-area* van historicus A.J. van der Peet.²⁵ *Pugno Pro Patria* richt zich voornamelijk op het marinebeleid tijdens de Koude Oorlog. Het denken en handelen van de ‘Haagse’ marine, dat wil zeggen de Marinestaf en de bewindspersonen van het ministerie van Marine, staat daarbij centraal. Schoonoords belangrijkste conclusie is dat de marineleiding in de Koude Oorlog moest schipperen tussen grootse ambities en beschikbare budgetten.²⁶ De Sovjetdreiging ter zee werd hierbij als een gegeven beschouwd; waar het de Marinestaf echt om ging, was het behouden en waar mogelijk uitbreiden van een ‘harmonische’ vloot. Deze vloot van elkaar aanvullende scheepstypen – bestaande uit vliegkampschepen, kruisers, fregatten, torpedobootjagers, mijnenvegers et cetera – moest volgens de plannen van de Marinestaf uit meerdere smaldelen of eskaders bestaan. Met een dergelijke breed opgezette scheepsmacht zou Nederland in een volgend conflict zelfstandig binnen het bondgenootschap kunnen optreden, waardoor de marine niet, zoals tijdens de Tweede Wereldoorlog het geval was, verspreid onder Amerikaans of Brits commando zou worden ingezet.²⁷ Op de rol van de zeestrijdkrachten in de West gaat Schoonoord nauwelijks in. Wel geeft hij aan dat de betekenis van Curaçao in de geallieerde oorlogsinspanning tijdens de Tweede Wereldoorlog door de marineleiding in 1950 als een argument werd gebruikt ter behoud van een vliegkampschip, dat van betekenis kon zijn bij de verdediging in de West.²⁸ Daarnaast noemt hij moeilijkheden bij stafbesprekingen tussen Nederland en de Verenigde Staten over de verdediging van de olieroutes tussen Venezuela en Curaçao in de jaren 1950, waarbij de marineleiding voor een onafhankelijke Nederlandse rol ijverde.²⁹ Verder worden de moeizame betrekkingen tussen Den Haag en Caracas in de jaren vijftig en daarna kort besproken.³⁰

De dissertatie *Out-of-area* van Van der Peet handelt over marine-optreden dat buiten het Noord-Atlantische verdragsgebied en buiten het Koninkrijk viel. Hierin behandelt de auteur naast de theorievorming rondom multinationalaal vlootoptreden, het Nederlands buitenlandse beleid in relatie tot overzeese belangen en het maritiem-strategische

²⁵ D.C.L. Schoonoord, *Pugno Pro Patria: De Koninklijke Marine tijdens de Koude Oorlog* (Franeker 2012); A.J. van der Peet, *Out-of-area: De Koninklijke Marine en multinationale vlootooperaties, 1945-2001* (Franeker 2016).

²⁶ Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 311.

²⁷ *Ibidem*, 23.

²⁸ *Ibidem*, 46.

²⁹ *Ibidem*, 63.

³⁰ *Ibidem*, 123.

denken over multinationale *out-of-area*-operaties drie casestudies: Nederlandse vlootinzet tijdens en na afloop van de Koreaoorlog tussen 1950 en 1955, marine-operaties rondom het Arabisch schiereiland tussen 1984 en 2001 en optreden bij voormalig Joegoslavië tussen 1992 en 2001. De centrale stelling in dit proefschrift luidt dat de marineleiding zich gedurende de Koude Oorlog ‘niet louter [wilde] binden aan onderzeebootbestrijding in de noordelijke Atlantische Oceaan, in een periode dat zij een groeiend aantal verplichtingen binnen het NAVO-verdragsgebied op zich nam. De KM-leiding bleef vasthouden aan een wereldwijd takenpakket’.³¹ Voor deze inzet boden drie constanten de politieke ruimte om aan dit takenpakket vast te houden. De eerste constante is de bescherming van het Nederlands grondgebied, de aloude kerntaak van de krijgsmacht. Een tweede werd gevormd door de bevordering van de nationale welvaart via het openhouden van (vitale) zeeroutes – *sea lines of communication* – en het stimuleren van economisch verkeer, terwijl hij de verhoging van het zelfrespect als trotse maritieme natie en internationaal prestige als trouwe bondgenoot en voorvechter van het internationaal recht als een derde constante beschouwt.³² Door de opzet van *Out-of-area* bespreekt Van der Peet de Antillen slechts wanneer de overzeese verplichtingen van de Koninklijke Marine besproken worden. In relatie tot de Nederlands-Amerikaanse stafbesprekingen en de angst voor Venezolaanse annexatiepogingen is het echter interessant om zijn these aan de strategie en vlootinzet in het Caribisch gebied te toetsen: maakten zij ook een onderdeel uit van dit ‘wereldwijd takenpakket’? Doen bovenstaande constanten daarnaast ook in de West opgeld?

Over de militaire geschiedenis van de Nederlandse Antillen tijdens de Koude Oorlog is nauwelijks gepubliceerd. Dit is opmerkelijk, temeer omdat het Caribisch gebied en Latijns-Amerika in de Koude Oorlog juist een van de fronten was waar Moskou Washington uitdaagde. Bovendien zijn de diplomatieke en militaire betrekkingen tussen de VS en zijn Amerikaanse nabuurstaten in de internationale geschiedschrijving goed vertegenwoordigd, zoals onder meer A. von Tunzelmanns *Red Heat*, C. Nieto’s *Masters of War* en L. Schoultz’ *Beneath the United States* laten zien, om over de historiografie over de Cubacrisis niet te spreken.³³ Midden-Amerika was, in de woorden van historicus L. Schoultz, ‘an area where the United States enjoyed long-established primacy and, there-

³¹ Van der Peet, *Out-of-area*, 433.

³² Ibidem, 434.

³³ A. von Tunzelmann, *Red Heat: Conspiracy, Murder, and the Cold War in the Caribbean* (New York 2011); C. Nieto, *Masters of War: Latin America and U.S. Aggression from the Cuban Revolution through the Clinton Years* (New York 2003); L. Schoultz, *Beneath the United States: A History of U.S. Policy Toward Latin America* (Cambridge MA 1998).

fore, where communist adversaries could attempt to tilt the balance of power'.³⁴ De literatuur die wel over de Nederlandse militaire geschiedenis in het Caribisch gebied tijdens de Koude Oorlog is verschenen, komt uit de gelederen van de krijgsmacht. *De Nederlandse Zeemacht in de Kraalzee* van commandeur b.d. J.F. van Dulm vormde een aanzet tot verder onderzoek naar de gehele Nederlandse militair-maritieme geschiedenis in het Caribisch gebied, van de West-Indische Compagnie tot de Koninklijke Marine.³⁵ Het hoge beschrijvende gehalte van dit boek maakt het helaas weinig bruikbaar voor wetenschappelijk onderzoek. Daarnaast publiceerden twee marineofficieren die in het Caribisch gebied dienden, R.L. Poetiray en M.J.W. Toering, in 1995 een fotoboek dat van korte feitelijke teksten is voorzien. Dit boek, *Marinewit en Tropenblauw*, dient als een handig naslagwerk.³⁶ Ten slotte kwam in 2010 *In de West: De Nederlandse krijgsmacht in het Caribisch gebied* van de historici A.M.C. van Dissel en P.M.H. Groen uit, dat de militaire geschiedenis van Suriname en de Nederlandse Antillen behandelt.³⁷ Net als Van Dulm komt bij Van Dissel en Groen het militaire verleden vanaf de zestiende eeuw aan de orde. Hoewel *In de West* in de eerste plaats beschrijvend is, wordt dit in het besluit gecompenseerd. De auteurs geven hierin over de Koude Oorlog aan dat 'de Amerikaanse militaire voogdij' op na de Tweede Wereldoorlog op de Antillen blijvend was, en dat Nederland zich daardoor 'een strijdbare partner in de regio moest tonen'.³⁸

Vraagstelling, benadering en afbakening

De hoofdvraag die in deze studie gesteld wordt, is hoe de strategie en inzet van de Koninklijke Marine eruit zagen op de Nederlandse Antillen tussen 1945 en 1962. Strategie en inzet worden binnen het brede kader van het Nederlandse naoorlogse buitenland- en veiligheidsbeleid gezien. Speciale aandacht gaat daarbij uit naar de Nederlands-Amerikaanse veiligheidsrelatie. De historiografie biedt daartoe meerdere aanknopingspunten. Om te beginnen het debat tussen Van Staden en Honig: in hoeverre kan Nederland als een trouwe bondgenoot worden gezien? Van der Vegts observatie dat specifieke casussen Van Stadens these kunnen nuanceren, is daarbij van belang. Verder kan de verdediging van de West licht werpen op het karakter van het Nederlandse buitenlandbeleid:

³⁴ L. Schoultz, 'Latin America' in: R.H. Immerman en P. Goedde (red.), *The Oxford Handbook of the Cold War* (New York 2013) 190-210, 190.

³⁵ J.F. van Dulm, *De Nederlandse Zeemacht in de Kraalzee* (Den Haag 1964).

³⁶ R.L. Poetiray en M.J.W. Toering, *Marinewit en Tropenblauw: De Westkronieken* (Willemstad 1995).

³⁷ A.M.C. van Dissel en P.M.H. Groen, *In de West. De Nederlandse krijgsmacht in het Caribisch gebied* (Franeker 2010).

³⁸ Ibidem, 132.

was deze vooral *threat driven*, zoals Hellema betoogt, of hadden Voorhoeves beleidstradities de overhand? Daarnaast maakt de geschiedschrijving over de Koninklijke Marine tijdens de Koude Oorlog aan de hand van *Pugno Pro Patria* en *Out-of-area* duidelijk dat de marineleiding tussen krappe budgetten en tomeloze ambities laveerde, terwijl zij tegelijkertijd als *blue water navy* actief wilde blijven. Valt de marine binnen het Caribisch gebied ook binnen deze kaders te bezien? Moesten de zeestrijdkrachten zich daarnaast, zoals Van Dissel en Groen stellen, onder Amerikaanse voogdij een strijdbare partner in de regio tonen, of koos de marineleiding hier zelf voor? En indien de marineleiding daar actief voor koos, gebruikte zij daarbij dezelfde constanten als die Van der Peet onderscheidde?

De hoofdvraag wordt in drie deelvragen behandeld. In de eerste plaats wordt bezien hoe de Nederlandse marinestrategie er tijdens de eerste decennia van de Koude Oorlog uitzag, en hoe er hierbinnen naar het Caribisch gebied gekeken werd. Ten tweede wordt nagegaan hoe deze strategie zich tot daadwerkelijke vlootinzet verhiel: welke middelen werden er ter realisering van deze strategie vrij gemaakt, en hoe zag de inzet van deze eenheden eruit? Ten slotte zal tegen het licht worden gehouden hoe Amerikaanse betrokkenheid bij Nederlandse defensie-inspanningen in de West het Nederlands buitenlands beleid tijdens de beginperiode van de Koude Oorlog vormgaven. Liep Nederland als loyale bondgenoot aan de Amerikaanse leiband, of kwamen de wederzijdse betrekkingen wel degelijk onder druk te staan?

Voor de keuze deze studie tot de Nederlandse Antillen in de periode tussen 1945 en 1962 te beperken zijn meerdere redenen. Geografisch beperkt deze studie zich tot de Nederlandse Antillen, omdat de Nederlandse militaire inspanningen in Suriname geen marine-, maar een landmachaangelegenheid was. Bovendien is er recentelijk een studie verschenen over de Nederlandse defensie van Suriname tussen 1940 en 1975, waarin de organisatiegeschiedenis van de Troepenmacht in Suriname tot in detail wordt beschreven.³⁹ Daarnaast is de periodisering op basis van praktische en inhoudelijke keuzes gemaakt. De gehele Koude Oorlog bleek te omvangrijk om te behandelen. Inhoudelijk kan de periode 1945 tot en met 1962 als een overgangperiode gezien worden van neutraliteitsbeleid naar regionale samenwerking, wat ook op defensiegebied duidelijk te zien is. De Nederlandse houding in de wereld wordt in deze decennia zowel nationaal als internationaal als zeer Atlantisch beschouwd, wat de vraag oproept of dit ook in het Caribisch

³⁹ E. Klinkers, *De Troepenmacht in Suriname: De Nederlandse defensie in een veranderende koloniale wereld, 1940-1975* (Amsterdam 2015).

gebied zichtbaar was. Verder beschikte de Koninklijke Marine met haar eigen staf en een eigen staatssecretaris over de nodige beleidsruimte.⁴⁰ Het jaar 1962 vormt het eindpunt van dit onderzoek. Lokaal gezien kwam de Koude Oorlog op het westelijk halfrond tot een hoogtepunt tijdens de Cubacrisis in oktober van dat jaar. Bovendien nam Nederland in augustus 1962 afscheid van zijn laatste overgebleven koloniaal bezit in de Oost, waardoor de koloniale reflexen die het naoorlogse buitenlandbeleid beïnvloedden afzwakten.

Bronnen en opzet

Naast bovengenoemde en andere literatuur is deze scriptie voornamelijk gebaseerd op archiefonderzoek. Bij de bespreking van het Nederlandse buitenland- en veiligheidsbeleid wordt met name gebruikgemaakt van de uitgebreide literatuur die daarover bestaat. Dit is eveneens het geval bij het algemene marinebeleid, dat door Schoonoord behandeld is. Voor de strategie en inzet van de Koninklijke Marine in de West was meer archiefonderzoek noodzakelijk. De Nederlandse archiefinstellingen waarbij dit verricht werd zijn het Nationaal Archief (NA) en het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) te Den Haag. Doordat Koninkrijkstaken als territoriale verdediging en buitenlandse politiek aan meerdere ministeries raken, zijn bij het NA onder meer archieven geraadpleegd van het ministerie van Defensie (zoals dat van de Marinestaf, de staatssecretaris van Marine en van de Commandant Zeemacht in de Nederlandse Antillen), het ministerie van Buitenlandse Zaken (zoals het departementale codearchief en dat van de Nederlandse ambassade in Washington) en van het ministerie van Koloniën en haar rechtsopvolgers (zoals het archief van de gouverneur van de Nederlandse Antillen en het dossierarchief van Koloniën). Deze archiefsselectie biedt het voordeel dat het optreden van de zeestrijdkrachten in een binnenlandspoliteek krachtenveld geplaatst kan worden. Bovendien leidt het naast elkaar leggen van verschillende archieven tot een betrouwbare analyse. Dat de scriptie vooral op overheidsarchieven rust wordt niet als problematisch gezien, omdat militaire geschiedenis en geschiedenis van de internationale betrekkingen in hoge mate over de houding en perceptie van natiestaten ten opzichte van elkaar gaan. Een *top down*-benadering is daarbij onvermijdelijk.

Verscheidene collecties van het NIMH dienden ter aanvulling op bovenstaande archieven. De belangrijkste daarvan is de collectie ‘Van Foreest’. In deze collectie is de persoonlijke correspondentie opgenomen tussen schout-bij-nacht H.A. van Foreest – de Nederlandse marineattaché in Washington – en marineofficieren bij de Marinestaf in

⁴⁰ De staatssecretaris voor Marine werd tot 1972 gehandhaafd: Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 185. 16

Den Haag, waardoor een blik achter de ambtelijke correspondentie verkregen wordt. Andere bij het NIMH geraadpleegde collecties zijn ‘Suriname en de Nederlandse Antillen’, ‘Nederlands-Nieuw-Guinea’, ‘Notulen van het Comité Verenigde Chefs van Staven’, ‘Notulen van de Koninklijke Marine’ en ‘Sous-chef van de Generale Staf’. Deze collecties bevatten onder meer correspondentie tussen de Commandant Zeemacht in de Nederlandse Antillen en de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, plannen over de defensie van de West alsook notulen van vergaderingen van de Verenigde Chefs van Staven en van de Admiraliteitsraad.

Om te onderzoeken hoe deze Nederlandse ‘Antillenstrategie’ binnen de Amerikaanse marinestrategie viel en hoe het in samenspraak met Washington vormgegeven werd, is gebruikgemaakt van archieven van de National Archives and Records Administration te College Park, Maryland, in de Verenigde Staten. Deze instelling beheert de Amerikaanse overheidsarchieven. Ook aan de Amerikaanse kant van het verhaal waren op verschillende niveaus ministeries en krijgsmachtdelen betrokken bij de verdediging van de West. Naast ‘militaire’ archieven van de Joint Commands, het US Caribbean Command en van de US Navy is gebruikgemaakt van meerdere archieven van het Department of State – zoals het departementale verbaalarchief, het archief van het Amerikaanse consulaat in Willemstad en die van de ambassade in Den Haag.

Hoewel marinegeschiedenis een oude historische discipline is die traditioneel zwaar leunt op archiefonderzoek in overheidsarchieven, maakt het onderzoek van archiefmateriaal aan beide kanten van de Atlantische Oceaan deze scriptie vernieuwend. Het past bovendien binnen de laatste historiografische ontwikkelingen die het vakgebied doormaakt. Zoals de Britse maritiem historicus R. Harding in zijn studie naar de stand van zaken van de hedendaagse marinegeschiedenis stelt: ‘naval history must become more comparative, [and] international’.⁴¹ Door het vergelijken van belangen van verschillende organisaties op verschillende plaatsen – Den Haag, Willemstad, Caracas, San Juan, Quarry Heights en Washington komen aan de orde – biedt deze scriptie een diepere analyse over de naoorlogse verdediging van de Nederlandse Antillen dan tot nu toe het geval was. Het vergelijkende en internationale perspectief wat daarbij gehanteerd werd, is daarvoor noodzakelijk.

De opzet van de scriptie is thematisch. Het eerste hoofdstuk behandelt het strategische kader waarin de verdediging van de West gezien kan worden, en bestrijkt de jaren 1945 tot en met 1962. Het betoogt dat Atlantische samenwerking en koloniale pa-

⁴¹ R. Harding, *Modern Naval History: Debates and Prospects* (Londen 2016) 132.

tronen tot 1962 naast elkaar bestonden en dat zij samen het Nederlandse buitenlands- en veiligheidsbeleid vormgaven. Het daaropvolgende hoofdstuk biedt een geïntegreerde analyse van de Nederlands-Amerikaanse onderhandelingen over de verdediging van de West tussen 1948 en 1957. Het gaat onder meer in op het grote strategische belang dat Washington tijdens de eerste decennia van de Koude Oorlog aan de Benedenwindse Eilanden hechtte, hoe de besprekingen de verhoudingen tussen de marine, Buitenlandse Zaken en Koloniën op scherp zetten en de rol die Venezuela op de achtergrond speelde. Tot slot gaat het derde hoofdstuk in op regionale bedreigingen in de West: enerzijds was Den Haag beducht voor Venezolaans avonturisme op de Antillen, anderzijds vreesde Nederland de opkomst van het communisme in Latijns-Amerika aan het einde van de jaren vijftig. De conclusie laat verschillende rode lijnen samenkomen en verschaft een antwoord op de hoofdvraag.

HOOFDSTUK 1

ATLANTISCHE SAMENWERKING EN KOLONIALE REFLEXEN, 1945-1962

Zo kort na de Souvereiniteitsoverdracht mag, naar ik meen, het belang van de Koreaanse gebeurtenissen niet worden onderschat. De van Nederland – als V.N.-lid – gevraagde reactie sloot aan bij zijn buitenlands-politieke tradities en dit hielp de Koninklijke Marine het pad te effenen van Indië naar de N.A.V.O.⁴²

G. Teitler, 1980

In zijn inaugurele rede als lector aan het Koninklijk Instituut voor de Marine betoogt militair-historicus G. Teitler dat de inzet van de Koninklijke Marine tijdens de Koreaoorlog (1950-1953) voor de Koninklijke Marine een duidelijke omslag in haar taken betekende: van optreden in Nederlands-Indië naar optreden in bondgenootschappelijk verband. In tegenstelling tot Teitler typeert dit hoofdstuk het Nederlandse naoorlogse buitenlands-, veiligheids- en marinebeleid zowel als Atlantisch als koloniaal. Het werd gekenmerkt door Atlantische samenwerking én door koloniale reflexen. Beide fenomenen bestonden tot het verlies van Nederlands-Nieuw-Guinea in 1962 gebroederlijk naast elkaar. Het pad van Indië naar de NAVO was dus minder abrupt dan Teitler voorstelde en van een definitieve omslag was geen sprake. Bij de bespreking van overzeese belangen en vlootinzet in dit hoofdstuk wordt de West er grotendeels buitengehouden; die regio komt in de volgende hoofdstukken aan bod. Dit hoofdstuk dient als opmaat voor de volgende hoofdstukken, doordat het een kader vormt waarin de Nederlandse strategie en vlootinzet inzake de Nederlandse Antillen valt.

Internationale ontwikkelingen en Nederlands buitenlands beleid: van neutraliteit naar regionale veiligheid

Het Nederlands buitenlandbeleid veranderde in de jaren veertig fundamenteel. Na de Duitse inval in mei 1940 en de Japanse invasie van Nederlands-Indië in de eerste maanden van 1942 was het duidelijk dat het Koninkrijk zich na de oorlog niet achter de dijken kon terug trekken, wilde het in de toekomst veilig blijven. Minister van Buitenlandse Zaken E.N. van Kleffens stelde in de radiorede 'Bouwstenen voor de toekomst' op 28 december 1943 onomwonden vast dat de neutraliteitspolitiek 'morsdood' was. Bovendien

⁴² G. Teitler, *Enkele aspecten van het maritiem-strategisch denken in Nederland, 1945-1955* (Den Helder 1980) 23.

gaf hij aan dat Nederland gebaat zou zijn bij de oprichting van een Noord-Atlantische alliantie, omdat de deelnemers aan dit samenwerkingsverband:

een sterke formatie [zouden] krijgen, waarin Amerika met Canada en de andere Britse dominions arsenaal is, en het grote reservoir van kracht, Engeland basis, en het Westen van het Europese vasteland bruggenhoofd. Op die wijze zijn wij enerzijds weliswaar op de Westelijke mogelijkheden aangewezen, maar omgekeerd hebben deze ons nodig. Het is moeilijk een sterkere positie voor ons land te bedenken.⁴³

Na de bevrijding van Europa vond blokvorming op deze wijze niet direct plaats. De VS en Groot-Brittannië hoopten de naoorlogse vrede te garanderen door middel van een organisatie die zowel de machtsbalans zou herstellen als op principes gebaseerd was: de VN.⁴⁴ Deze in 1945 opgerichte organisatie was gebaseerd op het idee van collectieve veiligheid, waarbij conflicten gemeenschappelijk opgelost moesten worden.

Nederland schaarde zich in de eerste naoorlogse jaren voor zijn veiligheid achter de VN, hoewel de regering al bij de oprichting ervan vreesde dat het recht van de sterkste binnen de bond zou prevaleren.⁴⁵ Vooral de samenstelling van de Veiligheidsraad en de machtspositie van permanente leden bekeek Den Haag met argwaan.⁴⁶ De regering meende dat Nederland door zijn wereldwijde koloniale bezittingen een middelgrote mogelijkheid was en daardoor meer invloed dan andere niet-permanente leden van de Veiligheidsraad hoorde te krijgen, maar vond voor dit standpunt geen medestanders.⁴⁷

De ambivalente omarming van de VN werd in 1947 en 1948 zelfs nog losser door internationale veranderingen. Binnen Europa bleken de twee belangrijkste overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog, de VS en de Sovjet-Unie, niet meer in staat de onderlinge tegenstellingen te overbruggen. Beide staten waren bij gratie van een gemeenschappelijke vijand bereid geweest samen te werken, maar baseerden hun beleid op vijandige ideologieën die bovendien een missionair, universeel karakter droegen. Washington, de leider van het democratische kapitalistische kamp, kwam zo lijnrecht tegenover Moskou, de hoeder van de communistische wereldrevolutie, te staan. De Amerikaanse zaakgelastigde in de Unie van Socialistische Sovjet-Republieken (USSR), G.F. Kennan, schreef in februari 1946 al in zijn *long telegram* aan het State Department dat de Sovjet-

⁴³ Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Hilversum, Radio-archief, Radio Oranje, 28 december 1943, dragernummer OUDHA-000333-01.

⁴⁴ J.L. Gaddis, *The Cold War: A New History* (New York 2005) 26.

⁴⁵ Van Campen, *Quest for Security*, 17.

⁴⁶ Hellema, *Nederland in de wereld*, 118.

⁴⁷ Ibidem, 121. Zie daarnaast: Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles*, 204.

Unie inherent expansionistisch was, en dat de VS deze expansie moesten indammen. Op basis van dit telegram en een in juli 1947 onder pseudoniem geschreven artikel in *Foreign Policy* gaf Kennan de strategie aan die de VS – en daarmee het Westen – de gehele Koude Oorlog zouden moeten volgen:

(...) it is clear that the main element of any United States policy toward the Soviet Union must be that of a long-term, patient but firm and vigilant containment of Russian expansive tendencies.⁴⁸

In 1947 werd Kennans visie door de Amerikaanse president H.S. Truman tot beleid verheven. Deze Trumandoctrine hield in dat de VS overal zouden ingrijpen waar de democratie bedreigd werd. De eerste pijler van dit beleid was financiële hulp aan Europa, wat de voedingsbodem voor het communisme zou moeten wegslaan. De tweede pijler was militaire hulp.⁴⁹ Het European Recovery Program, bekend als de Marshallhulp, en het Mutual Defense Assistance Program, stelden als voorwaarde dat de ontvangende staten gecoördineerd optraden.⁵⁰ Hiermee bewerkstelligden de VS dat de participerende landen een blok tegen het communisme vormden, terwijl tegelijkertijd de defensie van West-Europa kon worden opgebouwd.

De blokvorming op het continent en de hiermee samenhangende Amerikaanse bereidheid zich aan West-Europa te verbinden waren het startsein voor de Koude Oorlog. Nederland verwachtte door de tegenstellingen tussen de twee supermachten weinig meer van collectieve veiligheid. De staatsgreep in Tsjecho-Slowakije in februari 1948 maakte het ogenschijnlijke gemak waarmee communisten aan de macht konden komen pijnlijk duidelijk. Ongeveer een maand hierna ondertekenden België, Frankrijk, Luxemburg, Nederland en het Verenigd Koninkrijk het Verdrag van Brussel, de oprichtingsakte van de Westerse Unie. Via dit verdrag zegden deze staten elkaar toe dat een aanval op één van deze landen als een aanval op allen beschouwd zou worden. Om Amerikaanse militaire betrokkenheid bij de verdediging van West-Europa te behouden, werd tijdens de onderhandelingen overleg met de Amerikanen gepleegd. Hoewel het Witte Huis vanwege

⁴⁸ G.F. Kennan, *American Diplomacy: Sixtieth-Anniversary Expanded Edition* (2012) 125. Oorspronkelijk: X, 'The Sources of Soviet Conduct', *Foreign Affairs* 25:4 (1947) 566-582.

⁴⁹ Gaddis, *The Cold War*, 31.

⁵⁰ Nederland ontving vanaf 1950 militaire goederen met een waarde van totaal bijna 4,5 miljard gulden. Zie voor de Amerikaanse steun bij de Nederlandse militaire wederopbouw: I. Megens, 'De Amerikaanse militaire missie in Den Haag', in: D.A. Hellema en G. Scott-Smith, *De Amerikaanse ambassade in Den Haag: Een blik achter de schermen van de Amerikaans-Nederlandse betrekkingen* (Amsterdam 2016) 52-69.

een terughoudend Congres geen toezeggingen kon doen, gaf Truman aan dat hij welwillend tegenover de vorming van dit bondgenootschap stond.⁵¹ De participatie in de Westerse Unie betekende voor Nederland op defensiegebied de definitieve omslag van neutraliteit naar regionale veiligheidssamenwerking. Voor de lidstaten was het daarnaast een signaal om de VS te laten zien dat West-Europa haar verdediging serieus nam, waarmee het aan de Amerikaanse eis van coördinatie tegemoet kwam. De Blokkade van Berlijn, waarbij de Sovjets West-Berlijn tussen juni 1948 en mei 1949 afsloten in de hoop dat de westelijke geallieerden hun bezettingszone aldaar zouden verlaten, overtuigde het Amerikaanse Congres uiteindelijk dat de VS een actieve rol dienden te spelen bij de verdediging van West-Europa.⁵² Op 4 april 1949 ondertekenden de lidstaten van de Westerse Unie samen met Canada, Denemarken, IJsland, Italië, Noorwegen, Portugal en de VS het Verdrag van Washington, waarmee de NAVO het licht zag. Het Noord-Atlantische politiek-militaire samenwerkingsverband incorporeerde in 1951 de militaire bevelsstructuur van de Westerse Unie,⁵³ waardoor de laatstgenoemde organisatie in feite tot een papieren tijger verwerd. Nederland had zichzelf onder Amerikaanse voogdij geplaatst. Het land was militair afhankelijk van de Amerikanen en de NAVO geworden, maar de VS waren ook afhankelijk van een stabiel en welvarend West-Europa. Het in december 1943 door Van Kleffens uitgesproken doel van wederzijdse afhankelijkheid was hiermee bereikt. Zoals in de inleiding werd aangestipt, wordt de Nederlandse houding ten opzichte van Washington en de NAVO in de jaren vijftig en zestig als loyaal getypeerd.

De jaren vijftig en het begin van de jaren zestig werden in Nederland enerzijds gekenmerkt door de aanvaarding en uitwerking van deze koerswijziging, anderzijds door de doorwerking van koloniale opvattingen in het Nederlandse buitenlands beleid.⁵⁴ De aanvaarding van de koerswijziging kwam er op neer dat Nederland de nieuwe machtsstructuren, met name de NAVO, in overeenstemming zag met zijn belangen.⁵⁵ De regering accepteerde de stationering van Amerikaanse kernwapens op Nederlands grondgebied en stemde – na zelf enige jaren met Noorwegen een nucleair programma gedraaid te

⁵¹ A.J. van der Peet, 'Het vergeten Verdrag van Brussel: voortrekker van de NAVO en internationale leerschool voor de Koninklijke Marine', *Marineblad* 128:2 (2018) 28-32, 29.

⁵² Gaddis, *The Cold War*, 34.

⁵³ P.B.R. de Geus, *Staatsbelang en krijgsmacht: De Nederlandse krijgsmacht tijdens de Koude Oorlog* (Den Haag 1998) 51.

⁵⁴ Hellema, *Nederland in de wereld*, 177.

⁵⁵ *Ibidem*, 191.

hebben⁵⁶ – in met de nucleaire hegemonie van de VS in het Westen. Bovendien werd de toetreding van de Bondsrepubliek Duitsland tot de NAVO in 1955 door Den Haag toegejuicht, temeer omdat hiermee de geallieerde verdedigingslinie uit Nederland naar het oosten deed verschuiven. De Nederlandse integratie in de NAVO was, aldus de Utrechtse historicus Hellema, omstreeks 1958 uitgekristalliseerd.⁵⁷

Dat koloniale patronen bleven doorwerken in het Nederlandse buitenlandbeleid is met name zichtbaar door het einde van de Nederlandse soevereiniteit over westelijk Nieuw-Guinea in het najaar van 1962: de Nederlandse positie ten aanzien van dit gebiedsdeel was volgens de Nederlands-Amerikaanse politicoloog A. Lijphart vooral ingegeven door ressentiment over het verlies van Nederlands-Indië eind 1949.⁵⁸ Internationaal gezien was dit niet bijzonder: dekolonisatie en het daarmee gepaard gaande Westerse machtsverlies waren bij uitstek fenomenen die bij deze periode horen.⁵⁹ Doordat (voormalige) kolonistoren tijdens de Koude Oorlog tot het kapitalistische kamp behoorden, kwamen dekolonisatieconflicten veelal neer op een strijd om het behoud van de kapitalistische invloedssfeer. Hoewel Nederland bij de dekolonisatie van Nederlands-Indië en westelijk Nieuw-Guinea weinig steun vond bij de VS, steunde Washington Frankrijk in de strijd tegen de vermeende communistische dreiging in Indochina (1946-1954).⁶⁰ Dit laatste conflict ontaardde in de Vietnamoorlog (1954-1975), wat illustreert hoezeer dekolonisatie de Koude Oorlog vormgaf. Ook de kwestie Nieuw-Guinea had een duaal karakter. Het kan zowel als dekolonisatieconflict als Koude Oorlog-conflict gezien worden. Marineofficier en historicus M.W. Ooms merkt daarover op dat het Nederland en Indonesië te doen was om de soevereiniteit over Nieuw-Guinea, terwijl het de VS en de Sovjet-Unie ging om de politieke oriëntatie van Indonesië binnen het Oost-Westconflict.⁶¹ De Amerikaanse politicoloog K.N. Waltz verklaarde deze wereldwijde machtsstrijd tussen de twee supermachten als volgt:

(...) with only two world powers there are no peripheries. The United States is the obsessing danger for the Soviet Union, and the Soviet Union for us,

⁵⁶ Zie: J. van Splunter, *Kernsplijting en diplomatie. De Nederlandse politiek ten aanzien van de vreedzame toepassing van kernenergie, 1939-1957* (Amsterdam 1993).

⁵⁷ Hellema, *Nederland in de wereld*, 195.

⁵⁸ A. Lijphart, *The Trauma of Decolonization: The Dutch and West New Guinea* (New Haven 1966).

⁵⁹ A. Iriye, 'Historicizing the Cold War' in: R.H. Immerman en P. Goedde (red.), *The Oxford Handbook of the Cold War* (Oxford 2016) 15-31, 17.

⁶⁰ C. Fraser, 'Decolonization and the Cold War' in: R.H. Immerman en P. Goedde (red.), *The Oxford Handbook of the Cold War* (Oxford 2016) 469-485, 471.

⁶¹ M.W. Ooms, 'Geheime Sovjetsteun in Nieuw-Guinea', *Marineblad* 122:5 (2012) 23-28, 23.

since each can damage the other to an extent that no other state can match. Any event in the world that involves the fortunes of the Soviet Union or the United States automatically elicits the interest of the other.⁶²

Nederlands naoorlogs marinebeleid

In de vorige paragraaf werd bij de grote lijnen van de internationaalpolitieke ontwikkelingen in de eerste naoorlogse decennia stilgestaan, waarbij ook het Nederlandse buitenlands beleid aan bod kwam. Dit buitenlands beleid – onderdeel van de politieke strategie of *grand strategy* – gaf de belangrijkste doelstelling voor Nederland aan, namelijk het garanderen van het voortbestaan van de staat, volgens de Duits-Amerikaanse politicoloog H.J. Morgenthau hét ultieme nationaal belang.⁶³ Volgens historicus Van der Peet telt het nationaal belang drie elementen: ten eerste ‘het creëren van veiligheid voor de eigen burgers en hiertoe het garanderen van de integriteit van het eigen grondgebied’, ten tweede ‘het nemen van maatregelen ter verhoging van de nationale welvaart’ en ten derde ‘het behouden van zelfrespect en internationaal prestige’.⁶⁴ Deze drie zaken kwamen logischerwijs ook terug in de militaire strategie (c.q. defensie- of veiligheidsbeleid), dat de algemene lijn voor de inzet van militaire middelen en de allocatie daarvan ter realisering van de politieke strategie voorschrijft. De Utrechtse hoogleraar militaire geschiedenis Hoffenaar gebruikt vier karakteristieken om het Nederlandse defensiebeleid in deze periode te duiden: het beleid was *threat driven* en in eerste instantie gericht op bescherming van het territorium en nationale handelsbelangen; Nederland was voor zijn veiligheid afhankelijk van de VS en de NAVO; Nederland probeerde de (eigen) verdedigingslinie zover mogelijk voorwaarts te plaatsen en het was bereid om ter ondersteuning van zijn belangen de wapens op te nemen.⁶⁵

Marinebeleid vormde een van de pijlers van het defensiebeleid, zeker in de tijd dat het luchtwapen over land- en zee strijdkrachten waren verdeeld. Net als bij het buitenlands beleid, werden voor het naoorlogse marinebeleid ook tijdens de Tweede Wereldoorlog de eerste aanzetten gegeven. In 1943 kwamen de zee strijdkrachten met een Vlootplan dat in samenwerking met zowel de Royal Navy als de US Navy werd opgesteld. De grootste omslag met vooroorlogse plannen is dat er in dit Vlootplan vanuit gegaan werd dat operaties in de toekomst direct in bondgenootschappelijk verband zou-

⁶² K.N. Waltz, ‘The Stability of a Bipolar World’, *Daedalus* 93:3 (1964) 881-909, 882.

⁶³ H.J. Morgenthau, *Dilemmas of Politics* (Chicago 1958) 65-66.

⁶⁴ Van der Peet, *Out-of-area*, 46.

⁶⁵ Hoffenaar, ‘Nederland en zijn militaire veiligheid’, 181-182.

den plaatsvinden.⁶⁶ Twee uitgangspunten, namelijk dat Nederland een handelsnatie was en dat het Koninkrijk over drie continenten was verdeeld, leidden tot de conclusie dat de Koninklijke Marine over een harmonisch samengestelde vloot diende te beschikken. Deze scheepsmacht zou rond vijf smaldelen, waarvan de kern door een vliegkampschip en een kruiser werd gevormd, opgebouwd moeten worden en deze smaldelen dienden door Nederlandse vlagofficieren gecommandeerd te worden.⁶⁷ Op die manier kon de marine onder eigen commandovlag in bondgenootschappelijk verband optreden. De pijnlijke situatie dat de marine wel eenheden ter beschikking stelde, maar vervolgens weinig zeggenschap over de inzet daarvan had, zou hierdoor voorkomen worden.

De sterkte uit het Vlootplan uit 1943 werd al in 1945 naar drie smaldelen teruggebracht. De eerste moeilijkheden bij het realiseren van dit driesmaldelenplan doemden direct na het einde van de Tweede Wereldoorlog op. Het dekolonisatieconflict in Nederlands-Indië (1945-1949) vergde van de zeestrijdkrachten een grote, maar ongewenste, krachtsinspanning: op het hoogtepunt dienden er 67 (merendeels kleine) marinevaartuigen, 51 vliegtuigen van de Marine Luchtvaartdienst (MLD) en ruim twaalfduizend man marinepersoneel in de Oost.⁶⁸ In plaats van investeringen in grote oppervlakteschepen vroeg het conflict om klein materieel, daar de zeestrijdkrachten in de archipel ter bestrijding van zeeroof, bij de maritieme blokkade van Java en voor de ondersteuning van landstrijdkrachten geen behoefte aan kapitale schepen hadden.⁶⁹ Waar Indië voor de oorlog als reddingsboei voor de vloot had gefungeerd, beschouwde de naoorlogse marineleiding de Indische taak volgens marinehistoricus G.J.A. Raven als ‘een lastige erfenis die de wederopbouw slechts stoorde’.⁷⁰ De eerste naoorlogse Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, luitenant-admiraal C.E.L. Helfrich, wenste de Koninklijke Marine niet meer aan een regionale verdediging te binden, aangezien dat haar wereldwijde optreden beperkte.⁷¹ Dat marinebeleid na de oorlog geen strikt nationale aangelegenheid meer was, vormde

⁶⁶ De Geus, *Staatsbelang*, 29.

⁶⁷ Ibidem, 29-30.

⁶⁸ R.E. van Holst Pellekaan en I.C. de Regt, *Operaties in de Oost: De Koninklijke Marine in de Indische archipel (1945-1951)* (Amsterdam 2003) 135, 354-355.

De vijfduizend mariniers van de Mariniersbrigade op Oost-Java waren administratief onder commando van de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië geplaatst, maar vielen operationeel onder de legercommandant generaal S.H. Spoor. Zie: D.C.L. Schoonoord, *De Mariniersbrigade, 1943-1949: Wordings en inzet in Indonesië* (Den Haag 1988).

⁶⁹ G. Teitler, *Vlootvoogd in de knel: Vice-admiraal A.S. Pinke tussen de marinestaf, Indië en de Indische Revolutie* (Assen 1990) 89.

⁷⁰ G.J.A. Raven, ‘Een nieuwe vloot, nieuwe taken 1945-1962’, in: G.J.A. Raven (red.), *De kroon op het anker: 175 jaar Koninklijke Marine* (Amsterdam 1988) 117-134, 117.

⁷¹ Teitler, *Vlootvoogd in de knel*, 10.

een andere complicerende factor bij de heropbouw van de Koninklijke Marine. Risicobepalingen en behoeftstellingen moesten multinationaal afgestemd worden, opdat de lidstaten van de Westerse Unie gecoördineerd een geloofwaardige afschrikking konden organiseren. De voorzitter van het Comité van de Chefs van Staven van de Westerse Unie, de Britse *field marshal* B.L. Montgomery, wilde dat Nederland zich vooral op de opbouw van land- en luchtmacht richtte. De Sovjetdreiging kwam voornamelijk over land en de dreiging ter zee was relatief gering. Aanvankelijk lag de eerste verdedigingslinie langs de IJssel en de Rijn, waardoor Nederland bij een conventionele oorlog meteen in de frontlinie kwam te liggen. De Koninklijke Landmacht moest – tactisch gesteund door de luchtmacht – een gedeelte van deze hoofdverdedigingslinie zo lang mogelijk verdedigen tot bondgenootschappelijke versterkingen arriveerden.⁷² De rol van de Koninklijke Marine was in dit verdedigingsconcept beperkt tot havenbescherming en mijnenbestrijding op de Noordzee, waardoor het Vlootplan van 1945 obsoleet zou worden: het degradeerde de Nederlandse oorlogsvloot tot een *brown water navy* van bescheiden omvang.

Het kabinet Drees-Van Schaik besloot om financiële redenen voorrang aan de wederopbouw van land- en luchtmacht te geven, maar de Koninklijke Marine wist het tij tussen 1949 en 1951 te keren door een rol bij de beveiliging van de geallieerde trans-Atlantische scheepvaartroutes te bemachtigen.⁷³ Dit is opmerkelijk, omdat zowel de NAVO als de Westerse Unie geen rol voor de Koninklijke Marine op de Atlantische Oceaan hadden bedacht; deze taak zou exclusief Brits-Amerikaans worden. S. Torres betoogt in haar masterscriptie dat het streven om actief te zijn op de Atlantische Oceaan vooral een wens was van de staatssecretaris van Marine, schout-bij-nacht, later viceadmiraal H.C.W. Moorman. Moorman meende dat het internationaal voor invloed zou zorgen en daarnaast als rechtvaardiging kon dienen voor een grote oceaangaande vloot.⁷⁴ Naast een sterkere positie in het Atlantisch pact, zag de marineleiding in dat de oorlogsvloot die Nederland wilde opbouwen ook beter uitgerust zou zijn om Koninkrijksbelangen te beschermen.⁷⁵

Moorman had bij het verkrijgen van steun voor de Atlantische taak politiek-maatschappelijk de wind mee. Door de wanorde op het ministerie van Oorlog wist de

⁷² Hoffenaar, 'Nederland en zijn militaire veiligheid', 188.

⁷³ J.W.L. Brouwer en I. Megens, 'Het succesvolle verzet van de Koninklijke Marine tegen taak-specialisatie in de NAVO, 1949-1951', *Transaktie* 1 (1992) 65-83.

⁷⁴ S. Torres, 'De heropbouw van de Koninklijke Marine, 1945-1951. Verklaringen voor het succes van de Nederlandse marine' (masterscriptie Universiteit van Amsterdam 2016) 46.

⁷⁵ *Ibidem*.

vlagofficier binnen het kabinet steun voor zijn financieel goed onderbouwde Vlootplannen te verkrijgen.⁷⁶ Ook op internationaal vlak liet Moorman blijken dat niet Schokking, maar hij binnen de regering voor de marine opkwam. ‘There was no one in the cabinet’, aldus Moorman tegen de Amerikaanse *rear admiral* E.P. Forrestel ‘– including the Defense Minister – who would battle for the navy’.⁷⁷ Volgens Forrestel zorgde Moorman ervoor dat ‘even though the Netherlands Navy is to receive considerable aid from the United States under MDAP, nevertheless the Netherlands are in honor committed to keep on with their own defense construction.’⁷⁸ Later dat jaar leidde een uitspraak van de Amerikaanse senator J.B. Connally over Nederlandse taakspecialisatie en nadruk op de opbouw van landstrijdkrachten bovendien tot furieuze reacties in de vaderlandse pers, wat de maatschappelijke gehechtheid aan de marine – ‘immense sentimental importance’, volgens de Amerikaanse vlagofficier – duidelijk maakte.⁷⁹ Daarnaast ontleende de marine in tegenstelling tot de landmacht prestige aan haar optreden tijdens de Tweede Wereldoorlog, waardoor ook de volksvertegenwoordiging de zeestrijdkrachten buitengewoon gunstig gezind was. Uiteindelijk ging het kabinet overstag: om Nederlandse belangen overzee te kunnen behartigen en de relatief grote koopvaardijvloot te kunnen beveiligen, had de Koninklijke Marine een aanzienlijke eigen rol te vervullen.⁸⁰ Daar de NAVO haar lidstaten niet kon dwingen zich op een bepaalde taak toe te leggen, moest de alliantie het Nederlandse aanbod aannemen.⁸¹

Hoewel Moorman door de NAVO-taak op de Atlantische Oceaan een harmonisch samengestelde vloot veilig wist te stellen, had deze vergeleken met eerdere plannen een beperktere omvang. De in juni 1950 opgestelde Defensienota erkende dat het belang van de Nederlandse koopvaardij en het beveiligen van wereldwijde *sea lines of communication* bestaansrecht gaven aan een oceaangaande oorlogsvloot. In 1955 diende de Koninklijke Marine, mede door steun uit het Amerikaanse Mutual Defense Assistance Program, uit 1 vliegkampschip, 2 kruisers, 12 onderzeebootjagers, 6 escorteschepen, 4 onderzeebo-

⁷⁶ Van der Peet, *Out-of-area*, 52.

⁷⁷ National Archives and Records Administration, College Park, Maryland (NARA II), Record Group 59: General Records of the Department of State (RG 59), Decimal Files 1950-1954, 756.55/5-2550, Memorandum of Conversation Amerikaanse ambassade Den Haag, 25 mei 1950.

⁷⁸ *Ibidem*.

⁷⁹ NARA II, RG 59, Decimal Files 1950-1954, 756.66/10-650, Amerikaanse ambassade Den Haag aan State Department, 6 oktober 1950; *Ibidem*, 756.55/10-2550, Amerikaanse ambassade Den Haag aan State Department, 25 oktober 1950.

⁸⁰ *Ibidem*, 756.55/10-650, Amerikaanse ambassade Den Haag aan State Department, 6 oktober 1950.

⁸¹ J. Hoffenaar, “Hannibal ante portas”: The Soviet Military Threat and the Build-up of the Dutch Armed Forces, 1948-1958’, *The Journal of Military History* 66:1 (2002) 163-191, 179-180.

ten, 48 mijnenvegers en ongeveer 100 vliegtuigen bestaan.⁸² Hiermee zou het eerste van de gewenste drie smaldelen gereed komen; de chef van de Marinestaf, viceadmiraal jonkheer E.J. van Holthe, zag de opbouw daarvan als een eerste stap en tijdelijke oplossing.⁸³ De gehele jaren vijftig stonden in het teken van de verwerving van deze middelen, inclusief vliegend materieel, de daarbij horende walvoorzieningen en personeel. Dit bleek een zware opgave: krappe budgetten zetten noodzakelijke vlootvervangings aan het einde van de jaren vijftig en het begin van de jaren zestig onder druk en leidden ertoe dat er op de exploitatie bezuinigd werd, wat de geoefendheid niet ten goede kwam.⁸⁴ Desondanks bereikte de vloot aan het einde van de jaren vijftig de grootste omvang sinds de wederopbouw, maar tot het opwerken van de drie smaldelen zou het nooit komen.

De Koninklijke Marine, overzeese belangen en overzees optreden

In *Out-of-area* concludeert Van der Peet dat het wereldwijde takenpakket voor de marineleiding tijdens de gehele Koude Oorlog van groot belang bleef, waarmee hij de traditionelere geschiedschrijving, die uitgaat van een nadruk van de marine op de NAVO en inzet in de noordelijke Atlantische oceaan, nuanceert. ‘De Nederlandse belangensfeer eindigt echter niet aan de grenzen van het NAVO-bondgenootschap, maar is wereldwijd. Nederland heeft daarom ook geen area en in beginsel is de gehele vrije zee ons gebied’, een door hem in dit verband aangehaalde uitspraak van toenmalig eskadercommandant schout-bij-nacht J.D.W. van Renesse in het *Marineblad* van 1985, is daarbij tekenend.⁸⁵ Naast het streven van de marineleiding naar een harmonisch samengestelde vloot, kan de wereldwijde inzet als tweede constante beschouwd worden.

Meerdere theoretici van maritiem-militair optreden hebben betoogd dat unilateraal militair-maritiem optreden na de Tweede Wereldoorlog ongebruikelijk was.⁸⁶ Oorlogsvoorbereiding en vlootinzet vonden inderdaad grotendeels in multinationale verbanden als de VN en de NAVO plaats. Desondanks was unilateraal optreden geen fenomeen dat tot het verleden behoorde. Internationaal bezien valt de Amerikaanse zeeblokkade van Cuba in 1962 en het optreden van de Royal Navy en de Royal Marines bij de Falk-

⁸² Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 47.

⁸³ D.C.L. Schoonoord, ‘E.J. van Holthe (1896-1967)’ in: G. Teitler en W. Klinkert (red.), *Kopstukken uit de krijgsmacht: Nederlandse vlag- en opperofficieren, 1815-1955* (Amsterdam 1997) 78-96, 92.

⁸⁴ Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 110.

⁸⁵ Van der Peet, *Out-of-area*, 433; C. Homan en R.T.B. Visser, ‘Nederland heeft geen “area”, de hele vrije zee is ons gebied’, *Marineblad* 95:9 (1985) 384-393, 385.

⁸⁶ Zie voor een historiografisch overzicht het eerste hoofdstuk van *Out-of-area*. Van der Peet, *Out-of-area*, 27-42.

landeilanden in 1982 op, maar ook de Nederlandse zeestrijdkrachten werden ter bescherming van Koninkrijksbelangen unilateraal ingezet. De twee duidelijkste voorbeelden daarvan zijn de eerder aangehaalde naoorlogse inzet in de Indonesische archipel tussen 1945 en 1950 en de kwestie Nieuw-Guinea, waarbij tientallen vaartuigen – onder meer het vliegkampschip, torpedobootjagers en onderzeeboten – en maritieme patrouillevliegtuigen in de Oost gestationeerd werden en ruim duizend mariniers op dit eiland dienden.⁸⁷ De bekende vlagvertoonreis naar het Verre Oosten door Smaldeel V in 1960, waarbij Hr.Ms. *Karel Doorman* als vlaggenschip optrad, wordt in de historiografie als een diplomatieke mislukking gezien en als het vermeende failliet van unilateraal militair optreden beschouwd.⁸⁸ Een van de laatste wapenfeiten van de vloot in Nieuw-Guinea, de slag bij Vlakke Hoek op 15 januari 1962, liet ten slotte zien dat Den Haag er niet voor terugdeinsde geweld te gebruiken om haar belangen te verdedigen. Daarbij bracht onder meer de torpedobootjager Hr.Ms. *Evertsen* een Indonesische motortorpedoboot tot zinken.⁸⁹

Het vast willen houden van Nederland aan westelijk Nieuw-Guinea wordt traditioneel verklaard vanuit strategische motieven – Nederland wilde een vlootbasis in Zuid-oost-Azië behouden – en koloniale reflexen.⁹⁰ Het bezit over de *confetti of empire*⁹¹ in de West kan eveneens vanuit dit gezichtspunt gezien worden. Het strategische motief van een overzeese vlootbasis werd ook bij de Nederlandse Antillen onderkend. In juli 1947 zond de Marinestaf een groep zeeofficieren naar de West die moest onderzoeken in hoeverre Curaçao geschikt was voor het stationeren van een eskader. Zij concludeerde dat het tijdelijk stationeren van een smaldeel in Caribische wateren mogelijk was. ‘Dit eskader’, oordeelde de commissie, ‘zal een strategische bescherming vormen voor geheel West-Indië en zal een stationschip (...) overbodig maken’. Ook werd in 1947 besloten dat het Wereldradiostation van de marine van Bandung naar Curaçao moest worden ver-

⁸⁷ Zie: R.E. van Holst Pellekaan, I.C. de Regt en J.F. Bastiaans, *Patrouilleren voor de Papoea's I, De Koninklijke Marine in Nieuw-Guinea, 1945-1962* (Amsterdam 1989); R.E. van Holst Pellekaan, I.C. de Regt en J.F. Bastiaans, *Patrouilleren voor de Papoea's II, De Koninklijke Marine in Nieuw-Guinea, 1960-1962* (Amsterdam 1990).

⁸⁸ D.A. Hellema, *De Karel Doorman naar Nieuw-Guinea: Nederlands machtsvertoon in de Oost* (Amsterdam 2005) 185.

⁸⁹ Van Holst Pellekaan, De Regt en Bastiaans, *Patrouilleren voor de Papoea's II*, 112-115.

⁹⁰ Hellema, *Karel Doorman*, 9; Lijphart, *Trauma of Decolonization*, passim.

⁹¹ Deze term komt oorspronkelijk uit het Frans en verwees daarbij met name naar de Franse overzeese bezittingen in het Caribisch gebied. Zie: J. Guillebaud, *Les Confettis de l'Empire* (Parijs 1976).

plaatst.⁹² In begin 1949 gaf Moorman, die Indië blijkbaar mentaal al vaarwel had gezegd, in de Defensiecommissie te kennen dat Curaçao in het vervolg als enige overzeese ‘hulpbasis’ zou fungeren.⁹³ Bovendien haalde de marineleiding het belang van de olieraffinage op Aruba en Curaçao en de verdediging van de eilanden aan om te pleiten voor het behoud van de *Karel Doorman* in 1950, daar het haar niet onmogelijk leek dat het vliegveld na het uitbreken van een oorlog (en een bezetting van de vliegvelden) de enige bruikbare vliegbasis zou zijn.⁹⁴

In datzelfde jaar betoogde Van Holthe dat hij het beschermen van overzeese gebiedsdelen minstens zo belangrijk vond als het voldoen aan NAVO-verplichtingen. Volgens een memorandum van de viceadmiraal aan de Raad voor Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk uit hetzelfde jaar was de ‘handhaving van onze positie in de West en in Nieuw-Guinea (...) geheel afhankelijk van de in die gebieden door ons ontplooiende zeemacht’. Om deze taak te kunnen uitvoeren, moest Den Haag zich volgens de vlagofficier niet op de NAVO blindstaren:

En dan kan de mededeling van de Standing Group [van het Noord-Atlantisch Militair Comité, TAO], dat Nederland geen bijdrage zal behoeven te leveren voor de verbindingslijnen in Atlantic en Noordelijke Noordzee, ons slechts een zucht van verlichting doen slaken, omdat hiermede enig materieel vrijkomt voor de bescherming van de Nederlandse Antillen met hun aanvoerlijnen, Nieuw-Guinea en onze Scheepvaart in de Pacific en Indonesië. (...) In dit verband moge er op gewezen worden, dat de Marineleiding steeds op het standpunt heeft gestaan, dat onze bescheiden geplande vloot niet alle taken gelijktijdig zou kunnen vervullen, doch slechts die elementen moest bevatten, welke het mogelijk maakten gebruik makende van de mobiliteit der schepen, daar ter wereld in te trijpen, waar de politieke en strategische eisen van het ogenblik zulks nodig zullen maken.⁹⁵

Naast Koninkrijksverplichtingen laat een korte opsomming van andere vlootoperaties zien dat de Koninklijke Marine van aanvang af buiten de NAVO actief bleef. Zo informeerden Nederlandse autoriteiten in het voorjaar van 1950 bij de geallieerde bezettingsmacht in Japan of de Koninklijke Marine van Japanse havenfaciliteiten gebruik mocht maken, zodat deze als uitvalsbasis konden dienen voor bescherming van schepen van de

⁹² NL-HaNA, Archief van de Chef van de Marinestaf en de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, 1945-1948 [2.12.19] (Marinestaf 45-48), inv. nr. 799 (Commissie Onderzoek voor West-Indië), Commissierapport 21 juli 1947.

⁹³ Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 45.

⁹⁴ Ibidem, 46.

⁹⁵ NL-HaNA, Archieven van de Raad van Ministers, 1823-1992 [2.02.05.02], inv. nr. 1000 (Ver-gaderstukken Raad MAK 1949-1951), Memorandum chef Marinestaf, 29 augustus 1950.

Koninklijke Java-China-Paketaart Lijnen nabij de door de Chinese burgeroorlog (1927-1950) geplaagde havenstad Shanghai.⁹⁶ Daarnaast zond de marine de torpedobootjager Hr.Ms. *Kortenaer* in augustus 1950 van Surabaya naar Makassar. Een kampement waar ruim tweeduizend voormalige militairen van het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger werden vastgehouden omdat zij na hun overgang naar de Koninklijke Landmacht dienstbevelen hadden geweigerd, werd daar vanaf zee en vanuit de lucht door Indonesiërs onder vuur genomen. De *show of force* die van de verschijning van de oorlogsbodem uitging bleek genoeg om de beschieting te stoppen.⁹⁷ In 1957 doemden er wederom moeilijkheden met Indonesië op, toen schepen van de Koninklijke Pakketaart Maatschappij (KPM) door Indonesië werden geconfisqueerd en de marine daarop escortevaart instelde en gewapende militairen aan boord van niet-gevorderde KPM-schepen plaatste.⁹⁸ In de tussentijd voeren tussen 1950 en 1955 vijf marineschepen onder VN-vlag in Koreaanse wateren, waarbij het taken als het uitvoeren van zeeblokkades, het bombarderen van kustgebieden en verdediging van door VN-troepen en anticommunistische Koreanen bezette eilanden kreeg.⁹⁹ Minder bekend is de humanitaire inzet van Smaldeel I na een aardbeving in de Marokkaanse havenstad Agadir in maart 1960, waarbij 750 marinemannen enkele dagen werden ingezet in een reddings- en bergingsoperatie.¹⁰⁰

Besluit

De jaren 1945-1962 waren een periode waarin Nederland zich herstructureerde na de Tweede Wereldoorlog. Voor de Nederlandse visie op zijn rol in de wereld vormde dit conflict een duidelijke cesuur. Hoewel Den Haag zich eerst op collectieve veiligheid richtte, gaf het 'uitbreken' van de Koude Oorlog het startsein voor een beleidsmatige wending naar het zekerstellen van het eigen territorium door middel van regionale veiligheidsorganisaties. Zowel de deelname aan de Westerse Unie in 1948 en de NAVO in 1949 vormen hier voorbeelden van. Deze kentering van *alleingang* naar samenwerking werkte ook in het veiligheids- en marinebeleid door. De wederopbouw van de marine leidde tot een aanzienlijke oceaangaande vloot en een taak bij het beveiligen van de trans-

⁹⁶ NARA II, RG 59, Decimal Files 1950-1954, 756.56393/3-21-50, Netherlands Purchasing Commission aan State Department, 21 maart 1950; Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag (NIMH), Van Foreest [145] (Van Foreest), inv. nr. 114 (Brieven aan H.A. van Foreest), Koudijs aan Van Foreest, 26 januari 1950.

⁹⁷ H. Meijer, *Den Haag-Djakarta: De Nederlands-Indonesische betrekkingen, 1950-1962* (Utrecht 1994) 203-211.

⁹⁸ Van der Peet, *Out-of-area*, 53.

⁹⁹ *Ibidem*, 197.

¹⁰⁰ J. Margés, 'Agadir blijft je een leven lang bij', *Alle Hens* 69:8-9 (2016) 8.

Atlantische scheepvaartroutes, hoewel de zee strijdkrachten zich ook op inspanning buiten de NAVO bleven richten.

Een andere grote verandering uit deze periode is de dekolonisatie van Nederlands-Indië eind 1949, waarmee Nederland zijn belangrijkste kolonie verloor, en de soevereiniteitsoverdracht van westelijk Nieuw-Guinea in 1962. In beide conflicten zag de marine grootschalig inzet, waarmee Zuidoost-Azië een belangrijk werkterrein voor de vloot was. Daarnaast vormde het argument dat de Koninklijke Marine een taak had te vervullen bij het beveiligen van het Koninkrijk en de aanvoerroutes naar de overzeese gebiedsdelen een handig argument om voor een sterke vloot te ijveren. Deze notie werd ondersteund door aanzienlijke marine-inzet ter ondersteuning van overzeese belangen in Nederlands-Indië en westelijk Nieuw-Guinea. Concluderend waren Atlantische samenwerking, bescherming van de koopvaardijvloot buiten NAVO-gebied en de koloniale reflex om (unilateraal) overzees actief te blijven in de eerste naoorlogse decennia constanten binnen het buitenland- en marinebeleid. Hoe de verdediging van de West binnen deze context vorm kreeg, wordt in de volgende hoofdstukken besproken.

HOOFDSTUK 2

LANGDURIGE ONDERHANDELINGEN OVER DE VERDEDIGING VAN DE NEDERLANDSE ANTILLEN, 1948-1957

Gezien de krachtsverhoudingen in de Caraïbische Zee, ligt het voor de hand, dat speciaal bij de Amerikaanse militaire autoriteiten de tendens aanwezig is om min of meer vanzelfsprekend de leiding te nemen bij bespreking en “planning” van alle vraagstukken betreffende de verdediging van de Caraïbische Zee. Dit leidt ertoe, dat zij ook in hun verhouding en in hun optreden tegenover de buitenlandse militaire autoriteiten in die area geneigd zijn een zeer onafhankelijke, om niet te zeggen overheersende, houding aan te nemen. Het enige tegenwicht, dat hiertegenover kan worden gebruikt kan slechts gelegen zijn in de omstandigheid, dat de Nederlandse Regering zelf, uiteraard binnen de grenzen van de haar ten dienst staande middelen, met een eigen plan van verdediging van Curaçao en Aruba voor de dag komt (...). Het heeft mijns inziens geen nut om besprekingen van deze aard met de Amerikaanse autoriteiten aan te vangen, indien van Nederlandse zijde niet een dergelijk plan met bijbehorende voorstellen ter tafel kan worden gebracht. Anderzijds is het uiteraard politiek zeer gewenst, dat deze besprekingen niet langer meer worden uitgesteld, aangezien dan de neiging van de Amerikaanse militaire autoriteiten om beslissingen te nemen zonder behoorlijk overleg met de Nederlandse autoriteiten, in de hand zou worden gewerkt.¹⁰¹

E.N. van Kleffens, 1949

Bovenstaande visie van de Nederlandse ambassadeur aan de VS, oud-minister van Buitenlandse Zaken Van Kleffens, belicht de kern van dit hoofdstuk, dat over Nederlands-Amerikaanse onderhandelingen over de verdediging van de Nederlandse Antillen tussen 1948 en 1956 handelt. Den Haag bevond zich tijdens deze besprekingen in een spagaat. De zeestrijdkrachten wensten – met steun van het ministerie van Buitenlandse Zaken – wereldwijd actief te blijven, wat in het vorige hoofdstuk mede werd verklaard uit koloniale patronen in het Nederlandse buitenlandse beleid. Het overzeese bezit in de West bood daartoe kansen, temeer daar de Amerikanen van het strategisch belang ervan overtuigd waren. Voorwaarde was wel dat Nederland moest tonen dat het zowel de wil als de capaciteit had een aanzienlijke militaire inbreng in het Caribisch gebied te leveren.

In dit hoofdstuk komen eerst de naoorlogse jaren in de Antillen aan bod. Deze kenmerkten zich door de afwikkeling van de Tweede Wereldoorlog, het onttrekken van Nederlandse en Amerikaanse eenheden uit de regio en de goede verstandhouding tussen Nederlandse en Amerikaanse autoriteiten. Vervolgens wordt de hernieuwde belang-

¹⁰¹ NL-HaNA, Militaire zaken Antillen, inv. nr. 30, Van Kleffens aan Van Boetzelaer van Oosterhout, 4 augustus 1949.

stelling van Washington voor de West in het kader geplaatst van het Unified Command Plan, waarmee de VS hun strijdkrachten reorganiseerden, en de daarmee samenhangende oprichting van het US Caribbean Command. Ten slotte worden het verloop en de resultaten van de onderhandelingen besproken en geanalyseerd.

Van bondgenoot naar vriend

Vanaf 1942 was de defensie van de Benedenwinden een gezamenlijke Nederlands-Amerikaanse aangelegenheid, waarbij de totale troepensterkte waarover de CAFAC kon beschikken in 1943 piekte met 2.150 Amerikaanse en 1.800 Nederlandse militairen.¹⁰² Ondanks enkele heikele momenten – op 16 februari 1942 nam de Duitse onderzeeboot *U 156* de olieraffinaderij bij San Nicolas (Aruba) onder vuur en torpedeerden diezelfde dag twee andere U-boten diverse Amerikaanse tankers, terwijl op 12 november van dat jaar de kanonneerboot USS *Erie* zwaar beschadigd raakte na voor Curaçao te zijn getorpedeerd¹⁰³ – wist het commando beide eilanden zonder incidenten door de oorlog te loodsen en de olieproductie veilig te stellen. In december 1945 legde de laatste CAFAC, *rear admiral* F.E. Beatty, Jr., zijn bevel neer. Op 6 februari 1947 verlieten de laatste Amerikaanse troepen, die na Beattys vertrek door de Amerikaanse *colonel* L.E. Schoonmaker werden aangestuurd, het gebiedsdeel.¹⁰⁴

Ook Den Haag onttrok na de Tweede Wereldoorlog middelen uit het regio. De inspanning van de Koninklijke Marine in de Oost ging ten koste van de West. Aanvankelijk streefden de zeestrijdkrachten er daardoor naar de aanwezigheid op Curaçao terug te brengen tot het vooroorlogse niveau. De admiraliteit stuurde in maart 1946 schout-bij-nacht C.J. baron van Asbeck naar Curaçao. Deze was tijdens de oorlog de Algemeen Militair Commandant op dit eiland geweest en had als chef-staf CAFAC een spilfunctie in de Nederlands-Amerikaanse samenwerking. Het Amerikaanse consulaat in Willemstad berichtte Washington dat Van Asbeck aangaf dat de Nederlandse zeestrijdkrachten ‘an imperial task, the defense on sea of an imperium, spread out over the globe’ hadden. Maar de vlagofficier stelde dat er op dat moment strategische, noch tactische overwegingen waren om een grote aanwezigheid in de regio te rechtvaardigen:

¹⁰² J. Rozenburg, *De Antillen in de Tweede Wereldoorlog* (Voorburg 2014) 121.

¹⁰³ F.A. Baptiste, *War, Cooperation and Conflict: The European Possessions in the Caribbean, 1939-1945* (New York 1988) 29. De USS *Erie* bleek uiteindelijk total loss en werd vervolgens gesloopt.

¹⁰⁴ NARA II, RG 59, Decimal Files 1945-1949, 856B.123311/2-1247, Amerikaans consulaat Willemstad aan State Department, 5 maart 1947; Ibidem, 856B.2011/11-2645, Memorandum State-War-Navy Coordinating Committee, 26 november 1945; Ibidem, 856B.2011/11-2945, Amerikaans consulaat Willemstad aan State Department, 29 november 1945.

I remember that some 40 years ago, an important concentration of Dutch men of war took place at Curaçao. Such will happen again, if need be. At the moment there is no need and the actual presence of one Dutch man of war in the Caribbean proves that there is no danger pending in the Western Hemisphere. (...) The Naval Base at Parera was built in war time with a very special purpose, as a base for speedboats that were stationed here. Now that these have gone, there is no reason any more for the base. But the installations can be useful for refueling and refitting of men of war and will continue to exist tot hat purpose, on a modest scale.¹⁰⁵

De Nederlandse militaire aanwezigheid in de eerste naoorlogse jaren was inderdaad bescheiden. Het Algemeen Militair Commando, waarbij een marineofficier het bevel over alle Nederlandse troepen op Curaçao voerde, werd op 1 februari 1946 opgeheven. De eenheden van de marine en landmacht vielen voortaan onder hun eigen commandanten, terwijl de gouverneur het opperbevel had. Al met al beschikte de Landmacht Nederlandse Antillen over ongeveer vijfhonderd militairen die over Aruba en Curaçao waren verdeeld.¹⁰⁶ In februari 1946 deed het fregat Hr.Ms. *Johan Maurits van Nassau* het Caribisch gebied voor vlagvertoon aan. In maart 1948 volgde de kanonneerboot Hr.Ms. *Van Kinsbergen*. In het najaar van 1948 beschikte de marinecommandant op de Nederlandse Antillen voor het eerst na de oorlog over een stationsschip, de mijnenlegger Hr.Ms. *Willem van der Zaan*.¹⁰⁷

Op de samenwerking in oorlogstijd werd door zowel Den Haag als Washington met tevredenheid teruggekeken. Al in 1944 werd Van Asbeck door de US Navy benoemd tot *commander* in het Legion of Merit, waarbij de vermelding bij deze onderscheiding onder meer zijn 'onverwoestbare energie in het ontwikkelen van een harmonieuze samenwerking' prees.¹⁰⁸ Daarnaast droegen de Amerikaanse marineautoriteiten gouverneur, tevens oppervelhebber, P.A. Kasteel, voor de Medal of Merit voor en ze ijverden voor een eredoctoraat aan de prestigieuze Princeton University.¹⁰⁹ Uiteindelijk ontving hij in oktober 1946 de prestigieuze Medal of Freedom uit handen van de commandant van

¹⁰⁵ NARA II, RG 59, Decimal Files 1945-1949, 856B.00/4.446, Amerikaans consulaat Willemstad aan State Department, 4 april 1946.

¹⁰⁶ Van Dissel en Groen, *In de West*, 74.

¹⁰⁷ Ibidem, 75.

¹⁰⁸ Anoniem, 'Van Asbeck en Hemmes onderscheiden', *Amigoe di Curaçao*, 16 november 1944.

¹⁰⁹ NARA II, Record Group 84: Records of the Foreign Service Posts of the Department of State (RG 84), Netherlands West Indies (NWI), Consulate General Curaçao (Curaçao), Classified General Records 1939-1954, Box 3, State Department aan Amerikaans consulaat Willemstad, 28 november 1945; Ibidem, Amerikaans consulaat Willemstad aan Princeton University, 11 december 1945.

de US Fourth Fleet, *vice admiral* W.R. Munroe.¹¹⁰ Op hun beurt ontvingen Amerikaanse vlagofficieren Nederlandse onderscheidingen als het grootkruis in de Orde van Oranje-Nassau.¹¹¹ De Nederlands-Antilliaanse dankbaarheid over de rol die de VS tijdens de oorlog speelden, werd ook getoond in de door het gouvernement betaalde bouw van een nieuw Amerikaans consulaat in Willemstad, dat het President Franklin Delano Roosevelt House ging heten.¹¹² Ook tijdens de Amerikaanse afscheidsceremonie in februari 1947 werd de gezamenlijke inzet herdacht en gevierd, waarbij de legercommandant van het Antilles Department, *brigadier general* W.W. Bessell, Jr., in zijn beste Nederlands afsloot met: 'Veel dankens, en goed geluk tot onse vrienden in Curaçao'.¹¹³

In de officiële terugblik gaf de US Navy te kennen de inzet op Aruba en Curaçao een succes te vinden; 'a forerunner of the theatre commanders so successfully established throughout the world'.¹¹⁴ Niet alleen was de samenwerking tijdens de Tweede Wereldoorlog bilateraal, maar ook *joint*. Hoewel de betrekkingen tussen Nederlandse en Amerikaanse militairen goed waren, had het Nederlandse kabinet in Londen twee nederlagen geleden inzake de hulp bij de verdediging van de West. Een eerste toezegging van Buitenlandse Zaken betrof de min of meer gedwongen stationering van Venezolaanse liaisonofficieren op Curaçao; de tweede hield de acceptatie van het Amerikaanse eenhoofdige bevel op Nederlands grondgebied in.¹¹⁵ Net als bij het algemene marinebeleid tijdens de Koude Oorlog, richtte het maritieme denken over de West zich enerzijds op bondgenootschappelijk optreden, anderzijds op een zo groot mogelijke nationale handelingsvrijheid in geallieerd verband.

Oprichting van het Caribbean Command en hernieuwde belangstelling voor de Nederlandse Antillen

In december 1946 gaf de Amerikaanse president Truman zijn goedkeuring aan het zogenaamde Unified Command Plan van de Joint Chiefs of Staff, waarmee een wereldwijde commandostructuur werd opgetuigd. Dit plan kwam voort uit de ontevredenheid van de Chief of Naval Operations over de coördinatie van de land- en zeestrijdkrachten tijdens de oorlog in de Pacific. Daaruit vloeide de wens voort alle beschikbare middelen van de

¹¹⁰ Anoniem, 'Noordamerikaansche onderscheiding voor den gouverneur', *Amigoe di Curaçao*, 18 oktober 1946.

¹¹¹ Anoniem, 'Grootkruis voor Beatty', *Amigoe di Curaçao*, 24 juni 1946.

¹¹² NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, General Records 1936-1963, Box 32, Amerikaans consulaat Willemstad aan State Department, 3 november 1945.

¹¹³ Ibidem, Box 44, Toespraak W.W. Bessell, Jr., 6 februari 1947.

¹¹⁴ J. Hartog, 'Het Cafac-rapport', *Kleio* 27:4 (1986) 3-9, 9.

¹¹⁵ Baptiste, *War, Cooperation, and Conflict*, 135; Ph.M. Bosscher, *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog* III (Franeker 1990) 150.

strijdkrachten in een bevelsgebied onder één commandant te stellen, waarbij de stafofficieren uit marine, leger en luchtmacht afkomstig waren. Na implementatie van het Unified Command Plan waren de zeven *theater commanders* geen verantwoording schuldig aan hun krijgsmachtdeelcommandanten, maar aan de Joint Chiefs of Staff.¹¹⁶

Het Caribbean Command vormde één van deze geïntegreerde regionale commando's. Het werd op 1 november 1947 opgericht en was in maart 1948 volledig operationeel. Het commando had een reeks aan officiële doelstellingen, waarvan de voornaamste het verdedigen van de VS tegen aanvallen vanuit het Caribisch gebied en 'the routing and control of shipping' waren.¹¹⁷ Daarnaast werd het commando opgedragen de veiligheid van het Panamakanaal te verzekeren, Amerikaanse bases in het Caribisch gebied te verdedigen, de US Atlantic Fleet bij haar taak te ondersteunen alsook plannen op te stellen ter realisering van bovenstaande doelen. Het commando had daarbij de beschikking over 'all US forces in the Caribbean Islands and the Panama area except for certain fleet units and facilities that were placed under operational control of CINCLANTFLT [Commander in Chief US Atlantic Fleet, TAO]'.¹¹⁸ Het Caribbean Command telde twee *area commands*: het Panama Area Command dat op Quarry Heights in de Kanaalzone zetelde, en de Caribbean Sea Frontier, met San Juan op Puerto Rico als hoofdkwartier.¹¹⁹ Laatstgenoemde *area command* was een marinecommando dat zich in oorlogstijd bezighield met het beschermen van Amerikaanse vlootbases – waarvan Guantánamo op Cuba en Roosevelt Roads op Puerto Rico de belangrijkste waren –, alsook met konvooiëring en onderzeebootbestrijdingsoperaties.

De instelling van dit commando versterkte de Amerikaanse belangstelling voor de verdediging van de Nederlandse Antillen. In april 1948 stelde de inlichtingenofficier van de Caribbean Sea Frontier een rapport op over het belang van de Nederlandse Antillen voor de Amerikaanse oorlogsvoorbereiding, waarin hij aangaf dat Curaçao door het Schottegat – een van de weinige natuurlijke havens in de regio – van strategisch belang was. Ook verwachtte hij dat Den Haag de Amerikaanse hulp in oorlogstijd zou waarderen. Tot slot meende de officier dat 'a concentrated attack [op Aruba en/of Curaçao, TAO] would cripple the United States supply of gasoline, oil, kerosene, and other petro-

¹¹⁶ E.J. Drea et al., *History of the Unified Command Plan, 1946-2012* (Washington, DC 2013) 9.

¹¹⁷ NARA II, RG 349, Caribbean Command Commander in Chief (Caribbean Command), Formerly Security Classified General Correspondence, 1948, Box 2, Commentaar op studie Barbey, 24 juni 1948.

¹¹⁸ Drea et al., *Unified Command Plan*, 11.

¹¹⁹ NARA II, RG 349, Caribbean Command, Formerly Security Classified General Correspondence, 1948, Box 2, Commentaar op studie Barbey, 24 juni 1948.

leum products from this area indefinitely'.¹²⁰ Rond dezelfde tijd achtte de Central Intelligence Agency (CIA), de Amerikaanse buitenlandse inlichtingendienst, het waarschijnlijk dat de USSR sabotageacties op de raffinaderijen wilde uitvoeren:

In the absence of Communist penetration of labor organizations, Soviet sabotage activities will therefore be confined to direct operations against the refinery installations themselves by trained Soviet operatives. These agents will, it is estimated, enter the colony in the guise of either migrant laborers or commercial travelers from Venezuela and/or other Caribbean areas (...) or directly from Soviet submersible craft order to the area for the purpose of transporting operatives to their targets.¹²¹

De Amerikaanse bezorgdheid over de verdediging van de Antillen werd bij verschillende verkennende bezoeken door Amerikaanse militaire autoriteiten aan het gouvernement in Willemstad duidelijk gemaakt. De bevelhebber van het Caribbean Command betreurde dat de gouverneur van de Nederlandse Antillen wat dit betreft weinig initiatiefrijk was.¹²²

De afwijzing van het Amerikaanse verzoek om vier Amerikaanse marineofficieren op Aruba te stationeren die oliekwaliteit en –transport moesten controleren en coördineren,¹²³ leidde ertoe dat het Caribbean Command en de militaire autoriteiten in de West in oktober 1948 liaisonofficieren aanstelden. Zo konden inlichtingen sneller en eenvoudiger gedeeld worden en vonden de kennismakingsgesprekken op een hoger niveau plaats. Het Caribbean Command beschouwde de verdediging van de Antillen als een maritiem vraagstuk, waardoor zij twee *captains* van de US Navy uit de staf van de Caribbean Sea Frontier als *non-resident liaison* aanstelde.¹²⁴ Aan Nederlandse zijde werden de Commandant Landmacht Nederlandse Antillen en de Commandant Marine Neder-

¹²⁰ NARA II, Record Group 38: Records of the Office of the Chief of Naval Operations (RG 38), Office of Naval Intelligence (Intelligence), Monograph Files Caribbean 1945-1955 (Caribbean), Netherlands West Indies (NWI), Box 17, Intelligence study, 15 april 1948.

¹²¹ NARA II, Record Group 263: Records of the Central Intelligence Agency (RG 263), Intelligence Publication Files 1946-1950, Office of Research Estimates 31-48, 'Vulnerability to sabotage of petroleum installations in Venezuela, Aruba and Curaçao', 23 april 1948.

¹²² NARA II, RG 38, Intelligence, Caribbean, NWI, Box 17, Memorandum of conversation, 28 augustus 1948; NL-HaNA, Marine na 1945, inv. nr. 1800, Peters aan Jonkman, 18 oktober 1948.

¹²³ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Classified General Records 1939-1954, Box 3, Amerikaans consulaat Willemstad aan gouverneur, 21 juli 1947. Zie verder correspondentie tussen het gouvernement in Willemstad, de Marinestaf en de ministeries van Overzeese Gebiedsdelen en Buitenlandse Zaken: NL-HaNA, Marine na 1945, inv. nr. 1800.

¹²⁴ NL-HaNA, Archief van de Commandant der Zeemacht in de Nederlandse Antillen, 1946-1989 [2.13.112] (CZMNA), inv. nr. 47 (Samenwerking Caribbean Command), Merens aan Peters, 30 maart 1950; NARA II, RG 349, Caribbean Command, Formerly Security Classified General Correspondence, 1950, Box 9, HQ Caribbean Sea Frontier aan Caribbean Command, 13 mei 1950.

landse Antillen met deze taak belast.¹²⁵

De maritieme oriëntatie van de VS leidde tot een marginalisering van de commandant Landmacht Nederlandse Antillen als liaisonofficier, terwijl de positie van de marinecommandant relatief sterk was. Hoewel de landmachtcommandant vond dat het gelegde contact ‘de mogelijkheid biedt voor prettige en vruchtbare samenwerking’,¹²⁶ werd hij later door de bevelhebber van de Caribbean Sea Frontier, *vice-admiral* D.E. Barbey, op een zijspoor gezet. Een bezoek van Barbey aan Aruba en Curaçao in december 1948 maakte dat pijnlijk duidelijk toen de landmacht-liaison, luitenant-kolonel F.H.W.C.J. van Dun, buiten de besprekingen werd gehouden. Het bezoek van de Amerikaanse officieren was voor de overste ‘volkomen nutteloos en overbodig’ en ‘bijzonder pijnlijk’.¹²⁷ Ook het ministerie van Overzeese Gebiedsdelen vond de landmachtcommandant kennelijk zwak. De gouverneur achtte ‘het niet verantwoord om de voorbereidingen van de defensie en de besprekingen met de Amerikanen in handen te laten van deze officier’¹²⁸ en maakte geen bezwaar tegen het onderhouden van slechts één verbindingskanaal via de marinecommandant.¹²⁹ Kapitein-ter-zee M.M. Merens, die een slechte relatie met Van Dun had,¹³⁰ schreef daarentegen dat Barbey er bij hem op aandrong ‘dat ook de andere marineofficieren uit Curaçao zoveel mogelijk in San Juan zouden komen’.¹³¹ Zoals Van Dissel en Groen opmerken, lag aan de handhaving van landmacht en marine op de Antillen geen gecoördineerd defensieplan ten grondslag.¹³² Merens wees Willemstad en Den Haag er meermaals op waar het gebrek aan Nederlandse middelen en richtlijnen toe kon leiden:

(...) tonen wij niet de wil om hier meer aan te doen dan nu, dan zullen de Amerikanen hun eigen maatregelen nemen, misschien met, maar waarschijnlijk zonder ons welnemen. Indien Nederland niet bereid is een behoorlijk aandeel in de defensie van deze eilanden te dragen, geeft het daarmee zijn rechten op en zal het na de volgende oorlog uit deze gebieden moeten verdwijnen.¹³³

¹²⁵ NL-HaNA, Archief van het Ministerie van Marine, 1945-1985 [2.12.56] (Marine na 1945), inv. nr. 1800 (Samenwerking Caribbean Command), Gouvernementsbeschikking 18 oktober 1948.

¹²⁶ NL-HaNA, CZMNA, inv. nr. 47, Leezer aan minister Van Maarseveen, 6 oktober 1949.

¹²⁷ Ibidem, Van Dun aan Peters, 23 december 1949.

¹²⁸ NL-HaNA, Militaire zaken Antillen, inv. nr. 30, Peters aan Van Maarseveen, 24 juli 1950.

¹²⁹ NL-HaNA, CZMNA, inv. nr. 47, Peters aan Sassen, 28 december 1948.

¹³⁰ NIMH, Van Foreest, inv. nr. 114, Koudijs aan Van Foreest, 10 oktober 1949.

¹³¹ Ibidem, Merens aan Van Holthe, 31 maart 1949.

¹³² Van Dissel en Groen, *In de West*, 74.

¹³³ NL-HaNA, CZMNA, inv. nr. 47, Merens aan Peters, 30 maart 1950.

Dat de VS belang hechtten aan de verdediging van de Benedenwinden, blijkt eveneens uit de oorlogsplannen die het Caribbean Command opstelde. Sabotage en ‘subversieve acties’ tegen de olieraffinaderijen op de Antillen werden, naast verstoring van de aanvoerlijnen ter zee, als ‘principal potential threats’ beschouwd.¹³⁴ De verdediging van de olie-installaties in Venezuela, Aruba en Curaçao werd als even belangrijk als de bescherming van het Panamakanaal gezien – wat de Amerikaanse druk om het defensiepotentieel te versterken en daarnaast tot concretere voorstellen te komen verklaart. De frustratie over de vage Nederlandse beloftes leidde ertoe dat Barbey zich tot de Joint Chiefs of Staff richtte om Den Haag onder druk te zetten. Daarop gaf *general* Bradley de minister van Oorlog en Marine a.i., Schokking, in oktober 1949 te kennen dat de VS kustgeschut voor Aruba en Curaçao wilden afstaan, mits dit gepaard ging met de Nederlandse stationering van ‘kustbewakingsschepen’.¹³⁵ Bovendien drong de viersterrengeneraal aan op rechtstreekse besprekingen tussen de Nederlandse bevelhebbers op de Antillen en de commandant van het Caribbean Command.¹³⁶

Eerder had Schokking de Verenigde Chefs van Staven opgedragen om tot een gezamenlijk defensieplan voor de Nederlandse Antillen en Suriname te komen. Zij kwamen eind oktober 1949 tot de conclusie dat het bevel over de ‘strijdkrachten in de Antillen en de zeegebieden van West-Indië in handen van een marine-officier dient te liggen’.¹³⁷ Deze overwinning voor de Koninklijke Marine – volgens het hoofd bureau Organisatie van de Marinestaf moesten ‘de Generale Staf en de Luchtmachtstaf in de lijn worden getrokken’ – sloot aan bij de in het vorige hoofdstuk besproken wens een wereldwijde presentie te behouden.¹³⁸ Op 6 april 1951 aanvaardde luitenant-kolonel der mariniers J.G.M. Nass het commando over de mariniers op de Nederlandse Antillen.

Onderhandelingen en de nasleep daarvan

In april 1950 nodigde de gouverneur van de Nederlandse Antillen de nieuwe commandant van het Caribbean Command, *lieutenant general* W.H.H. Morris, uit om Curaçao te bezoeken. Deze stemde toe en verbleef van 22 tot en met 24 mei in de ten westen van Willemstad gelegen Piscadera Bay Club, waarvandaan hij tussen de lunches, diners en

¹³⁴ NARA II, RG 349, Caribbean Command, Formerly Security Classified General Correspondence, 1949, Box 6, War Plan 1-1949.

¹³⁵ NL-HaNA, Archieven van de Nederlandse Ambassade, Consulaten, Caribische Commissie en Handelscommissariaten in de Verenigde Staten, 1945-1984 [2.05.263] (Ambassade Washington), inv. nr. 473 (Afspraken defensie Antillen), Boon aan Van Kleffens, 6 april 1950.

¹³⁶ Ibidem, Schokking aan Drees, Stikker en Van Maarseveen, 31 oktober 1949.

¹³⁷ NL-HaNA, Militaire zaken Antillen, inv. nr. 30, Boon aan Van Kleffens, 5 april 1950.

¹³⁸ NIMH, Van Foreest, inv. nr. 114, Koudijs aan Van Foreest, 10 oktober 1949.

parties door aan de gouverneur voorlegde om later in dit jaar besprekingen in de Kanaalzone te houden.¹³⁹ Deze besprekingen hadden twee doelen: ten eerste de integratie van Nederlandse en Amerikaanse plannen voor de verdediging van de Antillen, ten tweede het bespreken van mogelijke versterkingen in personeel en materieel.¹⁴⁰

Van 18 tot en met 21 juli was gouverneur L.A.H. Peters voor besprekingen op het hoofdkwartier te Quarry Heights. Door de minister van Overzeese Gebiedsdelen werd Peters geïnstrueerd zich te beperken tot ‘de vraag in hoeverre de aanwezige defensiemiddelen aan de verdediging van de Nederlandse Antillen dienstbaar kunnen worden gemaakt’ en ‘in hoeverre aanvulling dient te worden overwogen’.¹⁴¹ Hoewel hij dus slechts initiërende gesprekken over de behoeftestelling mocht voeren, ging hij zijn bevoegdheid te buiten door het Caribbean Command ook in vreedstijd verantwoordelijkheid toe te zeggen voor de *overall defense* van de Nederlandse Antillen.¹⁴² Daarnaast stemde hij ermee in dat een Amerikaans vlagofficier het bevel over de Nederlandse Antillen ging voeren in het geval van oorlog, wat potentiële onderhandelingsruimte wegnam.¹⁴³ Het eigenmachtige optreden van de landvoogd kreeg geen steun van Buitenlandse Zaken en de Marinestaf. De secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken, H.N. Boon, vond het wenselijk dat de gouverneur zich ‘onthoudt van verder overleg inzake defensie-aangelegenheden’.¹⁴⁴ Ook de Marinestaf keurde Peters’ ‘*complete surrender*’ af.¹⁴⁵ De ‘zeer ondergeschikte functie in het Caribbean Command’ waarmee Peters akkoord ging werd in samenwerking met het ministerie van Buitenlandse Zaken tegengegaan, waarbij het argument werd gebruikt dat het vaststellen van bevelsgebieden naast een militaire ook een buitenlandpolitieke zaak was.¹⁴⁶ Het ministerie van Overzeese Gebiedsdelen had zijn hand overspeeld en kwam in het vervolg op de tweede rang te staan. Voor de Koninklijke Marine en Buitenlandse Zaken schiep Peters’ misstap de mogelijkheid de onderhandelingen naar zich toe te trekken. Voor de besprekingen een doorstart konden

¹³⁹ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Top Secret Records 1950-1953, Box 1, Consul Willemstad Knox aan Morris, 8 mei 1950.

¹⁴⁰ NL-HaNA, Militaire zaken Antillen, inv. nr. 30, Brief of military planning talks, 22-24 mei 1950.

¹⁴¹ NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Van Maarseveen aan Peters, 17 maart 1950.

¹⁴² Ibidem, Boon aan Van Maarseveen, 11 september 1950.

¹⁴³ NL-HaNA, Archief van het Kabinet van de Staatssecretaris van Marine, 1949-1971 [2.12.55] (Staatssecretaris van Marine), inv. nr. 374 (Stukken betreffende Suriname en de Nederlandse Antillen), Resume voor de minister van Marine, geen datum.

¹⁴⁴ NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Boon aan Van Maarseveen, 11 september 1950.

¹⁴⁵ NIMH, Van Foreest, inv. nr. 117 (Brieven van H.A. van Foreest), Van Foreest aan Schatte Olivier, 31 juli 1950.

¹⁴⁶ Ibidem, inv. nr. 114, Koudijs aan Van Foreest, 16 september 1950.

maken, moest Den Haag eerst zelf duidelijke plannen voor de defensie van de West presenteren. De Raad voor Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk, waarin de premier, de ministers van Oorlog, Marine en Overzeese Gebiedsdelen en de Chefs van Staven zitting hadden, benoemde op 29 september 1950 een interdepartementale commissie die de verdediging van de Nederlandse Antillen moest bestuderen.¹⁴⁷ Deze commissie-Boon (onder voorzitterschap van de eerdergenoemde secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken) richtte zich voornamelijk op de internationaalpolitieke consequenties van het te voeren beleid, terwijl de Chefs van Staven zich op militair-technische details concentreerden.¹⁴⁸ De belangrijkste conclusie die de commissie in december 1950 trok was dat er politieke overeenstemming aan militair-technische besprekingen vooraf moest gaan. Beide regeringen dienden het eerst eens te worden over de bevelsgebieden en bevelsverhoudingen, voor er over middelen en financiën gesproken werd.¹⁴⁹ Van Kleffens' opmerkingen over de noodzaak tot het maken van eigen defensieplannen werd hiermee onderkend.

Binnen de Chefs van Staven, de Raad voor Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk en de commissie-Boon telde de stem van de marine zwaar mee. Doordat de verdediging van de West een marine-aangelegenheid was geworden, kon de *senior service* op verschillende niveaus plannen maken en op die manier onderhandelingen sturen. De marinecommandant in Willemstad onderhield nauwe banden met de Caribbean Sea Frontier, en kwam op instigatie van staatssecretaris van Marine viceadmiraal Moorman met een eigen opzet voor de verdediging van de Nederlandse Cariben. In Washington bepaalde het denken van de marineattaché, tevens de Nederlandse vertegenwoordiger bij de Joint Chiefs of Staff, schout-bij-nacht jonkheer H.A. van Foreest, het strategische denken van ambassadeur J.H. van Roijen in belangrijke mate.¹⁵⁰ Ook in Den Haag waren de banden tussen de Koninklijke Marine en Buitenlandse Zaken goed. Kapitein-luitenant-ter-zee G. Koudijs schreef aan Van Foreest: 'Stikker [minister van Buitenlandse Zaken, TAO] (en B.Z. in het algemeen) is volkomen op onze hand; ik houd nauw con-

¹⁴⁷ Van Dissel en Groen, *In de West*, 77.

¹⁴⁸ NL-HaNA, Staatssecretaris van Marine, inv. nr. 374, Nota Boon aan Drees, 27 december 1950.

¹⁴⁹ Ibidem.

¹⁵⁰ NL-HaNA, Staatssecretaris van Marine, inv. nr. 374, Van Roijen aan Stikker, 27 oktober 1951. Bovendien vond Van Roijen Van Foreest loyaal en nuttig vanwege zijn relaties in invloedrijke Amerikaanse kringen. Zie: H. Meijer en R. van der Maar, *Herman van Roijen (1905-1991): Een diplomaat van klasse* (Amsterdam 2013) 274.

tact met Boon en voorzie hem van zoveel materiaal als ik kan'.¹⁵¹ Daarnaast stuurden Moorman en Boon elkaar onderhands beleidsstukken toe, zodat Boon vertrouwelijke nota's kon inzien 'voordat de stukken op hun ambtelijke weg verder rondreizen'.¹⁵² Naast de goede persoonlijke betrekkingen tussen marineofficieren en diplomaten, waren de marine en Buitenlandse Zaken sterk gericht op wat de politicoloog A.E. Pijpers 'postkoloniale maritieme compensatiedrang' voor het verlies van het koloniale bezit in de Oost noemt.¹⁵³ De Antillen boden de mogelijkheid om de overzeese beleidstradities voort te zetten. Tot de 'verbinnenlandisering' van de buitenlandse politiek aan het begin van de jaren zeventig was defensiebeleid het terrein van diplomaten en officieren, wat beide groepen veel macht gaf.¹⁵⁴

Naast de aanbeveling dat Den Haag op regeeringsniveau met Washington moest onderhandelen over de verdediging van de West, vond de commissie-Boon in de zomer van 1951, net als de Chefs van Staven, dat verhoging van de jaarlijkse defensie-uitgaven voor de Antillen (van 14,5 miljoen naar 26 miljoen gulden) redelijk.¹⁵⁵ Verder moest de weigering van de Nederlandse regering om akkoord te gaan met 'elke vorm van deelneming in de verdediging van de Antillen door Venezuela (...) met de meeste nadruk aan de Amerikaanse Regering worden overgebracht'. De commissie verwachtte dat de Nederlandse Antillen zowel financieel als personeel – door de instelling van een milite – zouden bijdragen. Ook stelde zij dat Nederland pas na versterking van de militaire middelen in de West de besprekingen met de VS moest hervatten.¹⁵⁶ Zodoende stoelden de nieuwe onderhandelingen van Nederlandse kant op drie pijlers: de wens de besprekingen op een zo hoog mogelijk niveau te voeren, de versterking van het Nederlandse potentieel in de regio om hiermee de Nederlandse welwillendheid een aanzienlijke rol in de regio te willen spelen te staven en de noodzaak Venezuela buiten de verdediging van de Nederlandse Cariben te houden.

¹⁵¹ NIMH, Van Foreest, inv. nr. 114, Koudijs aan Van Foreest, 1 juni 1950.

¹⁵² NL-HaNA, Marine na 1945, inv. nr. 1800, Boon aan Moorman, 20 juni 1951.

¹⁵³ A.E. Pijpers, 'Dekolonisatie, compensatiedrang en normalisering' in: N.C.F. van Sas (red.), *De kracht van Nederland: Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem 1991) 204-218, 207.

¹⁵⁴ Met 'verbinnenlandisering' van de buitenlandse politiek bedoelt A. van Staden het volgende: '(...) dat dit beleidsveld meer en meer het domein was geworden van strijd tussen groepen in de Nederlandse samenleving alsmede een belangrijk twistpunt in de onderhandelingen tussen partijen over regeringscoalities'. Zie: A. van Staden, 'Nederland in het Atlantisch bondgenootschap' in: *De kracht van Nederland: Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem 1991) 219-231, 226.

¹⁵⁵ Van Dissel en Groen, *In de West*, 77. Zie aldaar noot 125.

¹⁵⁶ NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Voorlopige conclusies van de commissie voor de defensie van de Antillen, 2 november 1951.

Internationale ontwikkelingen leidden ertoe dat omstreeks 1950 de Nederlandse angst voor Venezolaanse inmenging toenam. Door de Koreaoorlog onttrokken de VS middelen van het Caribbean Command, waardoor de nadruk op de verantwoordelijkheid van Latijns-Amerikaanse en Caribische landen zelf kwam te liggen de eigen verdediging te verzorgen. Deze ontwikkeling werd geformaliseerd tijdens de inter-Amerikaanse conferentie van april 1951, waarop een resolutie met die strekking werd aangenomen.¹⁵⁷ Volgens de Office of Naval Intelligence illustreerde de Koreaoorlog, in combinatie met de nationalisatie van de olie-industrie in Iran in maart 1951, bovendien de Amerikaanse afhankelijkheid van de olie die op de Nederlandse Antillen geraffineerd werd:

The Korean situation has caused heavy demands upon the Netherlands West Indies facilities for increased production which demands have been met. Furthermore, the nationalization of the oil industry in Iran has placed increased demands upon the Netherlands West Indies.¹⁵⁸

In januari 1951 berichtte ambassadeur Van Roijen het State Department dat de regering de uitkomsten van de te Quarry Heights gehouden besprekingen had bestudeerd en wederom in gesprek wilde treden met de VS. Na gesprekken tussen Nederlandse en Amerikaanse diplomaten kreeg Van Roijen aanvankelijk de indruk dat het State Department zich kon vinden in een diplomatiek in plaats van een militair *interservice agreement*, maar dat het Pentagon dat niet zag zitten.¹⁵⁹ Van Foreest schreef deze onwil toe aan ‘de wens om de Zuid-Amerikaanse staten te ontzien die een politiek Caraïbisch verdrag met een koloniale mogelijkheid niet in dank zouden afnemen.’¹⁶⁰ Om het Pentagon onder druk te zetten besloot Buitenlandse Zaken om nog niet formeel op de besprekingen van juli 1950 te reageren, wat de Koninklijke Marine daarnaast meer tijd gaf verdere versterkingen aan te voeren.¹⁶¹ ‘Wanneer dat het geval zal zijn’, schreef Stikker aan Van Roijen, ‘zal het ogenblik zijn aangebroken om met verwijzing naar hetgeen van Nederlandse zijde is gedaan, bij de Verenigde Staten te vragen hoever zij willen gaan’.¹⁶²

Gedurende 1951 bleven Nederlandse en Amerikaanse marineautoriteiten in de

¹⁵⁷ Van Dissel en Groen, *In de West*, 78; NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Nota inzake de verdediging van de Nederlandse Antillen, 2 november 1951.

¹⁵⁸ NARA II, RG 38, Intelligence, Caribbean, NWI, Box 17, Nota Stettler, 9 april 1952.

¹⁵⁹ NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Van Roijen aan Stikker, 27 oktober 1951.

¹⁶⁰ NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Memorandum Van Foreest betreffende de verdediging van West-Indië, 19 oktober 1951.

¹⁶¹ Ibidem.

¹⁶² Ibidem, Stikker aan Van Roijen, 12 oktober 1951.

West elkaar informeel bezoeken en informeren.¹⁶³ Kapitein-ter-zee B. Hessing maakte de commandant Caribbean Sea Frontier duidelijk dat de Antilliaanse defensie versterkt werd en werkte daarnaast aan een verdere uitwerking van de uit 1949 en 1951 stammende operatieplannen van de Verenigde Chefs van Staven.¹⁶⁴ Daarnaast werkte marinierscommandant Nass aan een oorlogsmemorandum voor het Korps Mariniers op Aruba en Curaçao om daarmee goed onderbouwd vervolgbesprekingen met de Amerikanen in te kunnen gaan.¹⁶⁵ Het op deze plannen gebaseerde oorlogsmemorandum van de Chefs van Staven voor de Nederlandse Antillen uit april 1952 werd in de besprekingen vanaf dat moment als leidend beschouwd. Het achtte in vreedstijd de aanwezigheid van de kern van een staf, twee onderzeebootjagers, één groot landingsvaartuig (LCT), één squadron lichte verkenningsbommenwerpers van twaalf vliegtuigen, één kern van een mariniersbataljon dat later aangevuld kon worden met een te vormen Antilliaanse milite, de marinebasis Parera, een verbindingdienst, luchtafweergeschut op de vliegvelden op Aruba en Curaçao, een ‘onderzoekingsdienst’ en de kern van een zeeverkeersorganisatie noodzakelijk. In oorlogstijd moesten de aanwezige middelen vanuit Nederland worden versterkt tot een volledige staf, vijf onderzeebootjagers, twee infanteriebataljons, netversperringen en apparatuur om schepen te demagnetiseren. Daarnaast gingen de Chefs van Staven ervan uit dat de VS zeven onderzeebootjagers, zes patrouilleboten voor havenverdediging, één squadron maritieme patrouillevliegtuigen, twee helikopters en een *salvage vessel* konden leveren.¹⁶⁶

Het neerhalen van de Nederlandse vlag in Indonesië in december 1949 maakte middelen vrij om de aanwezigheid in de West te versterken. In 1950 zonden de zeestrijdkrachten het ‘oefensmaldeel Nederlandse Antillen’, bestaande uit het vliegekampschip Hr.Ms. *Karel Doorman* en de kruiser Hr.Ms. *Jacob van Heemskerck* en het fregat Hr.Ms. *Johan Maurits van Nassau*, naar de West.¹⁶⁷ Naast de mogelijkheid om te oefenen, bood de uitzending van dit eskader de mogelijkheid tot vlagvertoon op de zes Nederlandse eilanden, alsook in Puerto Rico en Venezuela. Het diplomatieke belang van de reis werd versterkt door de aanwezigheid van prins Bernhard, die de reis grotendeels aan boord van de *Karel*

¹⁶³ NL-HaNA, CZMNA, inv. nr. 47, Bezoek Lefavour 11 en 12 september 1951.

¹⁶⁴ Ibidem, Memorandum Nass Defensie Antillen, 1951.

¹⁶⁵ Ibidem, inv. nr. 834, Nass aan Hessing, 20 december 1951; NL-HaNA, Marine na 1945, inv. nr. 1800, Moorman aan Stikker, Van Holthe en Van Maarseveen, 3 juli 1951.

¹⁶⁶ NL-HaNA, CZMNA, inv. nr. 838 (Memoranda defensiegronddslagen), Memorandum defensie Antillen, 7 april 1952.

¹⁶⁷ NL-HaNA, Marine na 1945, inv. nr. 2553, Moorman aan Van Maarseveen, 17 mei 1949.

Doorman doorbracht.¹⁶⁸ Naast de wisseling van de wacht onder Nass in april 1951 vertrok het patrouillevaartuig Hr.Ms. *Ceram* in het najaar van 1951 naar de West, waardoor naast de kanonneerboot Hr.Ms. *Van Speijk* tijdelijk een tweede stationsschip op de Antillen aanwezig was. Toen het vliegekampschip Hr.Ms. *Karel Doorman* in begin 1952 twaalf Fairey Fireflies-jager-verkenner van Vliegtuigsquadron 1 van de Marine Luchtvaartdienst op Curaçao afleverde, was de Koninklijke Marine te land, ter zee en in de lucht in de West vertegenwoordigd.¹⁶⁹ Daarmee hadden de zeestrijdkrachten een eigen *joint command* in de tropen. De Nederlandse diplomatieke radiostilte leidde ondertussen tot irritatie bij het State Department, dat tevergeefs op antwoorden wachtte van de besprekingen tussen Peters en Morris.¹⁷⁰ Hoewel de Joint Chiefs of Staff het overleg in de militaire sfeer wilden houden, zegde Secretary of State Acheson in april 1952 Stikker toe dat de politieke besprekingen op basis van een *exchange of notes* konden plaatsvinden.¹⁷¹ Van Roijen kreeg opdracht de besprekingen te leiden en met Van Foreest te overleggen over de afstemming met de Koninklijke Marine.¹⁷²

Op 28 juli 1952 stuurde het State Department een eerste nota, waarin de besprekingen te Quarry Heights min of meer losgelaten werden.¹⁷³ De Nederlandse ambassade kwam op 3 oktober 1952 met zowel een schriftelijke als mondelinge reactie. Het belangrijkste punt was dat Nederland een eigen *subarea command* verlangde dat tot aan de Venezolaanse territoriale wateren reikte en direct onder het bevel van het Caribbean Sea Frontier viel. De situatie dat de Nederlandse marinecommandant in Willemstad slechts lokale verantwoordelijkheid had, zoals tijdens de Tweede Wereldoorlog het geval was, werd als onwenselijk gezien.¹⁷⁴ Daarnaast wenste Den Haag een rol voor de Koninklijke Marine bij de verdediging van de scheepvaartroutes in het gehele Caribisch gebied en stelde Van Roijen voor dat Amerikaanse eenheden die op Aruba of Curaçao gestationeerd werden te

¹⁶⁸ Ibidem, Marinestaf aan Schokking, 1 oktober 1949.

¹⁶⁹ Van Dissel en Groen, *In de West*, 78.

¹⁷⁰ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Top Secret Records 1950-1953, Box 1, Memorandum of conversation, 5 januari 1952.

¹⁷¹ Ibidem, Memorandum of conversation, 25 april 1952; NL-HaNA, Staatssecretaris van Marine, inv. nr. 374, Office memorandum Scott aan Perkins, 7 juni 1951; NIMH, Nederlands-Nieuw-Guinea [541], inv. nr. 47 (Nota's militaire bezetting Nieuw-Guinea en instandhouding overzee dienende legeronderdelen), Boon aan Kernkamp, 23 april 1953.

¹⁷² NL-HaNA, Staatssecretaris van Marine, inv. nr. 374, Boon aan Van Roijen, 12 september 1952.

¹⁷³ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Top Secret Records 1950-1953, Box 1, Memorandum of conversation, 3 oktober 1952.

¹⁷⁴ Ibidem.

allen tijde onder Nederlands bevel zouden vallen.¹⁷⁵ Om te laten zien dat Nederland een betrouwbare partner was, benadrukte de ambassadeur de militaire versterkingen die Nederland tot september 1952 had aangebracht.¹⁷⁶

De Nederlandse nota werd op 12 mei 1953 beantwoord. Ambassadeur Van Roijen en zijn rechterhand, gezant J.G. de Geus, werden op het State Department ontvangen door Assistant Secretary of State J.C.H. Bonbright. Hij deelde mee dat ‘while the note did not meet all the points raised by the Netherlands Embassy in its note of October 3, it was hoped that it went sufficiently far to enable the technical people to get together and work out the final arrangement’.¹⁷⁷ Hoewel de VS niet van plan waren Nederland een *subarea command* te geven – dit werd geweigerd op de operationele grond dat ‘flexibility in employment would be denied under the subarea concept’¹⁷⁸ – kreeg de Koninklijke Marine een rol bij koopvaardijbescherming in de Caribische Zee. Verder stelde Bonbright voor dat Amerikaanse eenheden op Aruba en Curaçao alleen onder Nederlands bevel konden staan zolang er meer Nederlandse dan Amerikaanse strijdkrachten op de eilanden aanwezig waren.¹⁷⁹

Den Haag vond de uitkomst acceptabel genoeg om met militair overleg te beginnen. Minister van Buitenlandse Zaken Luns ging in juni 1954 namens de regering akkoord met de Amerikaanse voorstellen, op voorwaarde dat de Nederlandse bevelhebber ‘actief ingeschakeld [wordt] bij beschermen zeeverbindingen naar en van Antillen waartoe hij o.m. het z.g. maritime patrol rond Nederlandse Antillen uitvoert’.¹⁸⁰ De plaatsvervangend chef van de Marinestaf, commandeur L. Brouwer, informeerde Van Foreests opvolger, schout-bij-nacht G. Koudijs, dan ook:

Wij zien Bos [commandeur H. Bos, Commandant der Zeemacht in de Nederlandse Antillen, TAO] in tijden van moeilijkheden als een autoriteit die misschien minder moet zijn dan een sub-area cdr. in Am. ogen, doch bepaaldelijk meer dan een eiland cdt. Dit zou op te lossen zijn door hem een

¹⁷⁵ NARA II, RG 59, European Affairs, Records Relating to Caribbean Dependencies Affairs, 1944-1962 (Caribbean), Box 2, Nota State Department aan Van Roijen, 8 mei 1953; NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Top Secret Records 1950-1953, Box 1, Nota Van Roijen aan State Department, 3 oktober 1952.

¹⁷⁶ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Top Secret Records 1950-1953, Box 1, Memorandum of conversation, 3 oktober 1952.

¹⁷⁷ Ibidem, Memorandum of conversation, 12 mei 1953.

¹⁷⁸ NARA II, RG 59, European Affairs, Caribbean, Box 2, Nota State Department aan Van Roijen, 8 mei 1953.

¹⁷⁹ NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Luns aan Van Roijen, 4 juni 1954.

¹⁸⁰ Ibidem.

Maritime Patrol Area te geven en deze dus te beschouwen als een soort uitbreiding van terr. wateren (vide oplossing Noordzee).¹⁸¹

Onduidelijkheid over de finale vorm van het nieuwe Koninkrijksstatuut, waarin een losere bestuurlijke verhouding tussen Nederland en de Antillen werd bekrachtigd, zorgde voor oponthoud.¹⁸² In het Statuut werd onder meer vastgelegd dat de gouverneur, tegen de zin van de zeestrijdkrachten in, het opperbevel bleef voeren over de hem ter beschikking gestelde strijdkrachten. Een andere vertragende factor was dat Den Haag van Willemstad een financiële bijdrage voor de verdediging van de West verlangde, maar niet kon afdwingen.

Op 10 en 11 november 1954 waren Brouwer, Bos en luitenant-ter-zee der eerste klasse E.H. van Rees in de Kanaalzone om de militaire besprekingen met het Caribbean Command te hervatten, waarbij de Nederlands-Amerikaanse taakverdeling en bevelsverhoudingen centraal stonden.¹⁸³ Naast een taak in de verdediging van de eilanden zelf, kwam de Nederlandse delegatie met de Amerikanen overeen dat 'indien Nederlandse marine-eenheden in de Nederlandse Antillen beschikbaar zijn, (...) voorkeur zal worden gegeven aan het gebruik van Nederlandse escorte schepen op deze tanker route'.¹⁸⁴ Van Roijen gaf na afloop te kennen dat deze onderhandelingen succesvol waren verlopen en Brouwer er het maximale uitgehaald had.¹⁸⁵ Commandeur Bos werd opgedragen om Nederlandse operatieplannen met de Caribbean Sea Frontier te overleggen, terwijl Van Roijen zich voor de Nederlandse aanvaarding van de resultaten van deze besprekingen ging inzetten.¹⁸⁶

Besprekingen tussen Bos en de commandant van de Caribbean Sea Frontier, *rear admiral* G.B.H. Hall, vonden vanaf januari 1955 plaats op San Juan en Curaçao.¹⁸⁷ In maart 1956 ontving het State Department het Nederlandse akkoord op besprekingen tussen Brouwer en het Caribbean Command.¹⁸⁸ De *planning talks* kwamen in november 1956 tot een einde, toen de Commandant der Zeemacht in de Nederlandse Antillen en de commandant van het Caribbean Command, *lieutenant general* W.K. Harrison, te Quarry

¹⁸¹ Ibidem, Brouwer aan Koudijs, 17 april 1954.

¹⁸² NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Luns aan Van Roijen, 4 juni 1954.

¹⁸³ NL-HaNA, Archief van de Admiraliteitsraad, 1945-1976 [2.13.109], inv. nr. 5 (Notulen Admiraliteitsraad), Admiraliteitsraad 186, 30 november 1954.

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ NARA II, RG 59, Decimal Files 1955-1959, 756B.5811C/1-1855, Amerikaans consulaat Curaçao aan State Department, 18 januari 1955.

¹⁸⁸ Ibidem, 756B.5/3-2856, Elbrick aan Dulles, 28 maart 1956.

Heights een ‘Memorandum of Guidance for Military Discussions between the United States Commander in Chief Caribbean and the Netherlands Military Authorities’ ondertekenden. Na ratificatie door de beide regeringen kwamen Den Haag en Washington in januari 1957, bijna tien jaar na het vertrek van de Amerikaanse eenheden uit de West, tot een nieuw samenwerkingsverband.¹⁸⁹ De belangrijkste zaken die het memorandum vaststelde, waren dat de lokale defensie van de Nederlandse Antillen een Nederlandse taak was en dat de Koninklijke Marine daarnaast voorrang werd verleend bij het beschermen van de zeeroute tussen de Venezolaanse olievelden en Aruba en Curaçao. De verdediging van het gehele Caribische gebied bleef verder in eerste instantie een Amerikaanse zaak, hoewel Nederland eenheden aan het Caribbean Command mocht afstaan.¹⁹⁰

Dat het overleg voor Nederland tamelijk succesvol was, blijkt uit interne correspondentie van het State Department tijdens de aanloop naar de eindbesprekingen van 1956. Terwijl Nederland voorrang werd beloofd bij het beveiligen van de tankeroute tussen Maracaibo en de Nederlandse Antillen, hielden de VS Venezuela voor dat het Latijns-Amerikaanse land haar eigen kustwateren mocht beveiligen.¹⁹¹ ‘The U.S.-Netherlands provision for the Lake Maracaibo-Aruba-Curacao tanker route would undoubtedly be highly offensive to the Venezuelans’, concludeerde het State Department. Desalniettemin werd besloten het Nederlandse memorandum niet aan te passen, omdat Nederland een van de weinige landen zou zijn die bij het uitbreken van oorlog middelen voor het Caribisch gebied beloofde vrij te maken en in het voorziene operatiegebied eenheden paraat had.¹⁹² Daarnaast meende Washington dat de VS bij aanpassing van de overeenkomst *goodwill* zouden verspelen in Den Haag, wat de ‘currently poor state of US-Netherlands relations’ door de Amerikaanse houding in de kwestie Nieuw-Guinea, verder zouden verzwakken.¹⁹³ Ook zou Nederland in ruil voor het opgeven van de beveiliging van de scheepvaartroute tussen Venezuela en de Antillen een rol willen bij het beveiligen van de scheepvaartroutes in het gehele Caribische gebied. Een mogelijk dispuut

¹⁸⁹ NARA II, RG 59, European Affairs, Caribbean, Box 2, Jones aan Elbrick, 22 januari 1957.

¹⁹⁰ NIMH, Suriname en Nederlandse Antillen, 1825-1980 [550], inv. nr. 58 (Onderzoeksdossiers defensie Suriname en Nederlandse Antillen), Memorandum of Guidance.

¹⁹¹ NARA, RG 59, Decimal Files 1955-1959, 756B.5/6-156, Elbrick aan Murphy, 1 juni 1956; Ibidem, 765B.5/6-956, Memorandum of conversation, 9 juni 1956; Ibidem, 756B.5/3-2356, Elbrick en Lyon aan Murphy, 23 maart 1956.

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ Ibidem.

met Venezuela in oorlogstijd werd daardoor geprefereerd boven een afzwakking van de Nederlandse rol.¹⁹⁴

Besluit

De ervaring van de Koninklijke Marine in de West in de Tweede Wereldoorlog gaven aan hoe het in het vervolg niet moest. Nederland wenste geen Venezolaanse militaire bemoeienis (liaisonofficieren) op de eilanden en streefde naar zo veel mogelijk zeggenschap over de defensie van de Nederlandse Antillen. Bovendien wilde de marineleiding een eigen overzeese marinebasis behouden, wat een grotere vrijheid van handelen en een mindere afhankelijkheid van bondgenoten in oorlogstijd betekende. Schoonoords observatie dat de Koninklijke Marine in de Koude Oorlog wel in bondgenootschappelijk verband, maar binnen dat verband zo zelfstandig mogelijk wilde opereren gold ook voor de Nederlandse Antillen. Daarnaast speelde de angst voor Venezolaanse bemoeienis of inmenging met de verdediging van de eilanden een grote rol.

Over de verdediging van de Nederlandse Cariben voerden Den Haag, Willemstad en Washington vanaf 1948 overleg. Vanuit Amerikaans oogpunt waren de Benedenwindse Eilanden van strategisch belang vanwege de olieraffinage op de eilanden en de strategische ligging ten opzichte van het Panamakanaal. Hierdoor was het verdedigen van de Nederlandse Antillen een van de belangrijkste doelen van het Caribbean Command. Om een zelfstandige en belangrijke rol te kunnen spelen, voerde Nederland een tweesporenbeleid: enerzijds liet Den Haag door militaire versterkingen zien dat het bereid was te investeren in de verdediging van de Antillen, anderzijds wilde men het diplomatieke overleg op een zo hoog mogelijk niveau voeren voordat er op militaire besprekingen werd overgegaan. Beide tactieken kwamen naar voren nadat er binnen de Koninklijke Marine en Buitenlandse Zaken onvrede was ontstaan over besprekingen tussen gouverneur Peters en het Caribbean Command in juli 1950. Peters ging zijn bevoegdheden te buiten door de Nederlandse rol tot de lokale verdediging te beperken. Het was Den Haag duidelijk dat Nederland met betere plannen moest komen en deze zo snel mogelijk moest uitvoeren, voordat Van Roijen contact kon opnemen met het State Department. Nadat bleek dat de Amerikanen geen gesprekken op regeringsniveau wisten, besloten Acheson en Stikker dat een *exchange of notes* tussen de ambassade in Washington en het State Department tot politieke overeenstemming moest leiden. Door het gevoelige karakter van deze nota's, die onder meer handelden over bevelsgebieden en daardoor raak-

¹⁹⁴ Ibidem.

ten aan territoriale integriteit en uiteindelijk soevereiniteit, nam deze notawisseling een periode van ruim twee jaar in beslag; van juli 1952 tot en met november 1954. Vanaf dat moment verplaatsten de besprekingen zich van Washington naar Quarry Heights, waar in november 1956 de 'Guidance for Military Discussions' door de militaire autoriteiten werd aangenomen. In januari 1957 volgde ratificatie door de Amerikaanse en Nederlandse regeringen.

HOOFDSTUK 3

REGIONALE DREIGING, COMMUNISME EN DE CUBACRISIS, 1945-1962

De houding, aan te nemen jegens de Venezolaanse Regering (...) schijnt samen te vatten te zijn in het devies van het Nederlandse wapen. Parate troepen en vlooteenheden op de Antillen zijn onmisbaar, en af en toe een officieel vlootbezoek aan Venezuela en andere naburige landen is zeer nuttig. Ons optreden in dit en ander verband dient niets te hebben van bravour [sic], doch gekenmerkt te zijn door wellevendheid en tact, twee zaken welke in dit land vol gevoeligheden worden gewaardeerd en verwacht.¹⁹⁵

H. Riemens, 1954

Het telegram van de Nederlandse gezant in Caracas, H. Riemens, aan minister van Buitenlandse Zaken Luns geeft aan dat hij de Venezolaanse dreiging vooral vanuit een regionaal perspectief bezag. Riemens' zienswijze was daarmee in lijn met de oproep van historici G.M. Joseph en D. Spenser tot 'a conceptualization of the Cold War that is more attuned to the logic of Latin American history and does not merely replicate the standard timeline of the postwar world'.¹⁹⁶ De relatie Den Haag-Caracas was ook los van de Koude Oorlog moeizaam. In de jaren veertig en vijftig werden internationale betrekkingen in Latijns-Amerika en het Caribisch gebied gedomineerd door instabiliteit.¹⁹⁷ De strijd tussen wat historicus A.C. Moulton 'revolutionaire' en 'antirevolutionaire' krachten binnen het Caribisch gebied noemt,¹⁹⁸ sloeg de Nederlandse Antillen niet over. Venezuela was bijvoorbeeld bevreesd dat ballingen vanuit Curaçao revolutiepogingen wilden ondernemen, terwijl Nederland zich bedreigd voelde door Venezolaanse uitlatingen over annexatie. Hoe Den Haag op deze dreigingen reageerde is het eerste deelonderwerp van dit hoofdstuk.

Naast de internationale rivaliteit in Midden- en Zuid-Amerika werd de vermeende opkomst van het communisme in de regio als een gevaar beschouwd. De politieke

¹⁹⁵ NL-HaNA, Code-archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1945-1954 [2.05.117] (Code-archief BZ), inv. nr. 15011 (Verhouding Antillen-Venezuela), Nota Riemens aan Luns, 26 januari 1954.

¹⁹⁶ D. Spenser, 'Standing Conventional Cold War History on its Head' in: G.M. Joseph en D. Spenser (red.), *In from the Cold: Latin America's New Encounter with the Cold War* (Durham 2008) 381-395, 382. Zie ook: G.M. Joseph, 'What We Now Know and Should Know: Bringing Latin America More Meaningfully into Cold War Studies' in: G.M. Joseph en D. Spenser (red.), *In from the Cold: Latin America's New Encounter with the Cold War* (Durham 2008) 3-46.

¹⁹⁷ De internationale situatie in het Caribisch gebied had een lange geschiedenis van instabiliteit, zie voor Nederlandse *gunboat diplomacy* tegenover Venezuela: A.J. van der Peet, *Belangen en prestige: Nederlandse gunboat diplomacy omstreeks 1900* (Amsterdam 1999) 103-147.

¹⁹⁸ A.C. Moulton, 'Building Their Own Cold War in Their Own Backyard: The Transnational, International Conflicts in The Greater Caribbean Basin, 1944-1954', *Cold War History* 15:2 (2015) 135-154, 154.

gezindheid van Shell-arbeiders op Curaçao en die van de Lago-raffinaderij op Aruba werd bijvoorbeeld door Amerikaanse autoriteiten geobserveerd. Daarnaast waren zowel de VS als Nederland bevreesd voor communistische strijdgroepen in Venezuela en de invloed die de Sovjet-Unie op deze groepen kon uitoefenen. Aan het einde van de jaren vijftig werd deze angst concreter, nadat door toedoen van de Cubaanse Revolutie (1953-1959) in januari 1959 het door Washington gesteunde regime van F. Batista ten val kwam en de door Moskou gesteunde communist Fidel Castro de macht overnam. Hierdoor lag in het hart van de Caribische Zee een communistische staat, waardoor Moskous invloed tot aan de Amerikaanse zuidoostkust reikte en daarmee ook de internationale orde in het Caribisch gebied beïnvloedde. De opkomst van het communisme in de regio en het antwoord van de zee strijdkrachten in de West daarop vormt het tweede deelonderwerp van dit hoofdstuk.

Venezolaanse dreiging, de Nederlandse Antillen en inter-Amerikaanse conflicten

Samen met politiek links georiënteerde legerofficiëren pleegde sociaaldemocraat en voormalig communist R. Betancourt in oktober 1945 in Caracas een staatsgreep. De coup moest tot democratische hervormingen leiden in Venezuela. Betancourts partij Acción Democrática schreef voor het eerst in de geschiedenis van het Zuid-Amerikaanse land democratische verkiezingen uit. De presidentsverkiezingen van 1947 brachten R. Gallegos aan de macht. De buitenlandpolitiek van Betancourt en Gallegos liep daarbij volgens vertrouwde lijnen: de Nederlandse gezant te Caracas, F.W. Craandijk, beschreef het als ‘een nagenoeg openlijk streven tot annexatie van de Nederlandse Antillen’.¹⁹⁹

Het democratisch experiment kwam na drie jaar abrupt ten einde. Een groep legerofficiëren onder leiding van M. Pérez Jiménez arresteerde Gallegos op 24 november en bracht zijn regering ten val.²⁰⁰ Voor Den Haag veranderde er weinig omdat Pérez in de aanwezigheid van de Nederlandse Antillen eveneens een afleiding van binnenlandse problemen vond. Zoals I. van Heeswijk in zijn masterscriptie vaststelt, zouden ‘de Benedenwinden in Venezolaanse ogen altijd [een] “irredenta” (niet ingeloste belofte) blijven’.²⁰¹ De Zuid-Amerikaanse staat meende dat de Benedenwindse Eilanden historisch gezien tot Latijns-Amerika behoorden. Binnen de Organisatie voor Amerikaanse Staten

¹⁹⁹ NL-HaNA, Code-archief BZ, inv. nr. 15011, Nota Riemens aan Luns, 26 januari 1954.

²⁰⁰ H.A. Trinkunas, *Crafting Civilian Control of the Military in Venezuela: A Comparative Perspective* (Chapel Hill 2005) 27.

²⁰¹ I. van Heeswijk, ‘De irredenta van de Benedenwindse Eilanden: Een historisch onderzoek naar de mogelijke militaire dreiging van Venezuela op de Benedenwindse Eilanden in de periode 1945-1986’ (masterscriptie Universiteit van Amsterdam 2011) 30.

was Venezuela bovendien één van de voornaamste voorvechters van dekolonisatie in het Caribisch gebied.²⁰² In de Venezolaanse pers werd eveneens geijverd voor Antilliaanse onafhankelijkheid; het onder censuur staande sociaaldemocratische dagblad *El Nacional* stelde in maart 1949 dat wanneer autonomie zou uitblijven, de eilanden ingelijfd moesten worden door Venezuela.²⁰³

Het verrast niet dat secretaris-generaal Boon vond dat er weliswaar sprake was van een “interpretatieve” dreiging, maar dat ‘het gevaar van Venezolaanse inmenging latent aanwezig blijft’.²⁰⁴ Eerder berichtte gouverneur Kasteel aan Den Haag dat ‘er honderd bommenwerpers en jagers aan de overzijde in Venezuela’ gereed stonden om te interveniëren.²⁰⁵ Ook schout-bij-nacht Van Foreest was beducht dat Venezuela een Antilliaans militair avontuur zou aangaan.²⁰⁶ Verschillende Venezolaanse speldenprikken wezen er niet direct op dat het land de Antillen daadwerkelijk wilde binnenvallen, maar namen de onrust zeker niet weg. Tijdens de Kerstdagen van 1953 vlogen Venezolaanse gevechtsvliegtuigen onaangekondigd over de Benedenwindse Eilanden.²⁰⁷ Nog serieuzer was het beschieten en opbrengen van het onder Nederlandse vlag varende vissersschip *Marsbango*, dat in april 1954 door de Venezolaanse kustwacht van smokkel werd verdacht. Doordat de schipper van de Scheveninger kotter tijdens de Venezolaanse achtervolging kans zag naar Willemstad te telegraferen, werd het stationsschip Hr.Ms. *Van Speijk* – bijgestaan door enkele Fairey Fireflies – zuidwaarts gedirigeerd om onder de Venezolaanse kust te patrouilleren.²⁰⁸ Enkele dagen daarna werden schip en bemanning vrijgelaten.²⁰⁹ Naast de angst van Den Haag voor Venezolaanse inbreng in en hiermee zeggenschap over de verdediging van de Nederlandse Cariben in oorlogstijd, vormde versterking van de Venezolaanse defensie een reden om de Nederlandse militaire aanwezigheid in de West uit te breiden. Eenmaal aan de macht wilde Pérez Jiménez zijn machtsbasis onder legerofficieren verbreden door te investeren in zee- en luchtmacht. Hij wendde

²⁰² Ibidem, 13.

²⁰³ Ibidem, 22.

²⁰⁴ NIMH, Sous-chef van de Generale Staf, 1945-1952 [518], inv. nr. 23 (Stukken defensie Nederlandse Antillen en Suriname), Nota verdediging Nederlandse Antillen, 31 oktober 1951.

²⁰⁵ Oostindie en Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden I, 1940-1954* (Amsterdam 2001) 149; NL-HaNA, Ambassade Washington, inv. nr. 473, Nota Van Foreest, 19 oktober 1951.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ NL-HaNA, Code-archief BZ, inv. nr. 15011, Nota Riemens aan Luns, 26 januari 1954.

²⁰⁸ Koninklijke Marine, *Jaarboek van de Koninklijke Marine 1954* (Den Haag 1955) 228; Anoniem, ‘Protest bij regering Venezuela tegen opbrengen van kotter’, *Het Parool*, 21 april 1954; NL-HaNA, Code-archief BZ, inv. nr. 17271 (Militaire aangelegenheden Nederlandse Antillen en Suriname), Instructie Commandant Marine Nederlandse Antillen, 28 juli 1954.

²⁰⁹ Ibidem.

zich tot Europese wapenfabrikanten, aangezien de levering van modern materieel door de VS hem te langzaam ging. In mei 1953 schreef de Nederlandse ambassadeur in Caracas, Riemens, een verontrustend telegram aan Luns:

Het spreekt vanzelf dat de Venezolaanse marine, tot dusverre toegerust met nauwelijks meer dan enkele oude kanonneerboden, en wat ander klein materiaal, geheel en al van samenstelling zal veranderen, zodra de vloot zal zijn uitgebreid met de zes bestelde schepen. Of de opleiding van het kader aan even hoge eisen beantwoordt als waaraan het materiaal moet voldoen, lijkt twijfelachtig. Het zou echter verkeerd zijn hieruit af te leiden dat men de uitbreidingsplannen van de Venezolaanse marine en bagatelle zou kunnen nemen. (...) Deze belangrijke uitbreiding van de marine en ook die van de luchtmacht wijzen er op dat President Pérez Jiménez zich wil voorbereiden op het spelen van een rol in een eventuele nieuwe wereldoorlog. Wat de Nederlandse Antillen aangaat, zo nauw verweven met de petroleum-economie van Venezuela, is het een evident belang dat Venezuela haar maritieme middelen in deze zin ontwikkelt. De bestaande verhouding tussen deze middelen en die, welke voor de verdediging van de Nederlandse Antillen ter beschikking staan, zou geheel en al worden doorbroken wanneer niet ook een evenredige uitbreiding werd gegeven aan de maritieme verdediging van Curaçao en Aruba.²¹⁰

Om Venezuela van een aanval te weerhouden greep Nederland terug op de eigen zee-strijdkrachten voor het nodige vlag- en machtsvertoon in de Caribische wateren. De Westreizen van Smaldeel V in 1950, 1952, 1959 en 1962, alsmede individuele bezoeken van het vliegkampschip Hr.Ms. *Karel Doorman* aan de Antillen, kunnen worden gezien als *naval diplomacy*, door de Zweedse marinehistoricus J.J. Widén gedefinieerd als ‘the use of naval force as a political instrument short of war’.²¹¹ Binnen *naval diplomacy* staan deze reizen en presentie in het algemeen bekend als *catalytic force*, een vorm van afschrikking die door de aanwezigheid van maritieme middelen plaatselijke gebeurtenissen probeert te beïnvloeden.²¹²

Daarnaast beoefende de Koninklijke Marine de verdediging tegen *coups de main*. Den Haag volgde een strategie die op afschrikking was gericht, aangezien deze oefeningen het politieke doel hadden Venezuela te kennen te geven dat de Nederlandse strijd-

²¹⁰ NL-HaNA, Dossierarchief Ministerie van Koloniën, 1945-1963 [2.10.54], inv. nr. 10933 (Militaire sterkte Antillen i.v.m. uitbreiding Venezolaanse marine), Riemens aan Luns, 25 april 1953.

²¹¹ J.J. Widén, ‘Naval Diplomacy – A Theoretical Approach’, *Diplomacy & Statecraft* 22:4 (2011) 715-733, 719.

²¹² Ibidem, 722. Deze term komt oorspronkelijk van de Britse diplomaat en historicus J. Cable, één van de belangrijkste denkers op het gebied van de politieke inzet van zee-strijdkrachten. Zie: J. Cable, *Gunboat Diplomacy, 1919-1991: Political Application of Limited Naval Force* (3de druk; New York 1994).

krachten in staat waren terug te slaan wanneer de Nederlandse soevereiniteit werd geschonden – en dat Den Haag voor die inzet niet zou terugdeinzen.²¹³ Naast het politieke signaal dat van deze oefeningen uitging, pasten ze ook binnen het streven van de marineleiding wereldwijd actief te blijven na het verlies van de Nederlandse gebieden in Oost-Azië. De vlagofficier MLD, schout-bij-nacht vlieger H. Schaper, schreef in 1950 aan schout-bij-nacht Van Foreest dat wanneer de MLD eenmaal ‘voet aan wal in de West [heeft], dan kunnen wij daar verder op voortbouwen’.²¹⁴ Staatssecretaris van Marine, kapitein-ter-zee P.J.S. de Jong, stelde niet toevallig kort voor de soevereiniteitsoverdracht van westelijk Nieuw-Guinea in 1962 dat de taken in de West goed bij het Korps Mariniers pasten, omdat deze eilanden per definitie op de grens van land en water liggen en het korps volgens hem “expeditionair” (tropisch getraind) en mobiel moest zijn.²¹⁵

In mei 1952 vond de grootscheepse oefening LANDEX I plaats, waarbij het grootste gedeelte van het defensiepotentieel in de West betrokken werd. In januari van dat jaar had de Koninklijke Marine in de West de beschikking gekregen over Squadron 1 van de MLD en het jaar daarvoor had het kernbataljon van het Korps Mariniers de taken van de Koninklijke Landmacht op de eilanden overgenomen. De oefening vormde een uitgelezen kans voor de marineleiding om te laten zien dat haar krijgsmachtdeel in staat was te land, ter zee en in de lucht het overzeese bezit te verdedigen. De Antillen, ‘Roodland’ genoemd, werden bij deze oefening bedreigd door ‘Blauwland’. Deze staat – waarmee duidelijk Venezuela bedoeld werd – had volgens het operatieplan ‘besloten door middel van een coup de main de rode regering omver te werpen en gevangen te nemen om hierdoor het eiland in bezit te nemen’.²¹⁶

De kritieke datum voor een blauwe invasiepoging was de nacht van 29 op 30 mei. Het doel voor blauw was een snelle en zo mogelijk geruisloze inname en bezetting van Fort Amsterdam in Willemstad, waar het gouvernement zetelde. Hiertoe beschikte de aanvallende macht over torpedobootjager Hr.Ms. *Van Galen* onder kapitein-luitenant-ter-zee A.M. Valkenburg, die eveneens het commando over de gehele operatie voerde, het escortevaartuig Hr.Ms. *Willem van der Zaan*, een koppel Fairey Fireflies van de luchthaven Dakota op Aruba en een peloton mariniers van de op Aruba gelegerde 52ste Infanteriecompagnie. Dit peloton werd op de *Willem van der Zaan* ingescheept om vanaf dat schip

²¹³ Zie voor *deterrence theory* onder meer: P.M. Morgan, *Deterrence Now* (Cambridge 2003).

²¹⁴ NIMH, Van Foreest, inv. nr. 114, Schaper aan Van Foreest, 1 december 1950.

²¹⁵ NIMH, Notulen van de Koninklijke Marine, 1945-2004 [069], inv. nr. 33 (Notulen Hoofdenvergadering), Admiraliteitsraad 257, 11 september 1962.

²¹⁶ NL-HaNA, CZMNA, inv. nr. 755 (Oefening LANDEX I), Oefening LANDEX I, mei 1952. Indien niet anders aangegeven, is de informatie over LANDEX I uit deze bron afkomstig.

met motorsloepen in de St. Annabaai in Willemstad en in de ten oosten van Willemstad gelegen Fuikbaai te landen. De eerste groep moest vanuit de Annabaai naar het paleis van de gouverneur oprukken en daar standhouden totdat de tweede groep in vrachtwagens Fort Amsterdam bereikte. Daarbij hield de *Van Galen* zich vijf mijl buiten de kust op om kustbombardementen af te geven. Na de debarkatie van de mariniers vanaf de *Willem van der Zaan* voegde dit schip zich bij de *Van Galen* om in gesloten formatie op twee mijl van de kust te kruisen, terwijl de MLD-vliegtuigen luchtsteun konden geven.

Commandant der Marine in de Nederlandse Antillen, kapitein-ter-zee Hessing, leidde de 'rode' verdediging. Deze bestond uit het fregat Hr.Ms. *Ceram* en de voor havenverdediging bestemde motorpatrouilleboot *P 853*, twee Fairey Fireflies van de vliegbasis Hato op Curaçao en het kernbataljon van het Korps Mariniers onder bevel van luitenant-kolonel der mariniers Nass. Dit bataljon werd verdeeld in gevechtsgroepen 'Poes' (1ste Infanteriepeloton) en 'Kat' (3de Infanteriepeloton), de verkenningspatrouilles 'Pari' en 'Pabo' (beiden een geweergroep) en het uit het 2de Infanteriepeloton bestaande detachement Waterfort. Daarnaast bemande marinepersoneel kustwachtposten. Gevechtsgroep 'Poes' nam stelling bij de kustbatterij Steenrijk, net ten oosten van Willemstad, terwijl gevechtsgroep 'Kat' als mobiele reserve op de marinekazerne Suffisant achterbleef. 'Pari' en 'Pabo' patrouilleerden in Willemstad. De kustwachtposten fungeerden bij verscheidene baaien aan de zuidkust als voorwaartse verkenningsposen. De *Ceram* en de *P 853* patrouilleerden voor de landing samen met de Fairey Fireflies voor de kust. In het geval van een landing konden de vliegtuigen luchtsteun aan grondtroepen geven en daarnaast *dog fights* met vijandelijke vliegtuigen aangaan.

Uit de evaluatie van de oefening blijkt dat de landingstroepen die in de St. Annabaai landden, om 05.00 uur van de *Willem van der Zaan* ontscheepten, waarna zij om 05.12 uur aan het achter Fort Amsterdam gelegen Waaigat te land kwamen en via de Columbusstraat naar het gouvernementeel paleis groepsgewijs optrokken. In deze straat vielen de eerste 'schoten', waardoor enkele mariniers 'uitgeschakeld' werden. Nadat de rest van de patrouille via het politiebureau het fort bereikte, 'sneuvelde' patrouillecommandant kapitein der mariniers J.I.M. Ruijters. Toen één van zijn mariniers doordrong tot het fortplein, werd hij gevangengenomen door de adjudant van de gouverneur. De rest van de groep was ondertussen 'gesneuveld'. De onder het bevel van eerste luitenant der mariniers E.G. Oehlers staande landingsgroep bij Fuikbaai verging het beter. Vanaf 05.00 uur gaf de *Van Galen* een blind bombardement af op verschillende punten langs de Fuikbaai, waar de hoofdlanding van blauw om 05.12 uur plaatshad. Na enige vertraging ten

gevolge van slecht werkende verbindingen, kwam de colonne via de Schottegatweg bij de marinebasis Parera aan. Daar kwamen zij in een ‘rode’ hinderlaag terecht, waarbij Oehlers’ colonne onder mitrailleurvuur kwam te liggen. Nadat deze strijd in het voordeel van de verdedigende mariniers werd beslecht, kreeg Oehlers om 06.20 uur de opdracht naar de marinierskazerne Suffisant te gaan. Zowel de patrouille bij het Fort Amsterdam als de hoofdmacht werden door het kernbataljon verslagen. Hoewel de oefening uitwees dat de militaire middelen op Curaçao afdoende leken om een (beperkte) Venezolaanse inval af te slaan, stelde de commandant van de *Willem van der Zaan* in zijn eindverslag, dat de opzet van de oefening het slagen van invasies in het algemeen niet uitsloot. ‘Het feit dat het object van de “coup de main” beperkt was tot het complex Fort Amsterdam-Waterfort’ gaf volgens luitenant-ter-zee der eerste klasse J.L. van Meeuwen ‘rood het grote voordeel dat de gehele beschikbare strijdmacht om dit complex kon worden geconcentreerd, zodat het binnendringen uit der aard niet mogelijk was’.

Tot een daadwerkelijke Venezolaanse invasie kwam het niet, maar doordat Venezuela bevreesd was dat de Nederlandse Antillen als springplank voor staatsgrepen gebruikt zouden worden, botsten Caracas en Den Haag meermaals in de jaren vijftig. Het Zuid-Amerikaanse continent werd geteisterd door militaire coups, wat tot een instabiel politiek landschap leidde. Een gevolg was het groot aantal regeringsleiders en – getrouwen die in ballingschap leefden en van daaruit plannen voor een terugkeer smeedde. Onder Betancourt verbleef in Venezuela een groep anti-dictatoriale ballingen uit Nicaragua, Honduras en de Dominicaanse Republiek, die zich tot doel hadden gesteld de overgebleven autocratieën in het Caribisch gebied omver te werpen. Daartegenover stond een transnationaal netwerk van antirevolutionairen die zich onder meer keerden tegen Betancourt. Een van hen was een oude bekende: R.F. Urbina. Hij bezette en plunderde op 8 juni 1929 met 250 man Fort Amsterdam in Willemstad om aan geld en wapens voor een staatsgreep te komen. Om een vrije doortocht naar Venezuela te bewerkstelligen nam hij bovendien gouverneur L.A. Fruytier en politiecommandant kapitein A.F. Borren gevangen.²¹⁷ Urbina bood vanaf 1945 zijn diensten aan bij de Dominicaanse potentaat R. Trujillo, die dusdanig vijandig tegenover Betancourt stond dat hij artikelen over Urbina’s verzet tegen de toenmalige Venezolaanse regering en over Betancourts ‘vrouwelijke en homoseksuele gedrag’ liet publiceren.²¹⁸ Nadat Pérez aan het bewind was

²¹⁷ Bosscher, *De Koninklijke Marine I*, 74; Van Dissel en Groen, *In de West*, 54.

²¹⁸ Moulton, *Building Their Own Cold War*, 140-142.

gekomen, kregen meerdere voormalige dissidenten prominente posities in Venezuela.²¹⁹

De Pérez Jiménez-dictatuur wankelde in januari 1958 nadat studentenprotesten gesteund werden door de zee- en luchtmacht, de geestelijkheid en de pers. Op 21 januari braken in Caracas straatgevechten uit, waarop legerofficieren Pérez Jiménez op 23 januari dwongen af te treden. De overgangsregering, voorgezeten door de Venezolaanse Commandant der Zeestrijdkrachten *vicealmirante* W.E. Larrázabal, schreef voor december 1958 verkiezingen uit. Deze leidden tot een terugkeer van Betancourt als president.²²⁰ Het staatshoofd erfde een lege schatkist en hoge werkloosheid, wat een voedingsbodem voor het communisme leek en de angst versterkte dat de democratie in Venezuela niet zou beklijven.²²¹ Tegen deze achtergrond speelden aan het einde van de jaren vijftig en de vroege jaren zestig meerdere conflicten tussen Caracas en Den Haag. Venezuela verweet Nederland op de Antillen een *safe haven* te bieden voor politieke terroristen.

Een van de conflicten was het zogenaamde Pamflettenincident. In de nacht van 19 november 1959 strooiden twee Cubaanse piloten bij vergissing anti-Venezolaanse pamfletten boven Curaçao in plaats van Venezuela uit, om vervolgens op Aruba te landen. Volgens de Venezolaanse minister van Buitenlandse Zaken, I.L. Arcaya, ging het om 'destructive printed propaganda (...) with an instigation to rebellion against the Constitutional Government of Venezuela'.²²² Nederland beboette de piloten voor het vliegen over de Shell-raffinaderij, het uitwerpen van de pamfletten en illegaal wapenbezit.²²³ Caracas vond de straf te laag en tekende fel protest aan tegen deze gang van zaken, want 'the history (...) of the recent century shows that the political incidence of the neighboring countries always repelled in the Netherlands Antilles'.²²⁴ Den Haag, schreef de minister, moest op zijn tellen passen, aangezien Venezuela 'represents a united population with that of the Netherlands Antilles by bonds of blood and history, and by the economy which in an absolute way makes said Antilles dependent from Venezuela'.²²⁵ Boon, de voormalige secretaris-generaal die ondertussen ambassadeur in Caracas was, wist deze diplomatieke plooi glad te strijken. Hij zegde Venezuela toe dat de Antilliaanse regering

²¹⁹ Ibidem, 148-149.

²²⁰ H.M. Tarver en J.C. Frederick, *The History of Venezuela* (New York 2006) 98-99.

²²¹ Ibidem, 102-106.

²²² NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Classified Subject Files 1959-1965, Box 1, Arcaya aan Boon, 11 december 1959.

²²³ 'Verdwaalde Cubanen strooiden pamfletten over Curaçao uit', *Trouw*, 23 november 1959.

²²⁴ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Classified Subject Files 1959-1965, Box 1, Arcaya aan Boon, 11 december 1959.

²²⁵ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Classified Subject Files 1959-1965, Box 1, Arcaya aan Boon, 11 december 1959.

erop zou toezien dat de Nederlandse Cariben niet als uitvalsbasis voor ondermijnende activiteiten gebruikt konden worden.²²⁶ Twee vliegtuigkapingen in 1961, door respectievelijk zeven Venezolaanse officieren en zeven studenten die op de Benedenwinden politiek asiel wilden aanvragen, leidden niet tot diplomatieke spanningen. Den Haag besloot dat zij asiel kregen, maar in het Europese deel van het Koninkrijk – niet in de West.²²⁷

Communisme in de regio: van de USSR-ambassade in Venezuela tot de Cubacrisis

De besprekingen met de Amerikaanse strijdkrachten in het Caribisch gebied waren voornamelijk gericht tegen de dreiging van de USSR, waarvan verwacht werd dat het de Antilliaanse olieraffinaderijen bij het uitbreken van een wereldconflict zou aanvallen. De situatie was op het eerste gezicht vergelijkbaar met het dreigingsbeeld dat tijdens de Tweede Wereldoorlog bestond. De strategische omgeving tijdens het Oost-Westconflict verschilde echter fundamenteel van die in de Tweede Wereldoorlog, omdat de Koude Oorlog in Amerikaanse ogen in essentie een nulsomspel was tussen het kapitalisme en het communisme. Het was de VS er dan ook alles aan gelegen te voorkomen dat landen in het Caribisch gebied naar het Sovjet-kamp overgingen. Hoffenaar betitelde deze denkwijze als de ‘logica van de Koude Oorlog’: de VS hingen een dominotheorie aan die stelde dat ‘als het communisme in één staat zou overwinnen, dan zou spoedig ook het buurland als een dominosteen omvallen en communistisch worden’.²²⁸ In deze opvatting werden alle staten als potentiële dominostenen beschouwd. Bovendien konden ook binnen neutrale staten vijandige groeperingen zich bij de marxistische wereldrevolutie aansluiten. Een diep wantrouwen tegenover de Sovjet-Unie en het systeem dat het voorstond leidde ertoe dat het rode gevaar in de Westerse perceptie alomtegenwoordig was. Of en in hoeverre ook de oliewinning op de Antillen een doelwit vormde voor subversieve acties was voor de VS dan ook geen vraag. Al in mei 1948 waarschuwde de CIA dat de Sovjetambassade in Venezuela plannen maakte om in geval van oorlog de oliewinning in Venezuela en de olieraffinatie op Curaçao en Aruba te saboteren. Volgens het CIA-memorandum was ‘the Ambassador himself (...) a petroleum geologist, and he has a staff sufficient to

²²⁶ NL-HaNA, CZMNA, inv. nr. 944 (Rapport Nederlands-Antilliaanse betrekkingen), Rapport Nederlands-Antilliaanse betrekkingen, 1 maart 1970.

²²⁷ Van Heeswijk, ‘De irredenta’, 8; Van Dissel en Groen, *In de West*, 88; NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Classified Subject Files 1959-1965, Box 1, Amerikaanse ambassade Den Haag aan State Department, 23 augustus 1961.

²²⁸ J. Hoffenaar, ‘De logica van de Koude Oorlog’, *Militaire Spectator* 182:2 (2013) 64-73, 73.

direct any agents that may have slipped in'.²²⁹ Over de eilandengroep zelf merkte de CIA op dat de arbeidsomstandigheden er goed waren, de bevolking de VS gunstig gezind was en dat communistisch-geïnspireerde vakbonden ontbraken.²³⁰ Ondanks deze geruststellende constateringën onderzochten inlichtingenofficieren van het Caribbean Command met Nederlands goedkeuren om de paar jaar de veiligheidssituatie rond de raffinaderijen.²³¹

Daarnaast hielden de VS de politieke gezindheid van de bevolking en de Nederlandse militaire en civiele autoriteiten in de West in het oog. De communistische overwinning in China in 1949 en het uitbreken van de Koreaoorlog in 1950 waren voor de *district intelligence officer* van de Caribbean Sea Frontier aanleiding een lijst op te stellen met de namen van Chinezen en (vermeende) communisten op de Antillen. Hij telde 533 Chinezen op Curaçao, van wie 'about 30 are interested in Communism and of these about 10 can be really called communists'.²³² Van de 306 Chinezen op Aruba ontpopte volgens de inlichtingenofficier alleen een restauranteigenaar zich als een gedreven communist.²³³ Uit de politieke rapportages van de Amerikaanse consul op Curaçao, Ch.F. Knox, Jr., kwam naar voren dat de Nederlandse elite op de eilanden sterk anticommunistisch was. Kapitein-ter-zee Merens juichte president Trumans beslissing in Korea te interveniëren openlijk toe. Merens had de oorlog in Japanse krijgsgevangenschap doorgebracht, berichtte Knox, 'and suffered greatly at the hands of Korean military guards – he says the only Koreans he ever saw were "beasts"'.²³⁴

In tegenstelling tot de Antillen bereidden de VS zich inzake Venezuela wel degelijk voor op de door Moskou aangemoedigde subversieve acties:

²²⁹ NARA II, RG 263, Intelligence Publication Files 1946-1950, Office of Research Estimates 31-48, 'Vulnerability to sabotage of petroleum installations in Venezuela, Aruba and Curaçao', 23 april 1948.

²³⁰ Ibidem.

²³¹ NARA II, RG 38, Intelligence, Caribbean, NWI, Box 17, Intelligence Study of the Curaçao-Aruba Area, 15 april 1948; Ibidem, Amerikaans consulaat Willemstad aan Caribbean Sea Frontier, 16 augustus 1954; NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Top Secret Records 1950-1953, Box 1, Amerikaans consulaat Oranjestad aan State Department, 1 juli 1952; NARA II, RG 59, Decimal Files 1955-1959, 765B.5/2-11557, State Department aan Amerikaans consulaat Willemstad, consulaat Oranjestad en ambassade Caracas, 15 februari 1957.

²³² NARA II, RG 38, Intelligence, Caribbean, NWI, Box 17, Netherlands West Indies Security Report, 12 september 1950.

²³³ Ibidem.

²³⁴ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Classified General Records 1939-1954, Box 3, Amerikaans consulaat Willemstad aan Department of State, 3 juli 1950.

The existing international situation presents the possibility of open conflict between the United States and the USSR. There are present in Venezuela (...) certain groups which, because of their pro-Soviet ideology or because of their susceptibility to Soviet propaganda, must be considered a threat to the continuous and uninterrupted flow of oil to the United States from these areas.²³⁵

Volgens de Amerikanen bevonden zich onder arbeiders in de Venezolaanse olie-industrie ongeveer vijfduizend communisten. Wanneer zij in actie kwamen, trad het uit 1952 stammende operatieplan STYGIAN in werking. Mochten de inlichtingendiensten er niet in slagen om de communistische oproer vroegtijdig te onderkennen, dan zou het Caribbean Command de olievelden rondom de Baai van Maracaibo en nabij Barcelona bezetten. Daartoe zou de Joint Task Force CHARLIE in het leven worden geroepen, samengesteld uit een versterkt infanterieregiment, een marine-taakgroep voor het transport en beveiliging vanaf zee en een luchtmacht-taakgroep die eveneens voor transport was bedoeld. Over de rol van de Koninklijke Marine in de West bij een invasie bleef het operatieplan vaag, hoewel het de *planning talks* wel noemde en ook de radiofrequentie gaf voor verbindingen tussen de Caribbean Sea Frontier en het Commandement der Marine in de Nederlandse Antillen.²³⁶

Latijns-Amerika had geen prioriteit in de buitenlandpolitiek van de regering-Eisenhower (1953-1961). Zij voerde een beleid dat bevriende dictators steunde die het communisme onder de duim hielden. Over Pérez Jiménez oordeelde de *US National Intelligence Estimate*: 'the present dictatorship (...) is not generally liked by the people, but is popular with the majority of the armed forces and of the business interests and privileged classes who prefer a government friendly to them rather than greater civil liberties'.²³⁷ De Amerikaanse publieke opinie was aan het einde van de jaren vijftig echter bevreesder voor communistische machtsovernames in het Caribisch gebied dan de regering. Om het publiek tegemoet te komen, alsook om de Democraten en de rechtervleugel van de Republikeinse partij de wind uit de zeilen te halen, maakte vicepresident Richard M. Nixon op instigatie van Secretary of State John F. Dulles in het voorjaar van 1958 een officiële reis door Latijns-Amerika. Het doel hiervan was het aanhalen van de banden tussen de

²³⁵ NARA II, Record Group 349: Records of Joint Commands (RG 349), Plans and Operations Division, Security Classified 'Diagonal Plans', Operation Plans, Box 4, Operation STYGIAN, 15 februari 1952.

²³⁶ Ibidem.

²³⁷ Citaat uit: L. Schoultz, *Beneath the United States: A History of US Policy toward Latin America* (Cambridge MA 1998) 348.

VS en bevriende staten op het continent.²³⁸

Nixons bezoeken aan Uruguay, Argentinië en Lima verliepen rustig. Op 13 mei arriveerde de vicepresident in Caracas, waar de overgangsregering onder Larrázabal – met steun van de communisten – net enkele maanden aan het bewind was. Het bezoek van Nixon liep uit op een fiasco: bij aankomst op de luchthaven werden de vicepresident en de *second lady* door een menigte belaagd en met pruimtabak bespuugd. Onderweg van de luchthaven naar de tombe van de vrijheidsstrijder Simon Bolívar werd Nixons stoet door een boze communistische mensenmassa tegengehouden. De begeleidende Venezolaanse politieagenten namen de vlucht, de menigte sloeg de ruiten van de vicepresidentiele limousine in en dreigde de auto in brand te steken.²³⁹ De chauffeur wist met de zwaar beschadigde Cadillac naar de Amerikaanse ambassade te ontkomen door tegen het verkeer in te rijden. Nixon verschanste zich in de residentie van de ambassadeur totdat hij de volgende ochtend Venezuela verliet. Washington verkreeg aanvankelijk geen contact met Nixon, waardoor Eisenhower in de veronderstelling verkeerde dat zijn vicepresident zich in levensgevaar bevond. De Joint Chiefs of Staff stuurden eenheden van de 101st Airborne Division en van het US Marine Corps respectievelijk naar Puerto Rico en Guantánamo, Cuba, gereed om ingezet te worden in Venezuela. De US Navy stelde voor deze operatie, codenaam POOR RICHARD, zes torpedobootjagers, een kruiser en een vliegkampschip ter beschikking.²⁴⁰

Nixons reis – en zijn bijna-lynching – liet de VS zien dat zij het zich niet meer konden permitteren naïef te zijn over de weerstand die het Amerikaanse beleid in Latijns-Amerika opriep. Het slagen van de Cubaanse Revolutie gaf eveneens aan dat het Amerikaanse buitenlandbeleid in het Caribisch gebied gefaald had. Dat Castro zich in januari 1959 tijdens zijn overwinningssparade in Havana liet rondrijden in een door de VS aan Batista geschonken tank was tekenend en pijnlijk tegelijk.²⁴¹ De Amerikaanse houding ten opzichte van Cuba werd één van de belangrijkste buitenlandpolitieke thema's in de presidentsverkiezingen van 1960. De Democratische kandidaat, senator John F. Kennedy, zag de gebeurtenissen op Cuba als een voorspel voor wat er nog te gebeuren stond in Latijns-Amerika: 'Castro is only the beginning of our difficulties throughout Latin America. The big struggle will be to prevent the influence of Castro spreading to other coun-

²³⁸ Ibidem, 350-351.

²³⁹ Ibidem.

²⁴⁰ R.C.S. Trahair en R.L. Miller, *Encyclopedia of Cold War Espionage, Spies, and Secret Operations* (New York 2012) 300.

²⁴¹ Schoultz, *Beneath the United States*, 355.

tries'.²⁴² Na Kennedy's verkiezing en daaropvolgende inauguratie in januari 1960 richtte het VS-beleid zich sterker op de economische ontwikkeling van Zuid-Amerika via de Alliance of Progress, waardoor de voedingsbodem voor het communisme moest verdwijnen. Daarnaast moest Castro ingedamd worden, temeer omdat zijn regime steeds meer onder Sovjetinvloed kwam te staan en de USSR hiermee een belangrijke vooruitgeschoven post had. De Russische beer was tot in de Amerikaanse achtertuin doorgedrongen.²⁴³

Het bewind op Cuba zorgde ook op de Antillen voor toenemende ongerustheid over regionale veiligheid. Castro stookte het communistisch vuur in Venezuela op door marxistische studenten en de Venezolaanse Communistische Partij vanaf 1960 actief te steunen in hun strijd tegen Betancourt. Daardoor geïnspireerd zetten Venezolaanse communisten in september 1962 onder andere oliepijplijnen bij Maracaibo in brand.²⁴⁴ Meerdere door de VS gesteunde *false flag*-operaties door Cubaanse ballingen om het Castro-regime omver te werpen faalden en verbreedden de kloof tussen Washington en Havana verder. De Amerikaanse dreiging voor het nieuwe Cubaanse gezag leidde bovendien tot meer betrokkenheid van Moskou bij de bescherming van de eilandstaat, wat het voortbestaan van communistisch Cuba in toenemende mate tot een geopolitiek spel maakte. Tijdens de – mislukte – invasie van de Varkensbaai op Cuba in april 1961 waarschuwde Sovjetleider Nikita S. Chroesjtsjov Kennedy dat hij de communistische eilandstaat met alle noodzakelijke hulp zou bijstaan.²⁴⁵

De toegenomen regionale spanningen zorgden ervoor dat Den Haag meer en modernere middelen voor de Antilliaanse defensie vrijmaakte. In december 1960 werd het MLD-squadron in de West met vijf Grumman Trackers onderzeebootbestrijdingsvliegtuigen uitgerust. Hiermee werd de luchtvloot gemoderniseerd en kreeg Squadron 1 op Curaçao meer personeel tot zijn beschikking.²⁴⁶ Met de komst van twee Agusta Bell-helikopters werd het squadron daarnaast beter toegerust voor *search and rescue*-taken.²⁴⁷ De Grumman TBM-352 Avengers, die in 1957 de Fairey Fireflies hadden vervangen,²⁴⁸ werden afgestoten. Verder bood de soevereiniteitsoverdracht van Nieuw-Guinea in oktober

²⁴² Ibidem, 356.

²⁴³ T. Ashby, *The Bear in The Backyard: Moscow's Caribbean Strategy* (Lexington 1987).

²⁴⁴ Tarver en Frederick, *Venezuela*, 108-109.

²⁴⁵ R.M. Pious, *Why Presidents Fail: White House Decision Making From Eisenhower to Bush II* (Lanham 2008) 31.

²⁴⁶ NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Classified Subject Files 1959-1965, Box 1, Amerikaans consulaat Willemstad aan State Department, 8 november 1960.

²⁴⁷ Van Dissel en Groen, *In de West*, 88.

²⁴⁸ Ibidem, 84.

1962 de mogelijkheid om vrijgekomen middelen in de West in te zetten. Op die manier bleven de sleepboot Hr.Ms. *Wamandai* en het landingsvaartuig *L9609* op de Antillen achter.²⁴⁹ Ook kon het kernbataljon van het Korps Mariniers verder worden aangevuld met een wereldwijd inzetbare Qua Patet Orbis-compagnie.²⁵⁰ Tot slot besloot Den Haag de militaire aanwezigheid in de West te versterken met een tweede stationsschip. Onderzeebootjager Hr.Ms. *Rotterdam* arriveerde in december 1962 in Willemstad.²⁵¹ De marinebevelhebber in de West, commandeur A. van Strien, had hier vanaf 1960 voor geijverd bij de Marinestaf. Zoals de Amerikaanse consul op Curaçao het aan Washington schreef, wilde Van Strien over meer middelen beschikken om Nederlanders in nood te kunnen evacueren:

Confronted with an uneasy political situation in the surrounding Caribbean, Commodore van Strien is apprehensible that, with a single ship, the van Amstel, he might be unable to undertake the orderly and timely evacuation of Dutch nationals from Caribbean Island Republics if that contingency should arrive. His main concern is that an emergency might occur at a time when the van Amstel was visiting either Surinam (5 days away, including refueling time), the Windward Island of the Netherlands Antilles, or Puerto Rico.²⁵²

Op diplomatiek vlak probeerde minister Luns van deze ‘uneasy political situation’ gebruik te maken door de VS in november 1960 de bouw van een marinebasis op Bonaire aan te bieden, waarmee hij inspeelde op Amerikaanse onzekerheid over het behoud van de eigen marinebasis op Cuba. De gehoopte komst van de US Navy was daarnaast een welkome financiële impuls voor de Antillen en Washington kon daarnaast als schokbreker tussen Den Haag en Caracas optreden, moet Luns gedacht hebben. De Amerikaanse regering was echter geenszins van plan Guantánamo te verlaten en beschouwde het aanbod louter als een vriendschappelijk voorstel.²⁵³

De Koude Oorlog in de West bereikte in oktober 1962 zijn hoogtepunt, toen de Cubacrisis uitbrak. Castro had Chroesjtsjov eerder dat jaar om militaire versterking vanuit

²⁴⁹ Schoonoord, *Pugno Pro Patria*, 136.

²⁵⁰ Van Dissel en Groen, *In de West*, 88.

²⁵¹ Ibidem.

²⁵² NARA II, RG 84, NWI, Curaçao, Classified Subject Files 1959-1965, Box 1, Amerikaans consulaat Willemstad aan State Department, 8 november 1960.

²⁵³ Ibidem, Amerikaanse ambassade Den Haag aan State Department, 8 november 1960; Ibidem, State Department aan Amerikaanse ambassade Den Haag, 8 november 1960; Ibidem, Amerikaanse ambassade Den Haag aan State Department, 18 november 1960.

de USSR gevraagd, omdat hij ervan overtuigd was dat de VS zijn land wilden innemen.²⁵⁴ Chroesjtsjov was van mening dat conventionele wapens onvoldoende waren om de eilandstaat tegen Amerikaanse agressie te verdedigen – alleen nucleaire wapens zouden Washington van een invasie doen afzien. In juni 1962 besloot de Sovjetleiding vijf regimenten raketartillerie – waarvan drie uitgerust met R-12 *medium-range ballistic missiles* en twee met R-14 *intermediate-range ballistic missiles* – op Cuba te stationeren. Verder stuurde Moskou twee luchtafweerdiveisies, één regiment jachtvliegtuigen, twaalf met raketten uitgeruste patrouillevaartuigen, twee met kruisvluchtwapens bewapende artillerieregimenten en vier met tankbataljons versterkte infanteriebrigades.²⁵⁵ De verscheping van al dit materieel en personeel (in totaal 50.874 man) vereiste de inzet van 85 koopvaardij schepen en begon in juli. Eind augustus ontdekte de CIA dat de Sovjet-Unie nucleair luchtafweergeschut op Cuba stationeerde.²⁵⁶

In oktober 1962 constateerde de inlichtingendienst dat de Russen daarnaast waren overgegaan tot plaatsing van met nucleaire ladingen uitgeruste raketten die het Amerikaanse vasteland konden raken.²⁵⁷ Om verdere aanvoer van raketinstallaties, materieel en personeel vanuit de USSR te voorkomen, stelde president Kennedy op 22 oktober een marineblokkade rondom Cuba in. De US Atlantic Fleet zette voor deze quarantaine-operatie 183 schepen in. De oorlogsbodems kregen toestemming om Sovjetschepen te onderscheppen, te stoppen en, indien nodig, aan boord te gaan. ‘Whatever we did’, zei *captain* I. Kidd, een officier in de staf van de Chief of Naval Operations, ‘it had to be credible to the Soviets (...) so there could be no question that we came with enough power to the ball game to win’.²⁵⁸ De Sovjet-koopvaardij schepen bogen op het laatste moment af, waardoor een mogelijke kernoorlog werd voorkomen. Kennedy en Chroesjtsjov kwamen overeen dat de USSR zijn raketten van Cuba weghaalde, op voorwaarde dat de VS op de Sovjet-Unie gerichte kernraketten in Turkije en Italië zou ontmantelen.

Nederland was slechts zijdelings betrokken bij de Cubacrisis. De Koninklijke Marine werd niet gevraagd schepen aan de US Atlantic Fleet af te staan, hoewel de fregatten Hr.Ms. *Van Ewijk* en Hr.Ms. *Van Amstel* beide in het Caribisch gebied waren.

²⁵⁴ J.G. Barlow, ‘The Cuban Missile Crisis’ in: B.A. Elleman en S.C.M. Paine (red.), *Naval Blockades and Seapower: Strategies and Counter-Strategies, 1805-2005* (New York 2006) 156-167, 156.

²⁵⁵ Ibidem, 158.

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Ibidem, 159.

²⁵⁸ R.M. Beer, ‘The U.S. Navy and the Cuban Missile Crisis: A Trident Scholar Project Report’ (scriptie US Naval Academy 1990) 142.

Overigens werden Britse en Franse oorlogsbodems die zich in Caribische wateren bevonden ook niet ter ondersteuning van de Atlantic Fleet ingezet. Tijdens de Cubacrisis stoomde de *Van Ewijck* van Suriname naar het op de aanvoerroute naar Cuba liggende St. Maarten, maar dit was bedoeld ter ondersteuning van de jaarlijkse conferentie van Nederlandse ambassadeurs op het westelijk halfrond.²⁵⁹ Wel ontdekten de Nederlandse militaire inlichtingendiensten door een combinatie van *human intelligence* en *signals intelligence* al in september 1962 – eerder dan de Amerikanen – dat de Sovjets offensieve *surface-to-surface* kernwapens op Cuba stationeerden. De Binnenlandse Veiligheidsdienst bewees Washington goede diensten door gecodeerd Cubaans diplomatiek verkeer voor de Amerikanen te ontsleutelen.²⁶⁰

Besluit

Hoewel de *planning talks* met het Caribbean Command vooral tegen Sovjet-dreiging waren gericht, vreesde Den Haag naast de inzet van onderzeeboten door de USSR in een wereldwijd conflict ook Venezolaanse annexatiepogingen. Om dergelijke dreigingen het hoofd te bieden en om het politieke signaal af te geven dat Nederland bereid was de wapenen op te pakken om zijn bezit in de West te beschermen, werkte Den Haag aan militaire versterkingen in het gebied. Daarnaast oefenden de zeestrijdkrachten in het afslaan van een Venezolaanse invasie. Andere moeilijkheden met het buurland kwamen voort uit de Venezolaanse angst dat de Antillen als revolutionaire springplank naar het continent gebruikt zouden worden, zoals eerder was voorgekomen. Vooral het Pamflettenincident in 1960 sprong daarbij in het oog.

Waar de relatie Nederland-Venezuela vooral uit lokale ontwikkelingen verklaard kan worden, raakte het Caribisch gebied vanaf halverwege de jaren vijftig meer betrokken bij het Oost-Westconflict. De vrees dat delen van het Caribisch gebied communistisch zouden worden werd door de Cubaanse Revolutie bewaarheid. Tegelijkertijd nam het anti-amerikanisme ook in andere delen van Zuid-Amerika toe, zoals Nixons bezoek aan Caracas in 1958 laat zien. De toenemende onrust dwong Den Haag ertoe om de eigen militaire aanwezigheid in de West te versterken. Van deze toegenomen slagkracht werd door de Amerikanen geen gebruik gemaakt tijdens de Cubacrisis.

²⁵⁹ Koninklijke Marine, *Jaarboek van de Koninklijke Marine 1962* (Den Haag 1963) 131-132.

²⁶⁰ C. Wiebes, 'Dutch Sigint during the Cold War, 1945-94', *Intelligence & National Security* 16:1 (2001) 243-284, 261-262.

CONCLUSIE

Met de soevereiniteitsoverdracht aan de Verenigde Staten van Indonesië eind december 1949 viel weliswaar het doek voor Nederland als middelgrote koloniale mogendheid, maar het maakte geen einde aan de maritiem-imperiale ambities die Den Haag koesterde. De naoorlogse strategie en inzet van de Koninklijke Marine kunnen in dit kader worden gezien. De overgebleven koloniale bezittingen in de West en de Oost boden de Koninklijke Marine nog steeds mogelijkheden voor een wereldwijde inzet en aanwezigheid. Vanuit dit uitgangspunt kreeg het Nederlandse marinebeleid in het Caribisch gebied scherper contouren door vooral externe factoren: de Amerikaanse druk om tot verdere militaire samenwerking te komen, de vrees voor Venezolaans militair avonturisme en de steeds dominantere invloed van de Koude Oorlog. De omvang, samenstelling en inzet van de Nederlandse militaire aanwezigheid op de Nederlandse Antillen kunnen verklaard worden uit het samenspel van deze twee factoren: een Nederlandse maritiem-imperiale traditie en geopolitieke ontwikkelingen. Dit samenspel sluit enerzijds aan bij Voorhoeves stelling dat beleidsmakers vanuit bepaalde tradities handelen, anderzijds bij Hellema's notie dat buitenlands beleid door externe factoren vormgegeven wordt.

De intrinsieke motivatie om een aanzienlijke bijdrage in de West te leveren kwam voort uit koloniale patronen in het Nederlandse buitenland- en veiligheidsbeleid, die zich in elk geval manifesteerde tussen 1945 en de soevereiniteitsoverdracht van Nederlands-Nieuw-Guinea in 1962. Dankzij het koloniale verleden koesterde Den Haag een zelfbeeld van een middelgrote Europese mogendheid met wereldwijde belangen. Deze visie is op zichzelf niet nieuw: politicologen en historici als Lijphart, De Geus, Meijer, Van Goor en Van den Doel betogen dat koloniale reflexen in grote mate het naoorlogse optreden in de Oost bepaalden.²⁶¹ Nederland handelde in het heden, maar leefde in het verleden. Het naoorlogse optreden in het Caribisch gebied past eveneens in de stelling van de 'lange dekolonisatie'. Ook hier vonden het ministerie van Buitenlandse Zaken en de Koninklijke Marine elkaar in een 'postkoloniale maritieme compensatiedrang', zoals politicoloog Pijpers het beschrijft.²⁶² Vooral minister van Buitenlandse Zaken Luns stond bekend als een navalist bij uitstek. Volgens J.L. Heldring was hij zelfs Nederlands laatste

²⁶¹ Zie onder meer: Meijer, *Den Haag-Djakarta*, passim; Lijphart, *Trauma of Decolonization*, passim; P.B.R. de Geus, *De Nieuw-Guinea kwestie: Aspecten van buitenlands beleid en militaire macht* (Leiden 1984) passim; Hellema, *Karel Doorman*, passim; J. van Goor, *De Nederlandse Koloniën: Geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975* (Den Haag 1994) 346-351; H.W. van den Doel, *Zo ver de wereld strekt: De geschiedenis van Nederland overzee vanaf 1800* (Amsterdam 2011) 360-373.

²⁶² Pijpers, 'Dekolonisatie, compensatiedrang en normalisering', 207.

imperialist.²⁶³ Luns diende in 1931 als zeemilicien bij de Koninklijke Marine, was lid van de Koninklijke Nederlandse Vereniging ‘Onze Vloot’ en bekende dat hij uit verveling tekeningetjes van oorlogsschepen maakte tijdens lange vergaderingen van de minister-raad.²⁶⁴ Toch was binnen het *corps diplomatique* niet alleen de buitenlandminister overtuigd van de noodzaak van een sterke en wereldwijd opererende oorlogsvloot. Ook Luns’ voorgangers Stikker en Van Kleffens, alsmede diplomaten als Boon, Van Roijen en Riemens, zagen blijkens de besprekingen tussen Den Haag en Washington en de Nederlandse houding tegenover Venezuela een verband tussen de Nederlandse maritieme macht en de invloed die Den Haag in de wereld kon uitoefenen.

Het naoorlogse marinebeleid kende twee, elkaar versterkende, doelstellingen: enerzijds de door Schoonoord uiteengezette wens over een zo groot mogelijke harmonisch samengestelde vloot te beschikken, anderzijds de door Van der Peet onderkende intentie om wereldwijd – buiten NAVO-verdragsgebied – actief te blijven. De drie constanten (bescherming van het grondgebied, bevordering van de nationale welvaart en ‘het behoud en de verhoging van het (morele) eigen zelfrespect en internationaal prestige’) die Van der Peet als motieven voor *out-of-area*-optreden aandraagt zijn grotendeels van toepassing op de verdediging van de Nederlandse Antillen.²⁶⁵ Duidelijker dan bij ander optreden buiten NAVO-verdragsgebied was de verdediging van de West gericht op de kerntaak van de krijgsmacht, namelijk de verdediging van het Koninkrijksterritoir. Deze afweging kwam zowel naar voren in de besprekingen met de Amerikanen als bij de angst voor Venezolaanse annexatiepogingen. Of de marine in het Caribisch gebied een taak te vervullen had, was nauwelijks een vraag. Discussies beperkten zich derhalve tot de omvang en samenstelling van de militaire bijdrage die de Koninklijke Marine kon en wilde leveren. Van de tweede constante, de bevordering van de nationale welvaart, kan nauwelijks gesproken worden. Natuurlijk speelde de aanwezigheid van de olieraffinaderijen op Aruba en Curaçao een grote rol in de verdediging van de Antillen, maar hun belang lag in de eerste plaats in hun strategische in plaats van economische waarde. De strategie en inzet van de Koninklijke Marine in de West sloten daarentegen naadloos aan bij de derde constante, de verhoging van het Nederlandse zelfrespect als trotse maritieme natie. Tegen de achtergrond van de Koninkrijksverdediging kan het verhogen en behoud van (imperialistisch-maritiem) prestige als een *leitmotiv* beschouwd worden.

²⁶³ J.L. Heldring, ‘Laatste Nederlandse imperialist; Joseph Luns (1911-2002)’, *NRC Handelsblad*, 17 juli 2002; A. Kersten, *Luns: Een politieke biografie* (Amsterdam 2010) 613-628.

²⁶⁴ Van der Peet, *Out-of-area*, 55.

²⁶⁵ *Ibidem*, 434.

Vanuit deze constanten geredeneerd lagen de Nederlandse Antillen voor de hand als locatie voor een overzeese marinebasis. Daartoe werd besloten in 1947, toen het de marineleiding duidelijk was geworden dat Den Haag de dekolonisatie van Nederlands-Indië niet kon voorkomen. De marine-inzet tijdens het dekolonisatieconflict werd door de Marinestaf als een hinderlijke verplichting gezien, omdat de strijd in Indonesische wateren om politietaken met klein materieel vroeg en zo het vlootbouwprogramma frustreerde. De inzetmogelijkheden in de West waren daarentegen traditioneler en vroegen om groot materieel: naast vlagvertoon en andere vormen van *naval diplomacy* beoefende men onderzeebootbestrijding en vormde de marinebasis Parera op Curaçao een uitvalbasis voor verscheidene eskaderreizen. De West belemmerde de plannenmakerij over de vlootopbouw niet, terwijl het tegelijkertijd invulling gaf aan de wens om wereldwijd actief te blijven. Het antwoord op Teitlers vraag hoe de Koninklijke Marine de ‘reuzenstap’ van Indië naar de NAVO kon maken, is dat deze stap niet daadwerkelijk werd gemaakt. De koloniale reflex, alsmede de daaruit afgeleide maritieme compensatiedrang, en de Atlantische samenwerking stonden gebroederlijk naast elkaar. Samen met westelijk Nieuw-Guinea en de taak om de relatief grote vaderlandse koopvaardijvloot te beschermen, verzekerde het bezit van de overzeese vlootbasis op de Antillen het bestaansrecht van een grote oceaangaande vloot, waardoor de marine voorkwam dat zij tot een *brown water navy* gedegradeerd werd.

De Nederlandse militaire aanwezigheid in de West nam na de Tweede Wereldoorlog af door de krachtsinspanning die in Nederlands-Indië werd geleverd. Pas in 1948 beschikten de Nederlandse Antillen weer over een stationsschip, Hr.Ms. *Willem van der Zaan*. In datzelfde jaar werden de banden met de Amerikaanse militaire autoriteiten in het Caribisch gebied aangehaald, toen de land- en zeemachtcommandanten op de Nederlandse Antillen als liaisonofficieren bij het Caribbean Command werden aangesteld. Dit geïntegreerde commando had de taak de VS tegen aanvallen vanuit het Caribisch gebied te verdedigen, de koopvaardij te beschermen en de veiligheid van strategische installaties te verzekeren. De olieraffinaderijen op Aruba en Curaçao waren zulke belangrijke doelen, doordat zij in oorlogstijd van onschatbare waarde zouden zijn voor het Westen. Washington vreesde vooral Sovjet-sabotageacties en, in het geval van ‘ontbranding’ van de Koude Oorlog, onderzeebootgevaar. Om tot samenwerking te komen, onderhandelden Den Haag en Washington tussen 1948 en 1957 over de integratie van het Commandement der Zeemacht in de Nederlandse Antillen in de Amerikaanse militaire commandostructuur in geval van een oorlog.

Uit de *planning talks* zijn enkele conclusies te trekken. In de eerste plaats wist de marineleiding de onderhandelingen naar zich toe te trekken door samenwerking te zoeken met Buitenlandse Zaken. Door diplomatiek overleg vooraf te laten gaan aan militaire besprekingen kreeg de *senior service* meer tijd om de maritieme aanwezigheid in de West te versterken, waarmee een betere onderhandelingspositie verkregen werd. Zo deed in 1950 het 'oefensmaldeel Nederlandse Antillen' het gebiedsdeel aan, vertrok in 1951 Hr.Ms. *Ceram* ter ondersteuning van Hr.Ms. *Van Speijk* naar de Antillen, werden de landmachtta-ken aan het Korps Mariniers overgedragen en kreeg de marinecommandant in 1952 de beschikking over een squadron jager-verkenners van de MLD. Om uit te sluiten dat Venezuela een rol kreeg in de verdediging van de Antillen wilde Den Haag de onderhandelingen bovendien op een zo hoog mogelijk niveau voeren. Hoewel het State Department op dit dossier alleen een notawisseling voorstelde, gaf de Nederlandse regering het signaal af dat zij de besprekingen en daarmee de Nederlandse soevereiniteit over de Antillen serieus nam. Dat blijkt ook uit de weigering van Buitenlandse Zaken en de Koninklijke Marine om met een ondergeschikte rol akkoord te gaan. Aanvankelijk zette Den Haag in op een eigen *sub area command*, maar dat werd afgewezen. In plaats daarvan kreeg de Koninklijke Marine niet alleen een rol toebedeeld bij de verdediging van de eilanden zelf, maar ook bij de scheepvaartroutes tussen Venezuela en de Antillen. Omdat Nederland zowel de wil als het vermogen toonde een aanzienlijke militair-maritieme bijdrage te leveren, stemden de VS grotendeels in met de Nederlandse verlangens. De wens om de door het Nieuw-Guineaconflikt verzwakte bilaterale relatie niet verder te belasten woog hierin aan Amerikaanse kant eveneens mee.

Naast de koloniale reflex en Amerikaanse druk vormden de angst voor Venezolaans politiek avonturisme en instabiliteit op het Zuid-Amerikaanse continent het derde en laatste motief in de Haagse 'Antillenstrategie'. Nederlandse beleidsmakers waren er oprecht van overtuigd dat Venezuela een bedreiging vormde voor de territoriale integriteit van de Benedenwindse Eilanden, zoals blijkt uit alarmerende oproepen van onder meer gouverneur Kasteel en schout-bij-nacht Van Foreest. De oplossing lag volgens gezant Riemens in de Nederlandse wapenspreuk 'Je maintiendrai': een versterking van de militair-maritieme aanwezigheid op de Antillen om een politiek signaal af te geven aan Caracas. Dat gold ook voor de oefeningen die de Koninklijke Marine hield. Waar Venezolaanse inmenging vooral als een regionale dreiging gezien werd, waren zowel Washington als Den Haag daarnaast bevreesd voor communistische agitatie en daarmee gepaard gaande onrust in het Caribisch gebied. Dit acute gevaar – dat onder meer bleek uit de

succesvolle Cubaanse Revolutie, Nixons rampzalige bezoek aan Venezuela en de Cubacrisis – dwong Den Haag er andermaal toe om de eigen militaire aanwezigheid in de West te versterken.

De voorstelling van Nederland als een loyale bondgenoot van de VS – de in de inleiding genoemde these van Van Staden c.s. – is op basis van de verdediging van de Nederlandse Antillen tussen 1945 en 1962 een te passieve typering. Zij doet geen recht aan het geopolitiek karakter van het Nederlandse buitenland- en marinebeleid. De besprekingen over de verdediging van de West duurden lang en Den Haag ging – uit eigen overtuiging – zware verplichtingen aan. De Nederlandse regering had tenslotte ook akkoord kunnen gaan met een lichter takenpakket, waarbij de Koninklijke Marine alleen de territoriale verdediging van de Nederlandse Antillen op zich zou nemen. Andersom vertrouwde Washington Den Haag macht toe door de bescherming van de zeevaartroute tussen Maracaibo en de Benedenwindse Eilanden bij voorkeur door Nederlandse oorlogsbodems te laten geschieden. Ingesleten koloniale patronen leidden ertoe dat Den Haag na het strijken van de vlag in Indonesië een aanzienlijke militaire inbreng in het Caribisch gebied wilde blijven leveren. Op kritieke momenten liet de Nederlandse regering zien dat het niet alleen bij intenties bleef en werd de militaire aanwezigheid in de West versterkt.

GERAADPLEEGDE BRONNEN EN LITERATUUR

Bronnen:

Nederland:

Nationaal Archief, Den Haag:

- Archief van de Admiraliteitsraad, 1945-1976 [2.13.109].
- Archief van de Chef van de Marinestaf en de Bevelhebber der Zeestrijdkrachten, 1945-1948 [2.12.19].
- Archief van de Commandant der Zeemacht in de Nederlandse Antillen, 1946-1989 [2.13.112].
- Archief van E.N. van Kleffens, 1919-1983 [2.05.86].
- Archief van de Gouverneur Nederlandse Antillen, militaire zaken, 1930-1957 [2.04.79].
- Archief van het Kabinet van de Staatssecretaris van Marine, 1949-1971 [2.12.55].
- Archief van het Ministerie van Marine, 1945-1985 [2.12.56].
- Archieven van de Nederlandse Ambassade, Consulaten, Caribische Commissie en Handelscommissariaten in de Verenigde Staten, 1945-1984 [2.05.263].
- Archieven van de Raad van Ministers, 1823-1992 [2.02.05.02].
- Code-archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1945-1954 [2.05.117].
- Dossierarchief Ministerie van Koloniën, 1945-1963 [2.10.54].

Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Hilversum:

- Radio-archief.

Nederlands Instituut voor Militaire Historie, Den Haag:

- Nederlands-Nieuw-Guinea [541].
- Notulen van de Koninklijke Marine, 1945-2004 [069].
- Sous-chef van de Generale Staf, 1945-1952 [518].
- Suriname en Nederlandse Antillen, 1825-1980 [550].
- Van Foreest [145].

Verenigde Staten van Amerika:

National Archives and Records Administration, College Park, Maryland:

Record Group 38: Records of the Office of the Chief of Naval Operations.

Record Group 59: General Records of the Department of State.

Record Group 84: Records of the Foreign Service Posts of the Department of State.

Record Group 263: Records of the Central Intelligence Agency.

Record Group 349: Records of Joint Commands.

Literatuur:

Anoniem, 'Grootkruis voor Beatty', *Amigoe di Curaçao*, 24 juni 1946.

Anoniem, 'Noordamerikaansche onderscheiding voor den gouverneur', *Amigoe di Curaçao*, 18 oktober 1946.

Anoniem, 'Protest bij regering Venezuela tegen opbrengen van kotter', *Het Parool*, 21 april 1954.

Anoniem, 'Van Asbeck en Hemmes onderscheiden', *Amigoe di Curaçao*, 16 november 1944.

Ashby, T., *The Bear in The Backyard: Moscow's Caribbean Strategy* (Lexington 1987).

Baehr, P.R., 'The Foreign Policy of the Netherlands' in: J.H. Leurdijk (red.) *The Foreign policy of the Netherlands* (Alphen aan de Rijn 1978) 3-27.

Baptiste, F.A., *War, Cooperation and Conflict: The European Possessions in the Caribbean, 1939-1945* (New York 1988).

Barlow, J.G., 'The Cuban Missile Crisis' in: B.A. Elleman en S.C.M. Paine (red.), *Naval Blockades and Seapower: Strategies and Counter-Strategies, 1805-2005* (New York 2006) 156-167.

Beer, R.M., 'The U.S. Navy and the Cuban Missile Crisis: A Trident Scholar Project Report' (scriptie US Naval Academy 1990).

Beugel, E.H. van der, 'Ons Amerikabeleid: Boosdoener of/en weldoener?' in: E.H. van der Beugel e.a., *Te beginnen bij Nederland. Opstellen over oorlog en vrede* (Amsterdam 1983) 11-45.

Bosscher, Ph.M., *De Koninklijke Marine in de Tweede Wereldoorlog III* (Franeker 1990).

Brouwer, J.W.L. en I. Megens, 'Het succesvolle verzet van de Koninklijke Marine tegen taakspecialisatie in de NAVO, 1949-1951', *Transaktie 1* (1992) 65-83.

- Cable, J., *Gunboat Diplomacy, 1919-1991: Political Application of Limited Naval Force* (3de druk; New York 1994).
- Campen, S.I.P. van, *The Quest for the Security: Some Aspects of Netherlands Foreign Policy, 1945-1950* (Den Haag 1958).
- Dissel, A.M.C. van en P.M.H. Groen, *In de West. De Nederlandse krijgsmacht in het Caribisch gebied* (Franeker 2010).
- Doel, H.W. van den, *Zo ver de wereld strekt: De geschiedenis van Nederland overzee vanaf 1800* (Amsterdam 2011).
- Dulm, J.F. van, *De Nederlandse Zeemacht in de Kraalzee* (Den Haag 1964).
- Drea, E.J. e.a., *History of the Unified Command Plan, 1946-2012* (Washington, DC 2013).
- Dunk, H.W. von der, 'Tussen welvaart en onrust. Nederland van 1955 tot 1973', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 101:1 (1986) 2-21.
- Fraser, C., 'Decolonization and the Cold War' in: R.H. Immerman en P. Goedde (red.), *The Oxford Handbook of the Cold War* (Oxford 2016) 469-485.
- Gaddis, J.L., *The Cold War: A New History* (New York 2005).
- Geus, P.B.R. de, *De Nieuw-Guinea kwestie: Aspecten van buitenlands beleid en militaire macht* (Leiden 1984).
- Geus, P.B.R. de, *Staatsbelang en krijgsmacht: De Nederlandse krijgsmacht tijdens de Koude Oorlog* (Den Haag 1998).
- Goor, J. van, *De Nederlandse Koloniën: Geschiedenis van de Nederlandse expansie 1600-1975* (Den Haag 1994).
- Guillebaud, J., *Les Confettis de l'Empire* (Parijs 1976).
- Harding, R., *Modern Naval History: Debates and Prospects* (Londen 2016).
- Hartog, J., 'Het Cafac-rapport', *Kleio* 27:4 (1986) 3-9.
- Heeswijk, I. van, 'De irredenta van de Benedenwindse Eilanden: Een historisch onderzoek naar de mogelijke militaire dreiging van Venezuela op de Benedenwindse Eilanden in de periode 1945-1986' (masterscriptie Universiteit van Amsterdam 2011).
- Heldring, J.L., 'Between Dreams and Reality' in: J.H. Leurdijk (red.) *The Foreign Policy of the Netherlands* (Alphen aan de Rijn 1978) 307-322.
- Heldring, J.L., 'Laatste Nederlandse imperialist; Joseph Luns (1911-2002)', *NRC Handelsblad*, 17 juli 2002.
- Hellema, D.A., *Nederland in de wereld: de buitenlandse politiek van Nederland* (3de druk; Houten 2010).

- Hellema, D.A., *De Karel Doorman naar Nieuw-Guinea: Nederlands machtsvertoon in de Oost* (Amsterdam 2005).
- Hoffenaar, J., 'De logica van de Koude Oorlog', *Militaire Spectator* 182:2 (2013) 64-73.
- Hoffenaar, J., "'Hannibal ante portas': The Soviet Military Threat and the Build-up of the Dutch Armed Forces, 1948-1958", *The Journal of Military History* 66:1 (2002) 163-191.
- Hoffenaar, J., 'Nederland en zijn militaire veiligheid' in: J. Pekelder, R. Raben en M. Segers (red.), *De wereld volgens Nederland: Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (Amsterdam 2015) 177-198.
- Holst Pellekaan, R.E. van en I.C. de Regt, *Operaties in de Oost: De Koninklijke Marine in de Indische archipel (1945-1951)* (Amsterdam 2003).
- Holst Pellekaan, R.E. van, I.C. de Regt en J.F. Bastiaans, *Patrouilleren voor de Papoea's I, De Koninklijke Marine in Nieuw-Guinea, 1945-1962* (Amsterdam 1989).
- Holst Pellekaan, R.E. van I.C. de Regt en J.F. Bastiaans, *Patrouilleren voor de Papoea's II, De Koninklijke Marine in Nieuw-Guinea, 1960-1962* (Amsterdam 1990).
- Homan, C. en R.T.B. Visser, 'Nederland heeft geen "area", de hele vrije zee is ons gebied', *Marineblad* 95:9 (1985) 384-393.
- Honig, J.W., *Defense Policy in the North Atlantic Alliance: The Case of the Netherlands* (Westport 1993).
- Horst, L. van der, *Wereldoorlog in de West: Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba, 1940-1945* (Hilversum 2004).
- Iriye, A., 'Historicizing the Cold War' in: R.H. Immerman en P. Goedde (red.), *The Oxford Handbook of the Cold War* (Oxford 2016) 15-31.
- Joseph, G.M., 'What We Now Know and Should Know: Bringing Latin America More Meaningfully into Cold War Studies' in: G.M. Joseph en D. Spenser (red.), *In from the Cold: Latin America's New Encounter with the Cold War* (Durham 2008) 3-46.
- Kennan, G.F., *American Diplomacy: Sixtieth-Anniversary Expanded Edition* (2012)
- Kersten, A., *Luns: Een politieke biografie* (Amsterdam 2010)
- Klinkers, E., *De Troepenmacht in Suriname: De Nederlandse defensie in een veranderende koloniale wereld, 1940-1975* (Amsterdam 2015).
- Klinkert, W. en G. Teitler, 'Nederland van neutraliteit naar bondgenootschap: Het veiligheids- en defensiebeleid in de twintigste eeuw' in: B.C. de Graaf, D.A. Hellema en A.C. van der Zwan (red.), *De Nederlandse buitenlandse politiek in de twintigste eeuw* (Zoetermeer 2003) 9-36.

- Koninklijke Marine, *Jaarboek van de Koninklijke Marine 1954* (Den Haag 1955).
- Koninklijke Marine, *Jaarboek van de Koninklijke Marine 1962* (Den Haag 1963).
- Leurdijk, J.H., “‘The American nuclear guarantee’ as a Factor in Dutch Security Policy”
in: J.H. Leurdijk (red.) *The Foreign Policy of the Netherlands* (Alphen aan de Rijn
1978) 187-234.
- Lijphart, A., *The Trauma of Decolonization: The Dutch and West New Guinea* (New Haven
1966).
- Margés, J., ‘Agadir blijft je een leven lang bij’, *Alle Hens* 69:8-9 (2016) 8.
- Meeldijk, D., ‘Minister mr. J.M.A.H. Luns had voortdurende belangstelling voor de zee-
macht’, *Ons Zeevezen* 49:5 (1960) 24-26.
- Megens, I., ‘De Amerikaanse militaire missie in Den Haag’, in: D.A. Hellema en G.
Scott-Smith, *De Amerikaanse ambassade in Den Haag: Een blik achter de schermen van de
Amerikaans-Nederlandse betrekkingen* (Amsterdam 2016) 52-69.
- Meijer, H., *Den Haag-Djakarta: De Nederlands-Indonesische betrekkingen, 1950-1962* (Utrecht
1994).
- Meijer, H. en R. van der Maar, *Herman van Roijen (1905-1991): Een diplomaat van klasse*
(Amsterdam 2013).
- Morgan, P.M., *Deterrence Now* (Cambridge 2003).
- Morgenthau, H.J., *Dilemmas of Politics* (Chicago 1958).
- Moulton, A.C., ‘Building Their Own Cold War in Their Own Backyard: The Transna-
tional, International Conflicts in The Greater Caribbean Basin, 1944-1954’, *Cold
War History* 15:2 (2015) 135-154.
- Nieto, C., *Masters of War: Latin America and U.S. Aggression from the Cuban Revolution through
the Clinton Years* (New York 2003).
- Onderwater, T.A., “‘Onder bescherming der Amerikaansche vloot’”: Curaçao tijdens de
Tweede Wereldoorlog’, *Marineblad* 126:8 (2016) 24-28.
- Ooms, M.W., ‘Geheime Sovjetsteun in Nieuw-Guinea’, *Marineblad* 122:5 (2012) 23-28.
- Oostindie, G.J. en I. Klinkers, *Knellende Koninkrijksbanden I, 1940-1954* (Amsterdam 2001).
- Peet, A.J. van der, *Belangen en prestige: Nederlandse gunboat diplomacy omstreeks 1900* (Amster-
dam 1999).
- Peet, A.J. van der, ‘Het vergeten Verdrag van Brussel: voortrekker van de NAVO en
internationale leerschool voor de Koninklijke Marine’, *Marineblad* 128:2 (2018)
28-32.

- Peet, A.J. van der, *Out-of-area: De Koninklijke Marine en multinationale vlootoperaties, 1945-2001* (Franeker 2016).
- Pijpers, A.E. 'Dekolonisatie, compensatiedrang en normalisering' in: N.C.F. van Sas (red.), *De kracht van Nederland: Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem 1991) 204-218.
- Pious, R.M., *Why Presidents Fail: White House Decision Making From Eisenhower to Bush II* (Lanham 2008).
- Poetiray, R.L. en M.J.W. Toering, *Marinewit en Tropenblauw: De Westkronieken* (Willemstad 1995).
- 'Protest bij regering Venezuela tegen opbrengen van kotters', *Het Parool*, 21 april 1954.
- Raven, G.J.A., 'Een nieuwe vloot, nieuwe taken 1945-1962', in: G.J.A. Raven (red.), *De kroon op het anker: 175 jaar Koninklijke Marine* (Amsterdam 1988) 117-134.
- Rozenburg, J., *De Antillen in de Tweede Wereldoorlog* (Voorburg 2014).
- Schoonoord, D.C.L., 'E.J. van Holthe (1896-1967)', in: G. Teitler en W. Klinkert (red.), *Kopstukken uit de krijgsmacht: Nederlandse vlag- en opperofficieren, 1815-1955* (Amsterdam 1997) 78-96.
- Schoonoord, D.C.L., *De Mariniersbrigade, 1943-1949: Wording en inzet in Indonesië* (Den Haag 1988).
- Schoonoord, D.C.L., *Pugno Pro Patria: De Koninklijke Marine tijdens de Koude Oorlog* (Franeker 2012).
- Schoultz, L., *Beneath the United States: A History of U.S. Policy Toward Latin America* (Cambridge MA 1998).
- Schoultz, L., 'Latin America' in: R.H. Immerman en P. Goedde (red.), *The Oxford Handbook of the Cold War* (New York 2013) 190-210.
- Spenser, D., 'Standing Conventional Cold War History on its Head' in: G.M. Joseph en D. Spenser (red.), *In from the Cold: Latin America's New Encounter with the Cold War* (Durham 2008) 381-395.
- Splunter, J. van, *Kernsplijting en diplomatie. De Nederlandse politiek ten aanzien van de vreedzame toepassing van kernenergie, 1939-1957* (Amsterdam 1993).
- Staden, A. van, *Een trouwe bondgenoot: Nederland en het Atlantisch Bondgenootschap, 1960-1971* (Amsterdam 1974).
- Staden, 'Goals and objectives' in: Ph. Everts en G. Walraven (red.), *The Politics of Persuasion: Implementation of Foreign Policy by the Netherlands* (Avebury 1989) 26-38, 29-30.

- Staden, A. van, 'Nederland in het Atlantisch bondgenootschap' in: *De kracht van Nederland: Internationale positie en buitenlands beleid in historisch perspectief* (Haarlem 1991) 219-231.
- Tarver, H.M. en J.C. Frederick, *The History of Venezuela* (New York 2006).
- Teitler, *Enkele aspecten van het maritiem-strategisch denken in Nederland, 1945-1955* (Den Helder 1980).
- Teitler, G., *Vlootvoogd in de knel: Vice-admiraal A.S. Pinke tussen de marinestaf, Indië en de Indische Revolutie* (Assen 1990).
- Torres, S., 'De heropbouw van de Koninklijke Marine, 1945-1951. Verklaringen voor het succes van de Nederlandse marine' (masterscriptie Universiteit van Amsterdam 2016).
- Trahair, R.C.S. en R.L. Miller, *Encyclopedia of Cold War Espionage, Spies, and Secret Operations* (New York 2012).
- Trinkunas, H.A., *Crafting Civilian Control of the Military in Venezuela: A Comparative Perspective* (Chapel Hill 2005).
- Tunzelmann, A. von, *Red Heat: Conspiracy, Murder, and the Cold War in the Caribbean* (New York 2011).
- Vegt, Q.J. van der, *Take-off: De opbouw van de Nederlandse luchtmacht, 1945-1973* (Amsterdam 2013).
- Voorhoeve, J.J.C., *Peace, Profits and Principles: A Study of Dutch Foreign Policy* (Den Haag 1979).
- Waltz, K.N., 'The Stability of a Bipolar World', *Daedalus* 93:3 (1964) 881-909.
- Widén, J.J., 'Naval Diplomacy – A Theoretical Approach', *Diplomacy & Statecraft* 22:4 (2011) 715-733.
- Wiebes, C., 'Dutch Sigint during the Cold War, 1945-94', *Intelligence & National Security* 16:1 (2001) 243-284.
- X, 'The Sources of Soviet Conduct', *Foreign Affairs* 25:4 (1947) 566-582.